

KULTURNÍ A KREATIVNÍ PRŮMYSLY V ČESKÉ REPUBLICE

Přehled o stavu jednotlivých odvětví (architektura, design, reklama,
film, hudba, knihy a tisk, scénická umění, th s uměním, TV a rozhlas,
videohry, kulturní cestovní ruch)

Eva Žáková a kolektiv autorů

Autorů: Jaroslav Císař, Lenka Dohrnalová, Jaroslav Falus, Jiří Hadaš, Marek
Hejduk, Petr Mošna, Bohumír Nekolný, Ivan Petiška, Tereza Raabová,
Radomíra Sedláčková, Zuzana Sedmerová, Jan Skřivánek, Eva Žáková

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

H U D B A

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Lenka Dohrnalová
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

K N I H Y A T I S K

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Petr Mošna, Jaroslav Císař
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

T R H S U M Ě N Í M

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Jan Skřivánek
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

F I L M

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Petr Mošna
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

V I D E O H R Y

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Jaroslav Falus
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

R O Z H L A S O V É A T E L E V I Z N Í V Y S Í L Á N Í

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Mgr. Jiří Hadaš
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

R E K L A M A

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Mgr. Ivan Petiška, Marek Hejduk
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

D E S I G N

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Zuzana Sedmerová a Lenka Žalová
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

S C É N I C K Á U M Ě N Í

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Bohumír Nekolný
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

C E S T O V N Í R U C H

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Tereza Raabová
2010

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

A R C H I T E K T U R A

Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice
Doc. Ing. arch. Radomíra Sedláčková, CSc.
2011

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

S H R N U T Í S O U Č A S N É H O S T A V U A N Á V R H D O P O R U Č E N Í

Eva Žáková
2011

Studie je vydávána Institutum umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, klasifikační kód projektu: C00P03000004.

Kdo
čte
studie
čte
studie
čte
studie

KNIHY A TISK

**Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice**

Jaroslav Císař
2010

Studie je vydávána Institutem umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, identifikační kód projektu DD07P03OKU004.

Arts
Institute
Institut
umění

OBSAH

AUTOR	3
NEPERIODICKÉ PUBLIKACE / JAROSLAV CÍSAŘ	5
ÚVOD	6
VÝCHODISKA K POSUZOVÁNÍ SOCIO-EKONOMICKÉHO POTENCIÁLU NAKLADATELSKÉHO PRŮMYSLU V ČR	6
LEGISLATIVNÍ RÁMEC VYDÁVÁNÍ KNIH	7
TRH S AUTORSKÝMI PRÁVY	8
VYDAVATELSKÝ SEKTOR	9
VÝCHOZÍ STAV A CELKOVÝ POPIS SEKTORU	9
PRODUKCE KNIH	10
OBRAT KNIŽNÍHO TRHU A PRŮMĚRNÁ CENA KNIHY	11
ANALÝZA KVANTITATIVNÍCH ÚDAJŮ O ČESKÉ KNIŽNÍ PRODUKCI	13
DOVOZ A VÝVOZ KNIH	14
NEJVĚTŠÍ PRODUCENTI KNIH	15
STRUKTURA KNIŽNÍ PRODUKCE	18
VYDÁVÁNÍ PŘEKLADŮ	20
KNIŽNÍ DISTRIBUCE A KNIŽNÍ VELKOOBCHOD	22
MALOOBCHODNÍ PRODEJ KNIH	23
KNIHKUPECKÁ SÍŤ	23
KNIŽNÍ KLUBY	24
KNIHOVNY	25
MARKETING A PROPAGACE KNIH A JEJICH PRODEJE	25
PERIODIKA O KNIHÁCH A LITERATUŘE A PRO POTŘEBY KNIŽNÍHO TRHU	25
TELEVIZNÍ POŘADY	27
KNIŽNÍ VELETRHY	27
KAMPANĚ NA PODPORU KNIH A ČTENÍ	30
ŽEBŘÍČKY NEJPRODÁVANĚJŠÍCH KNIH	30
TECHNOLOGIE A AKTUÁLNÍ VÝVOJOVÉ TRENDY	35
PRODEJ KNIH PO INTERNETU	35
ELEKTRONICKÉ KNIHY (E-BOOKS)	36
KNIHY NA VYŽÁDÁNÍ (TECHNOLOGIE PRINT ON DEMAND)	36
PROJEKT DIGITALIZACE FIRMY GOOGLE	37
FINANCOVÁNÍ KNIŽNÍHO SEKTORU V ČR	38
FINANČNÍ PODPORA STÁTU	38
FINANCOVÁNÍ REGIONY A SAMOSPRÁVOU	40
NADACE	40
SPONZOŘI	41
PODPORA ZE ZAHRANIČÍ	41

AUTOR

PHDR. JAROSLAV CÍSAŘ

PhDr. Jaroslav Císař vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Pak byl zaměstnán v několika knihovnických institucích, působil na ministerstvu kultury jako ředitel odboru a ve Svazu českých knihkupců a nakladatelů jako tajemník. V současnosti pracuje ve vydavatelství GRAND PRINC jako šéfredaktor časopisu o knižní kultuře GRAND BIBLIO. Člen Klubu autorů literatury faktu (KALF). Píše beletrii, literaturu faktu a soustavně se věnuje publicistice především z oblasti knižní kultury a populární hudby, a to i jako rozhlasový autor a moderátor (Oldies Radio, ČRo 2 - Praha).

NEPERIODICKÉ PUBLIKACE

JAROSLAV CÍSAŘ

ÚVOD

Oblast knižní kultury na území dnešní České republiky má ve všech svých projevech dlouhou tradici. Stačí jen připomenout, že čeština se stala po němčině a francouzštině třetím moderním evropským jazykem (a prvním slovanským), do kterého byla přeložena Bible, a že se u nás objevil knihtisk nedlouho po Gutenbergových pokusech. Ve vydávání knih v přepočtu na počet obyvatel se řadíme do první světové desítky. Na druhé straně stále nemáme k dispozici souhrnné oficiální a hodnověrné údaje o fungování a ekonomice nakladatelského sektoru ani o knižním trhu.

Díličí údaje použité v této studii jsem postupně získával za svého dvacetiletého působení v knižním oboru především díky svým tuzemským i zahraničním kontaktům. Chtěl bych tedy na tomto místě vyslovit poděkování následujícím institucím a jejich pracovníkům:

- Börsenverein des deutschen Buchhandel
- Českému statistickému úřadu
- Federation of European Publishers (FEP)
- Goethe-Institut Prag
- Institutu umění
- International Booksellers Association/European Booksellers Federation (IBF/EBF)
- International Publishers Association (IPA)
- Ministerstvu kultury ČR, odboru literatury a umění
- Národní agentuře ISBN
- Národní knihovně ČR
- Obci překladatelů
- Obci spisovatelů
- Svazu antikvářů ČR
- Ústavu pro českou (a světovou literaturu) AV ČR
- Ústavu pro informace ve vzdělávání

Text studie navazuje na některé části mého materiálu, publikovaného Institutem umění ve Studii současného stavu podpory umění. Svazek I. Definice, historie, transformace, reflexe, vzdělávání a výchova (Praha, Institut umění – Divadelní ústav 2009, 215 s.), rozšiřuje je, aktualizuje, konfrontuje s nejnovějšími poznatky a zasazuje je do širšího kontextu. Utřídění dostupných faktů vyúsťuje v návrhy optimalizačních opatření na úrovni ČR.

Jaroslav Císař

VÝCHODISKA K POSUZOVÁNÍ SOCIO-EKONOMICKÉHO POTENCIÁLU NAKLADA- TELSKÉHO PRŮMYSLU V ČR

Současné podmínky pro produkci knih i podoba celého knižního trhu se u nás zcela nově vytvořily po listopadu 1989. Sektor knižního trhu včetně oblasti vydávání knih (distribuce a prodej knih s tím ale těsně souvisí) se stal první oblastí kultury, která byla kompletně odstátněna, zprivatizována a transformována do změněných společensko-politických a ekonomických podmínek. Výjimky, jako je např. vydávání knih pro nevidomé nebo vydávání publikací na podporu turistického ruchu v ČR, hrají ve vydavatelském sektoru Česka marginální roli. Na transformaci této kulturní oblasti včetně oblasti literární tvorby nemělo žádný vliv ani rozdělení bývalého Československa v roce 1993 na dva samostatné státy, protože právě oblast kultury byla podle federativního uspořádání států striktně oddělena na národní celky, zosobněné centrálními institucemi v podobě ministerstev kultury ČR a SR.

Sféra vydávání knih – podle terminologie platné legislativy „vydávání neperiodických publikací“ – se dnes v Česku chápe jako ve většině ostatních demokratických zemí za jednu z běžných hospodářských oblastí v kultuře. Určující faktory, formující vydavatelský sektor v České republice, tj. v zemi s relativně malým knižním trhem a s nesvětovým jazykem, ale i se zálibou ve čtení, budování soukromých knihoven a také s tradicí veřejných knihoven, jsou následující:

- vysoce konkurenční prostředí, jehož důsledkem je nedostatek relevantních a nezaměřených informací o ekonomickém fungování jednotlivých vydavatelských firem včetně nedostupnosti informací o nákladech a prodejkách knih,
- podkapitalizace mnohých nakladatelských podniků,
- vysoká produktivita práce, vyznačující se zejména velkým množstvím připravených titulů knih, které připadají průměrně na jednoho nakladatelského redaktora, editora, jazykového redaktora apod.,

- stále ještě existující působení nakladatelských firem v dalších člancích knižního obchodu, jako je distribuce a maloobchodní prodej knih; tematické profilování nakladatelských domů bylo ale již v podstatě ukončeno,
- ve srovnání s oblastí vydávání periodik a novin nízký podíl zahraničních investic,
- velká hustota sítí jak veřejných, tak odborných a specializovaných knihoven, navzájem kooperujících při poskytování služeb uživatelům, kteří jsou potenciálními zákazníky,
- na rozdíl od některých jiných zemí (skandinávské země, Francie, země Beneluxu, Polsko) relativně velice nízká podpora státu v oblasti knižní kultury,
- nejasněná koncepce kulturní propagace země v zahraničí prostřednictvím knižní kultury.

Výše uváděné faktory mají na sféru vydávání neperiodických publikací pozitivní i negativní vliv: cesty k prosperitě a k přežití musí nakladatelé hledat hlavně vlastními silami, jsou však také velmi ohroženi výkyvy ekonomiky země a zejména vlastními chybami v ediční, marketingové a obchodní politice.

To, že Česká republika dnes patří na přední příčky na světě podle počtu vydaných titulů knih v přepočtu na počet obyvatel (v této elitní společnosti podle statistiky Mezinárodního sdružení nakladatelů /IPA/ hrají prim hlavně skandinávské země, dále Velká Británie, země Beneluxu a Španělsko, jehož obyvatelé sice nepatří k nejlepším čtenářům, ale nesmí se zapomínat na jeho vazby k Latinské Americe a dalším zemím s úředním jazykem španělštinou; z postkomunistických zemí se nám v tomto směru nejvíce blíží Maďarsko) a že průměrné náklady knih jsou zde srovnatelné a mnohdy i vyšší než v zemích a u národů mnohem početnějších (např. Španělsko, Itálie nebo Polsko), má své hluboké historické kořeny a vyplývá z naší tradice. Jednak kniha sehrála v českých dějinách důležitou roli pro udržení jazyka a existenci národa, stala se v letech 1948–1989 určitým základem protirežimních postojů a rezistence proti oficiálnímu establishmentu, jednak v Česku existuje i dlouhá tradice budování soukromých domácích knihoven i knihoven jako veřejných institucí, sloužících potřebám vzdělávání a získávání informací.

Podle posledních průzkumů (viz část 10) četba, i když je o ni u mladé generace jako v jiných vyspělých státech pod vlivem nových médií zaznamenáván určitý pokles zájmu, stále patří v ČR k vyhledávaným aktivitám trávení volného času. Hustota sítě veřejných knihoven a jejich využívání také řadí Českou republi-

ku na jedno z předních míst i v celosvětovém měřítku (viz část 6).

LEGISLATIVNÍ RÁMEC VYDÁVÁNÍ KNIH

Nebývalé oživení v oblasti vydávání knih v ČR po listopadu 1989 je způsobeno i velmi liberální legislativou, která opravňuje v Česku podnikat jako „vydavatel neperiodických publikací“. Jedná se totiž o tzv. živnost volnou. Kromě registrace „vydavatelské a nakladatelské činnosti“ (živnostenský list pro fyzické osoby, zápis do obchodního rejstříku pro právnické osoby), dosažení věku 18 let a potvrzení o trestní bezúhonnosti se žádné jiné kvalifikační doklady nevyžadují. Do roku 1995 se ještě požadovala povinná evidence na ministerstvu kultury. S charakterem vydavatelského podniku – fyzická nebo právnická osoba – také úzce souvisí povinnost zveřejňovat roční účetní závěrky na internetu. Tuto povinnost mají pouze právnické osoby.

Základním legislativním rámcem pro působení nakladatelů v Česku, který přímým způsobem upravuje vydavatelskou činnost, je dnes zákon č. 37/1995 Sb., o neperiodických publikacích, a na něj navazující vyhláška Ministerstva kultury ČR č. 252/1995 Sb. (předpisy v souladu se vznikem vyšších územněsprávních celků státu byly novelizovány zákonem č. 320/2002 Sb. – pouze z hlediska územní působnosti, nikoli však z věcného hlediska). Zákon č. 37/1995 Sb. zakotvil především ustanovení uvádět povinné údaje v tiráži pro potřeby identifikace vydavatelského subjektu a identifikace držitele autorských práv k autorskému dílu, určení příjemců povinných výtisků a stanovení knihoven, vůči nimž mají nakladatelé tzv. nabídkovou povinnost. Zrušil také výše zmiňovanou povinnou evidenci vydavatelů. V případné novelizaci by bylo žádoucí (pro autory, překladatele a jiné vlastníky autorských práv k autorskému dílu, literární agenty i knihovníky), aby se do tiráže vrátila povinnost uvádět výši nákladu příslušného titulu u jednotlivých vydání a dotisků.

Jinak se činnost českých nakladatelů nekodifikuje žádnými jinými speciálními zákony. Jejich působení se řídí pouze obecně závaznými právními předpisy jako Obchodní zákoník, Občanský zákoník, dodržování Charty lidských práv a svobod, autorský zákon apod.

Subjekty, vydávající v současnosti neperiodické publikace (knihy) na území České republiky, jsou dnes v zásadě povinny odevzdávat 5 povinných výtisků (2 do Národní knihovny ČR, jeden Moravské zemské knihovně, Studijní vědecké knihovně v Olomouci a jeden místně příslušné knihovně podle sídla daného vydavatelského subjektu – např. nakladatel se sídlem ve Středočeském kraji Studijní a vědecké knihovně na Kladně). Pro knihovny, které touto úpravou přišly o právo povinného výtisku, byl určen institut „nabídkové povinnosti nakladatele vůči knihovně“, tj. nakladatel má povinnost nabídnout v písemné formě k odkoupení nově vydané tituly knih.

Knihy v ČR podléhají podobně jako ve většině vyspělých evropských zemí s výjimkou Dánska snížené sazbě DPH, a to ve výši 9 % (od 1. 1. 2010 se tato sazba zvyšuje na 10 % a Česká republika se tak v rámci EU stále posouvá k zemím s nejvyšší sazbou DPH na knihy); do 31. 12. 2007 činila tato sazba pouze 5 %. Mezinárodní sdružení nakladatelů (IPA) v roce 2009 analyzovalo DPH na knihy v celkem 86 zemích. Z výsledků vyplývá, že v 87 % zemí je DPH na knihy redukována nebo dokonce nulová. Ve 48 zemích se uplatňuje maximální možné snížení sazby. Na Slovensku došlo v první polovině roku 2009 jako u jediné položky ke snížení DPH na knihy z 19 % na 10 %.

Snahy prosadit v souladu s kampaněmi, které v některých zemích EU i pod patronací mezinárodních organizací knihkupců a nakladatelů probíhají pod heslem „Don't Tax Reading“ (Nezdaňujte čtení) za 0 % DPH na knihy a její ponechání v těch zemích, kde se tak dosud uplatňuje (Velká Británie, Irsko, Norsko, Polsko, Kypr), jsou málo slyšitelné. Vliv na to má i srovnatelné zdanění knih v knižně vyspělých zemích sousedících s ČR, a to zejména v Německu a Rakousku.

Jiná uzákonění či dohody, platné v řadě zemí EU, jako např. systém pevných cen knih, uplatňovaný v současnosti v 9 z 15 členských zemí včetně Francie, Německa, Rakouska nebo Itálie, zatím v ČR nebyl zaveden především kvůli odporu českého antimonopolního úřadu – Úřadu pro hospodářskou soutěž. Profesní organizace nakladatelů a knihkupců, Svaz českých knihkupců a nakladatelů, má v tomto procesu velmi slabý mandát a váhu.

Knižní trh se pro svou specifickou ve většině vyspělých zemí považuje za specifický trh významný pro kulturní rozvoj státu, proto se těší řadě podpor, jako daňovým úlevám, přímým finančním podporám na vydávání původní domácí literatury a jejím překladům v zahraničí, poskytování tvůrčích stipendií, sníženému poštovnímu, osvobození od cla, realizaci programů na podporu čtení a čtenářství za masivní finanční podpory regionálních nebo centrálních vlád apod. Ve srovnání se zahraniční praxí je státní podpora nakladatelského sektoru v ČR relativně velmi nízká (blíže viz část Finanční podpora státu). Na druhé straně mohou čeští nakladatelé při jednání se státními institucemi v tomto směru jen velmi obtížně argumentovat, neboť stále neposkytují v úplnosti údaje o ekonomice svých firem nebo se značným zpožděním (například v obchodním rejstříku – www.justice.cz – byly počátkem prosince 2009 většinou nejnovější účetní doklady vydavatelských firem za rok 2007!), a tak nejsou k dispozici pregnantní data o základních ekonomických ukazatelích knižního trhu jako celku.

TRH S AUTORSKÝMI PRÁVY

Z hlediska nakladatele je velmi důležitý trh s autorskými právy a dodržování autorského zákona. Jeho nová verze, zohledňující zvyklosti v zemích EU (mj. prodloužení doby ochrany autorských práv z 50 na 70 let), nabyla v České republice účinnosti od 1. 12. 2000. Některá ustanovení však měla prodlouženou lhůtu účinnosti až do 1. 12. 2002, např. kvůli doprodeji produkce, vydané před účinností tohoto zákona. Zejména v souvislosti s novými možnostmi šíření a kopírování autorských děl v elektronické podobě za pomoci internetu začalo Ministerstvo kultury ČR připravovat novelu českého autorského zákona, která měla být předložena k projednání vládě ČR již na jaře 2010. Podle informací z listopadu 2009 ale vše nasvědčuje tomu, že termín předložení bude o jeden rok odložen.

V rámci mezinárodního obchodu s knihami se na českém trhu uplatňuje především import autorských práv. Zvláště významným obchodním partnerem ČR je v tomto směru Spolková republika Německo. Němčina je také ostatně dlouhodobě hned po angličtině druhým nejpřekládanějším jazykem v České republice (viz Tabulka VIII). Podle existujících statis-

tik Burzovního spolku německého knižního obchodu patří rovněž ČR na německém trhu k absolutně největším obchodním partnerům s autorskými právy, a to i před státy s mnohem početnějším obyvatelstvem a větší knižní produkcí. Podíl České republiky na celkovém objemu prodaných autorských práv zde činí od roku 2001 do současnosti cca 6–8 %.

Zprostředkováváním správy autorských práv českých autorů bez dědiců a vykonáváním kolektivní správy včetně rozúčtovávání poplatků za dovoz kopírovacích přístrojů a provoz kopírovacích center mezi autory a nakladatele se z pověření Ministerstva kultury ČR zabývá Divadelní, literární a audiovizuální agentura (DILIA, www.dilia.cz).

Ve zprávě Watch List, kterou připravuje pravidelně ve Spojených státech amerických International Intellectual Property Alliance (IIPA) o dodržování autorských práv, je ČR soustavně a neodůvodněně zařazována mezi riziková teritoria. Škodu, způsobenou pirátskými překlady v Česku, vyčísluje vždy ve výši několika milionů dolarů (např. za rok 2002 ve výši tři milionů dolarů). Svaz českých knihkupců a nakladatelů se jakožto profesní organizace nakladatelů již několikrát prostřednictvím Ministerstva kultury ČR proti těmto nepodloženým analýzám ohrazoval. Dochází zde pravděpodobně k ovlivnění skutečností softwarového pirátství v ČR, které se však také postupně snižuje zpřísnováním kontroly podle zvyklostí v EU.

Neodůvodněnost tohoto stanoviska IIPA vyplývá především z toho, že v ČR působí řada literárních agentur (Andrew Nurnberg Associates Prague – anaprague@nurnberg.cz, Aura-Pont – www.aura-pont.cz, A.R.T. Dialog – www.mybox.cz/artdialog nebo Kristin Olson Literary Agency – www.olson.litag.cz), které jsou zaměřeny především na zprostředkovávání autorských práv z anglo-americké literatury. Bedlivě sledují českou vycházející knižní produkci podle národní bibliografie a nabídky knihkupeckých firem, a tak by pirátská vydání knih ve vlastním obchodním zájmu včas odhalily. Přehled o vydávání knih v ČR si rovněž vede za účelem rozúčtovávání autorských poplatků i DILIA.

VYDAVATELSKÝ SEKTOR

VÝCHOZÍ STAV A CELKOVÝ POPIS SEKTORU

Proměna politického klimatu v zemi po listopadu 1989 měla zvláště příznivý dopad na rozmach nakladatelského podnikání, distribuci a prodej knih, které bylo zlikvidováno zákonem z roku 1949 o zákazu soukromého vydávání a prodeje knih. Kontinuálně se vyvíjelo především od 19. století s určitým zbrzděním v době světové hospodářské krize ve 30. letech 20. století a za nacistické okupace. Od konce roku 1989 začal opět počet nakladatelství strmě růst, ačkoli některá opět rychle zanikala. Toto období bylo srovnatelné pouze se stavem krátce po vzniku samostatného Československa v roce 1918.

Do listopadu 1989 fungovalo v tehdejším Československu přibližně 70 státních nakladatelských subjektů různých zřizovatelů (ministerstva, společenské organizace) s určeným edičním profilem, nad kterými stát uplatňoval dozor několikerým způsobem:

- stanovovaným rozpočtem,
- přidělem papíru,
- cenzurou (schvalováním edičních plánů a kontrolou připravených textů až do stadia předání do tiskárny, v některých případech i za touto hranicí),
- dosazováním prověřených kádrů na vedoucí místa apod.

Ještě v roce 1989 před sametovou revolucí se však podařilo najít mezery v platné legislativě: tak například vznik brněnského nakladatelství Atlantis, dnešního výhradního vydavatele díla Milana Kundery v České republice, byl příkladem využití mezer v tehdy platném zákoně o zakládání hospodářských družstev. Prvním nakladatelstvím, které vzniklo v nových podmínkách po 17. listopadu 1989 (březen 1990) se stalo nakladatelství Paseka, dnes se sídlem v Praze a v Litomyšli.

Už zhruba po pěti letech, tj. v roce 1995, bylo v ČR registrováno necelých 2 900 vydavatelských domů. K 31. 12. 2008 jejich počet činil celkem 4 344 (viz Tabulka I s přehledem za roky 2001–2008); jsou ovšem mezi nimi ale zařazeny jak vydavatelské domy aktivní, tak již zaniklé nebo subjekty momentálně aktivní vydavatelskou činností neprovozující či vydávající knihy pouze příležitostně. Odhadem – podle objemu produkce v roce 2008 – je z tohoto počtu aktivní pouze zhruba polovina registrovaných vydavatelských subjektů.

Národní agentura ISBN (International Standard Book Number) se sídlem v Klementinu v Praze (isbn@nkp.cz), která vydavatele na území České republiky oficiálně registruje, podle mezinárodní metodiky nemůže nikoho z evidence vyškrtávat. A tak má prakticky k dispozici úplný celkový přehled o všech vydavatelích, kteří se této činnosti v ČR po listopadu 1989 věnovali. Ukončení své činnosti Národní agentura ISBN oficiálně oznámilo jen cca 1 000 vydavatelů neperiodických publikací. V roce 2008 do systému ISBN nově vstoupilo 271 vydavatelských subjektů.

Tabulka I – Počet registrovaných vydavatelů knih v ČR za roky 2001–2008

ROK	POČET VYDAVATELŮ
2001	3 136
2002	3 267
2003	3 448
2004	3 619
2005	3 775
2006	3 908
2007	4 073
2008	4 344

Zdroj: Národní agentura ISBN

PRODUKCE KNIH

V případě knižního sektoru se jedná o specifické odvětví hospodářství s velkou nehomogenitou svých jednotlivých segmentů. Byť je technologie produkce knih podobná, produkci i prodej knih výrazně určují jak jednotlivé druhy literatury (např. učebnice, beletrie, mapy a turistické průvodce, odborná literatura, bibliofilie apod.), tak cílové skupiny zákazníků (děti a mládež, studenti, vědečtí pracovníci, specialisté apod.) se specificky odlišnými zákonitostmi. Z toho vyplývá i odlišná nákladnost a ziskovost titulů knih. Nakladatelé tak musí volit odlišný způsob marketingu, distribuce, mnohdy i odlišné okruhy trhu.

Knižní trh je všeobecně považovaný za značně kapitálově náročný, což platí o to víc pro ČR: malý trh s nesvětovým jazykem, náklady na výrobu knih na úrovni světových cen, prodejní ceny na úrovni platů v Česku. Dosahuje se zde zatím v průměru relativně nižší míry zisku v poměru k vynaloženým nákladům a většinou delší doby návratnosti vložených prostředků. Na rozdíl od běžného sezónního sortimentu

či potravin by měli mít knihkupci a nakladatelé k dispozici standardní produkci po dobu cca 2 let. Při průměrných nákladech knih v ČR (blíže viz část 3.3.3) se vynakládané prostředky na propagaci a inzerci knižních titulů poměrně citelně promítají i do výsledné ceny knih.

Kapitálová zátěž českých nakladatelů se v poslední době ještě zvyšuje rozšiřující se praxí tzv. poskytování knih knihkupcům do komisního prodeje (cca 50 i více procent celkového objemu prodeje). Také především obchodní řetězce a někteří velcí distributoři knih v posledních letech vyvinuli velký tlak na zvyšování rabatů na knihy (až do takřka „likvidační“ výše 60 % prodejní ceny). Tlak na zvyšování rabatů, tj. snížení nákupních cen knih od jejich vydavatelů, byl nezdárka veden s odkazem na zvyšující se náklady na úhradu pohonných hmot, energií, pronájmů skladovacích prostor atd. Tento přístup v mnoha případech hrozí malým nakladatelům existenčními potížemi a balancováním nad propastí rentability nebo k nové volbě cest, jak svou produkci dostat na knižní trh.

Tyto skutečnosti jsou zřejmě hlavní příčinou toho, proč na rozdíl od oblasti vydávání periodického tisku, který je v ČR až na výjimky téměř výhradně v rukou zahraničního, a to především německého kapitálu, v oblasti vydávání knih není podíl zahraničního kapitálu tak výrazný.

Zde jsou příklady některých vydavatelských domů, fungujících v současnosti na českém knižním trhu, které jsou ve vlastnictví nebo spoluvlastnictví zahraničních firem:

- Euromedia Group (www.euromedia.cz) – momentálně největší subjekt na knižním trhu v Česku, pod který spadá řada samostatných značek jako Ikar (mimořádně někdejší největší vydavatel knih na Slovensku), Odeon, Balios, Knižní klub. Knižní klub (www.knizniweb.cz) je také skutečnou institucí knižního klubu, tj. část produkce se nedostává přímo na trh, ale je subskribována a rozesílána pomocí zásilkové služby (blíže viz část 5.2). Firma patří v současnosti pod jednu z největších nadnárodních světových mediálních skupin Bertelsmann, původně z Německa. V ČR pod ni spadá nejen sektor vydávání knih, ale mají také vlastní knižní distribuci Euromedia Group, k. s. – knižní distribuce (www.knizniweb.cz). Určitý podíl má i na knihkupecké síti (např. Palác knih Neoluxor).
- MOBA (Moravská Bastei) (www.mobaknihy.cz) – Bastei Lübbe, Německo
- Verlag Dashöfer (www.dashofer.cz) – Německo

- C. H. Beck (www.beck.cz) – Německo
- Egmont ČR (www.egmont.cz) – Egmont, Dánsko
- Brio (www.briopublishing.cz) – Gründ, Francie
- Portál (www.portal.cz) – Řád salesiánů Dona Boska aj.

Produkce knih v roce 2008

V roce 2008 vyšel rekordní počet 18 520 vydaných titulů knih (viz Tabulka II), který řadí Českou republiku mezi významné producenty knih. Pro srovnání to představuje zhruba čtyřnásobek celkové knižní produkce Československa před listopadem 1989. Nic to samozřejmě nevypovídá o kvalitě produkce. Postavení Česka ale neuměňuje ani skutečnost, že se na běžné pulty knihkupeckých obchodů dostane reálně tak zhruba pouze polovina z tohoto počtu vydaných titulů; druhou polovinu tvoří především skripta a studijní materiály univerzit a vysokých škol (v současnosti v ČR existuje např. 26 veřejných vysokých škol a univerzit a cca 70 soukromých vysokých škol) a mimotržní – tzv. šedá literatura –, což jsou různé publikace státních a samosprávných orgánů, statistiky a metodické příručky, výstavní katalogy a jiné účelové publikace. Znamená to však téměř 50, resp. 25 nově vydaných knih denně včetně víkendů a svátků!

Tabulka II – Přehled o počtu vydaných titulů knih v ČR za roky 2001–2008

ROK	POČET TITULŮ
2001	14 321
2002	14 278
2003	16 451
2004	15 749
2005	15 350
2006	17 019
2007	18 029
2008	18 520

Zdroj: Národní knihovna ČR

Knižní trh – a zde není ČR výjimkou – je závislý na bestsellerech. Cca 20 % titulů v České republice tvoří zhruba 80 % obrátu knižního trhu (např. ve Velké Británii v poslední době představují 3 % titulů až 97 % obrátu!). Rozpoznání bestselleru patří k absolutně nejobtížnějším složkám nakladatelské práce vzhledem k neočekávaným zvratům čtenářských zájmů a nepředvídatelným okolnostem (např. 18krát odmít-

nutá J. K. Rowlingová s Harrym Potterem; v českých podmínkách mělo na výrazné zvýšení prodejů románu Báječná léta pod psa od nejznámějšího českého bestselleristy současnosti Michala Viewegha velký vliv až upozornění Pavla Tigrida ve vysílání zahraničního rozhlasu).

Navzdory šířeným obavám, a to především v první polovině 90. let minulého století především z levicového politického spektra, že totální privatizace povede k ohrožení produkce knih v zemi, se toto stanovisko neprokázalo. Jen od začátku nového tisíciletí do loňského roku narostl počet vydávaných titulů knih v České republice o více než třetinu! Vývoj sice vykazoval některá rizika, a to především z hlediska tematického pokrytí některých oblastí, uměleckých směrů a žánrů a představování zahraničních kulturních oblastí s nepočteným etnikem nebo z hlediska efektivní distribuce knižní produkce, ale prozatím v této sféře v zásadě fungují „samočisticí mechanismy“.

OBRAT KNIŽNÍHO TRHU A PRŮMĚRNÁ CENA KNIHY

Celkový obrat

Přesná absolutní čísla o knižním trhu v ČR jsou bohužel stále zahalena tajemstvím (viz část Analýza kvantitativních údajů o české knižní produkci). Údaje o počtu vydaných titulů knih totiž nic nevypovídají o tom, co by mnohé asi zajímalo nejvíc: jakého bylo dosaženo celkového obrátu a zisku a jak jsou na tom jednotlivé firmy se svým podílem na českém knižním trhu. Příčinou jsou částečně nedostatky ve statistickém výkaznictví, ale zejména absolutní nechuť nakladatelů, distributorů a knihkupců poskytovat jakékoli údaje o svém podnikání z obavy, že těchto informací může zneužít konkurence. Vlivem toho jsou porůznu publikované základní charakteristiky českého knižního trhu, jako je průměrná výše nákladu knihy, charakteristiky prodejnosti či ziskovosti, pouhými odhady.

V roce 2007 se prováděl reprezentativní průzkum četby a čtenářství v ČR, který uskutečnil Ústav pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci s Národní knihovnou ČR a za podpory Ministerstva kultury ČR (výsledky byly souhrnně zveřejněny v publikaci TRÁVNÍČEK, Jiří: Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize. Brno, Host a Národní knihovna ČR 2008, 207 s.). Získané údaje umožnily výrazně poopravit odhady, které se dosud při celkovém hodnocení českého knižního trhu používaly (ovšem tyto odhady vycházely z průzkumu prováděného v první polovině 90. let na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze).

Nejpodstatnější sumarizace výsledků, které výše zmiňovaný průzkum přinesl:

- celkový roční objem obchodu s knihami činí v ČR přibližně více než 11 miliard korun,
- ročně se v ČR prodá téměř 57 milionů výtisků knih,
- Porovnejte s poznatky, ke kterým dospěl průzkum prováděný v roce 2002 pro potřeby časopisu Strategie (viz část Maloobchodní prodej knih).

Průměrná cena knihy

Vlivem stabilizovaných cen papíru se posledních pět let drží ceny knih v České republice zhruba na stejné úrovni. Z porovnání růstu cen knih s průměrným indexem růstu cen v ČR ale vyplývá, že ceny knih v předchozím období rostly zpravidla mnohem rychleji než ceny ostatních produktů. Je to i důsledkem skutečnosti, že před rokem 1990 byly v Česku ceny knih udržovány uměle na nízké úrovni, neodpovídající skutečným výrobním nákladům. Jakkoli se dnes zdají českým zákazníkům knihy drahé, jsou stále ve většině případů hluboko pod úrovní cen knih v knižně vyspělých zemích.

V současnosti existuje v nakladatelské branži dvojitý extrémní pohled na výši ceny knih:

- jsou levné vzhledem k výši cen vstupních nákladů a prodejním cenám obvyklým na českém knižním trhu,
- jsou relativně drahé, protože v současnosti v ČR neexistuje dostatečně finančně silná vrstva obyvatel, která má dostatek času a hlavně knihy soustavně kupuje.

Relativně nízké ceny knih se snaží držet především vydavatelé dětské literatury a učebnic a vysokoškolských skript, jejichž výroba se však zpravidla dotuje z rozpočtu vysokých škol a univerzit. K určitému nárůstu cen knih došlo pouze na konci roku 2007 v souvislosti s obavami nakladatelů a knihkupců z nárůstu DPH na knihy z 5 % na 9 %. Vydavatelé novou sazbu DPH začali zakalkulovávat do ceny nových titulů zhruba od podzimu 2007. U cen dříve vydaných titulů potom zvýšenou sazbu DPH hradili v roce 2008 ze svého zisku. Nové zvýšení DPH na knihy, platné od 1. 1. 2010, by nemělo mít zásadní vliv na jejich cenu.

Podle analýzy, která se na základě 30 000 knižních titulů prováděla v knihkupectvích Academia (Praha, Brno, Ostrava) zhruba před pěti lety, činí průměrná cena knihy v Česku zhruba 200 Kč. Tato analýza je vcelku velmi reprezentativní, neboť tato knihkupa-

tví nabízejí vedle beletrie i odbornou literaturu. Celkový výsledek poněkud zkresluje zahrnutí cen skript a vědeckých sborníků. Průměrné ceny odborné literatury jsou zpravidla vyšší; například vydavatelství ASPI, které se specializuje na vydávání právní literatury, uvádí průměrnou cenu své produkce ve výši 400–500 Kč.

Kalkulace ceny knihy v ČR

Cena knihy na českém knižním trhu se podobně jako v jiných vyspělých zemích odvíjí z výše tzv. režijních nákladů, interních (mzdy zaměstnanců jako redaktorů, pracovníků propagace, skladníků, nájemného atd.) a externích (autorské honoráře, tisk, papír, vazba, osvit, scany, grafické zpracování atd.). Ve výsledné ceně každé knihy zákazník v zásadě zaplatí (DPH ve výši 9 %, resp. 10 % je rozpuštěna v základních položkách):

- knihkupecký a distribuční rabat (cca 40 %),
- polygrafické náklady (cca 35 %),
- pokrytí nakladatelských nákladů včetně zisku (15 %),
- autorské tantiémy (10 %).

Toto rozdělení je samozřejmě přibližné, protože každý nakladatelský subjekt může mít některé položky nižší a jiné naopak vyšší. Zpravidla se v České republice nejvyšších úspor stále dosahuje na „ceně za lidskou práci“ vč. autorských honorářů.

Profesní organizace českých překladatelů umělecké literatury, Obec překladatelů (www.obecprekladatelů.cz), v této souvislosti upozornila na neúnosné postavení českých překladatelů. Ze studie o postavení překladatelů v Evropě, která vznikla pod patronátem Evropské rady asociací literárních překladatelů (CEA-TL, www.ceatl.org), sdružující 26 překladatelských profesních sdružení včetně Česka, a která byla zveřejněna v prosinci 2008, totiž vyplývá, že podmínky odměňování českých literárních překladatelů patří k těm nejhorším v Evropě. Nejlépe dopadli překladatelé v Irsku; průměrný příjem českého překladatele činí podle této studie 11 % irského, necelých 14 % britského nebo 25 % německého překladatele.

Pro situaci v ČR je také charakteristický vysoký podíl výrobních nákladů na celkové ceně knihy. Z toho vyplývá, že při nutnosti udržení přijatelné prodejní ceny dosahují české nakladatelské subjekty ve srovnání se zahraničím nižší míry zisku, neboť všechny hlavní vstupy tvořící cenu knihy pořizují dnes v podstatě za světové ceny, ale prodávají za ceny odpovídající koupěschopnosti obyvatel ČR. Např. v zemích EU

připadá na nakladatele a distribuci mnohem větší díl ceny, protože průměrné polygrafické náklady se zde pohybují ve výši 10–15 % ceny. Navíc nakladatelé jsou nuceni investovat poměrně značné prostředky před vlastním prodejem knihy do její propagace a marketingu.

Optimální cena je závislá i na optimálním nákladu, který by měl vycházet z marketingového průzkumu. Ten je však bohužel českými nakladatelskými subjekty nezdědka podceňován. Vzhledem k fixním nákladům na přípravu knihy se její výrobní cena snižuje při rostoucím nákladu. V současnosti činí v České republice průměrný náklad u sbírky poezie 500–800 výtisků, u beletrie cca 1 000–2 000 výtisků, u literatury faktu i některých titulů odborné literatury 2 000–3 500 výtisků (závisí to ovšem na odborné tematice); náklad 5 000 se už považuje za zajímavý, za bestseller je možno považovat publikaci v nákladu nad 20 000 (prodej Harryho Pottera však v ČR dosahoval zhruba 200 000 výtisků; prodej bestselleru roku 2009, nového překladu Bible – překlad 21. století, přesáhl 70 000 výtisků). Průzkum Ústavu pro českou literaturu AV ČR, který probíhal v roce 2007, dospěl ke zjištění, že průměrný náklad knih v ČR činí 3 334 výtisků.

Uváděná čísla jsou samozřejmě pouze orientační, rovněž i zde podle specifčnosti a atraktivnosti tematiky, její aktuálnosti či věhlasu autora však samozřejmě existují výchyly ve výši nákladu oběma směry. U odborné literatury je důležité také její tematické zaměření, např. v případě právní literatury závažnost problematiky, o které pojednává, kterou komentuje či osvětluje, a také doba její platnosti. U vybraných titulů lze proto dosáhnout velmi zajímavých nákladů cestou prostých dotisků nebo revidovaných vydání. Nakladatelé v ČR začínají také více využívat technologie Print on Demand (POD) čili tisku na vyžádání (viz část 8.3).

Podle narůstající vlastní titulové produkce firmy Levné knihy KMa (dnes ovšem pouze Levné knihy), která se specializuje na výprodeje knih, lze však usuzovat, že vydavatelské domy v ČR odhadují průměrnou výši nákladů stále obezřetněji a přesněji. Ještě na přelomu nového tisíciletí stačila většinou na zásobování vybudované sítě této firmy nabídka neprodané nebo náklady nadhodnocené produkce od jiných vydavatelů. V současnosti stále narůstá podíl její vlastní nebo kooperační produkce, kterou firma zásobuje svou prodejní sítí. Tento podíl by měla zmnožit i obnovenou značkou nakladatelství Československý spisovatel.

ANALÝZA KVANTITATIVNÍCH ÚDAJŮ O ČESKÉ KNIŽNÍ PRODUKCI

Údaje o nákladech knih, o celkovém obratu a zisku nakladatelských subjektů v ČR jsou stále bohužel obtížně dostupné až tabuizované. Většina vydavatelů knih, ale i distributorů a knihkupců je z obavy před konkurencí nesdílí. Krizové jevy domácí ekonomiky se zřejmě citelně projeví v celkové bilanci roku 2009. Avizované poklesy prodejů z podzimu 2009 ve srovnání s předchozím rokem se pohybují až na úrovni 25 % s tím, že v menších městech a v oblastech se zvýšenou nezaměstnaností jsou citelnější. Některé tiskárny knih již koncem roku 2008 signalizovaly zvýšenou obezřetnost a opatrnost nakladatelů z hlediska plánovaných zakázek a předpokládaných nákladů na rok 2009.

Na rekordní české knižní produkci roku 2008 se podílelo celkem 1 498 číslem ISBN (Mezinárodním standardním číslem knihy) identifikovaných vydavatelů knih, kteří uvedli na trh alespoň jeden titul. Vzhledem k tomu, že 13 % (2 470 titulů knih) vydaných knih muselo být opatřeno náhradním identifikátorem ISBN, lze předpokládat, že se na celkové knižní produkci roku 2008 podílelo více než 2 000 vydavatelských subjektů. V roce 2007 se na celkové knižní produkci podílelo přibližně 1 200 číslem ISBN identifikovaných vydavatelů neperiodických publikací, které musíme opět navýšit o vydavatele 11 % titulů knih, které nebyly opatřeny číslem ISBN.

Zhruba 40 vydavatelských subjektů – z toho 17 vydavatelů vysokých škol a státních institucí – bylo schopno na trh dodat více než stovku nových titulů (blíže viz část Největší producenti knih). V roce 2007 stejný objem produkce vykázalo 29, resp. 9 vydavatelů. Výrazný podíl vydavatelů univerzit a vysokých škol na této statistice je podmíněn specifíčkou jejich produkce, tj. velkým počtem vydávaných titulů o malém nákladu. Novinky stále tvoří podstatnou část české knižní produkce. I v roce 2008 představovaly téměř 90 % celkové produkce (přesně 88,5 %); v absolutních číslech to znamená 16 386 titulů z celkového počtu 18 520.

Vysoká absolutní čísla o počtu vydaných titulů knih však už po několik let potvrzují skutečnost, že klesající průměrné náklady knih čeští nakladatelé pro zachování stejného objemu finančního obrátu kompenzují vydáváním velkého počtu titulů. Vydávání knih je v České republice v porovnání s jinými státy EU stále výrazně rozloženo mezi relativně velký počet vydavatelských subjektů, i když rozhodující podíl české knižní produkce zajišťuje omezený počet vydavatelů (na zhruba polovinu knižní produkce ČR roku 2008 se například podílelo pouze zhruba 50 vydavatelských domů – bez rozlišení na privátní vydavatele nebo vydavatele státních institucí, univerzit a vysokých škol).

V roce 2000 se za finančního přispění Sorosovy nadace v rámci projektu Leonardo da Vinci provádělo za spolupráce Svazu českých knihkupců a nakladatelů anonymní statistické šetření českých nakladatelství. Záviselo ovšem na dobrovolnosti respondentů, zda se zapojí a zda údaje o svých firmách poskytnou. Výzkum z hlediska rozvrstvení českých nakladatelů podle ročního obrátu přinesl výsledky obsažené v následující Tabulce III.

Tabulka III – Rozvrstvení českých nakladatelství podle ročního obrátu

MIL. KČ	%
do 0,4	17
0,4–1	20
1–1,8	12
1,8–3,5	12
3,5–10	9
10–18	12
18–35	8
nad 35	10 (z toho 7 % do 175 mil. Kč)

Zdroj: European Publishing Training Needs In The Information Society, July 2000

Roční výkazy, které se v Národní knihovně ČR zpracovávají podle metodiky UNESCO na základě nakladateli odevzdávaných povinných výtisků knih, jsou zatím jediným hodnověrným a soustavně zpracovávaným zdrojem o roční knižní produkci České republiky i z tematického hlediska. Reprezentují naši zemi také při mezinárodním srovnávání. Pro svoji statistickou ročenku o kultuře v ČR je také přebírá Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPPOS, www.nipos-mk.cz).

Stále nejsou k dispozici přesné údaje o výši nákladů jednotlivých titulů, nelze proto objektivně odhadovat, jaký skutečný podíl v celkovém objemu produkce připadá na vůdčí vydavatelské firmy a jaký zbývá na ty menší a malé, které tvoří většinu. Představuje to často problém pro exaktně a argumenty hodnověrně podložené žádosti na státní orgány o zvýšení objemu poskytovaných grantů na vydávání tzv. neprofitní či neziskové literatury nebo další projekty v knižní sféře.

DOVOZ A VÝVOZ KNIH

V případě České republiky import knih převažuje nad exportem. U exportu se většinou jedná o export polygrafické výroby, tj. tisk knih na zakázku zahraničních zadavatelů podle jimi dodaných podkladů, nebo kooperační výrobu obrázkových knih (např. nakladatelství Brio v ČR s francouzským nakladatelstvím Gründ). U importu se zpravidla jedná přímo o dovoz publikací. V rámci globalizace i v dané komoditě jsou už ale známy první případy, kdy český nakladatel dovezl pouze práci nutnou k polygrafické výrobě (tisk a vazba knih probíhaly na lodi v bezcelní zóně v Asii).

Nerovnováhu mezi exportem a importem knih u nás ovlivňuje rovněž fakt, že řadu českých autorů v zahraničí zastupují zahraniční agentury a agenti, resp. jejich zahraniční vydavatelé, nikoli čeští nakladatelé. Vyplývá to z ekonomické výhodnosti pro spisovatele, kteří publikují v zahraničí, vzhledem ke kupní síle české koruny ve srovnání s americkým dolarem nebo eurem; např. nejprodávanějšího českého autora Michala Viewegha ještě nedávno zastupovala agentka z Itálie. Známá zahraniční nakladatelství mají také nepoměrně větší finanční možnosti při propagaci. Disidentští a zakazovaní autoři mají zpravidla navázané kontakty již z minulosti (např. Pavel Kohout nebo Ivan Klíma).

Český statistický úřad zahrnuje knihy podle své nomenklatury do skupiny „knihy, brožury, alba, letáky, kartografické výrobky všech druhů, obrázkové knihy a omalovánky pro děti a jiné podobné tiskařské výrobky“. Metodika sběru údajů o exportu a importu knih i úhrnu knižní produkce ale směřuje některé nesusměřitelné ukazatele, jako je například nerozlišování vlastního exportu knih českými vydavateli a pouhých zakázek zahraničních vydavatelů v tiskárnách na území ČR nebo spotřebu papíru a papírenského sortimentu, který s produkcí knih nesouvisí. V případě dovozu je to podobné. Údaje od celních úřadů bohužel nerozlišují mezi knihami, které se např. tisknou v zahraničí pro české nakladatele a které si objednaly naše knihovny do svých fondů. Hodnota souhrnných objemů importované a exportované knižní produkce však nesvědčí o nijak mimořádném podílu na celkovém objemu hospodářství ČR.

Dovoz

Hodnota dovozu knih ze zahraničí počátkem tohoto tisíciletí činila přibližně 2,5 miliardy korun, tj. asi 93 milionů eur. Z teritoriálního hlediska jednoznačně převažovaly dovozy z knižně vyspělých západoevropských zemí. Dominantní postavení zastává zejména Spolková republika Německo. Z postkomunistických zemí, se kterými má Česká republika tradičně bohaté obchodní styky i v jiných komoditách, je to zejména Polsko a Slovensko. Knižní dovoz z mimoevropských zemí je podstatně nižší, včetně USA.

K největším a nejvýznamnějším dovozcům zahraniční literatury do ČR – a zároveň jejím distributorům – patří následující firmy:

- Mega Books International (www.megabooks.cz),
- Bohemian Ventures (www.venturesbooks.com),
- Starman Bohemia (www.starman.net),
- SUWECO (www.suweco.cz).

Na specializované i kusové zakázky se zaměřuje například INTES (www.intes.cz).

Vývoz

Hodnota vývozu českých knih do zahraničí ve stejném období činila přibližně 1,75 miliardy korun, tj. téměř 65 milionů eur. I v tomto případě z teritoriálního hlediska jednoznačně převažuje vývoz do evropských států. Dominance Spolkové republiky Německo, následované Rakouskem, je v daném případě ještě výraznější. Z postkomunistických zemí byly největšími odběrateli knih z České republiky Slovensko, Polsko a Maďarsko. Vývoz knih z ČR do mimoevropských zemí je zanedbatelný. Údaje od celních úřadů nerozlišují mezi knihami, které se v ČR tisknou na zakázku a které si zahraniční partneři objednali přímo u vydavatelů či jiných exportérů českých knih.

NEJVĚTŠÍ PRODUCENTI KNIH

Privátní sféra

V Tabulce IV jsou uvedeni největší privátní producenti knih na území ČR podle počtu vydaných titulů knih v roce 2008 s porovnáním jejich produkce i za předchozí čtyři roky. Toto poněkud mechanicky stanovené kritérium umožňuje učinit si alespoň orientační představu o obratu zmiňovaných firem, ale samozřejmě nevypovídá nic o kvalitě a redakční náročnosti připravovaných knih. Bohužel se z tohoto přehledu také nedají vyčíst takové cenné ukazatele, jakými jsou např. celkový náklad knižní produkce nebo zisk uvedených firem, které by umožňovaly objektivnější kvantitativní posouzení jejich skutečného postavení na českém knižním trhu. Do počtu vydaných titulů za rok, jež určuje pořadí nakladatelů v dané tabulce, nejsou zahrnuty dotisky, ale pouze nově vydané tituly knih s nově přiděleným číslem ISBN.

Tabulka IV – Největší producenti knih na území ČR
podle počtu vydaných titulů v roce 2008
(bez vydavatelů vysokých škol, univerzit a ústřed-
ních státních institucí)

POŘADÍ	POŘADÍ 2007	NAKLADATELSTVÍ	2008	2007	2006	2005	2004
1.	1.	Euromedia Group, Praha*	446	409	425	451	393
2.	4.	Moravská Bastei – MOBA, Brno	370	347	323	353	271
3.	3.	Grada Publishing, Praha	345	361	344	293	234
4.	2.	Computer Press, Brno	311	382	323	372	244
5.–6.	7.–8.	BB art, Praha	277	228	299	211	353
5.–6.	–	P. F. Art, Brno ¹	277	253	43	39	37
7.	5.	Egmont ČR, Praha	264	251	177	110	56
8.	6.	Fragment, Havlíčkův Brod/Praha	258	231	130	183	160
9.	10.	Rebo Productions CZ, Čestlice-Průhonice	233	180	161	93	55
10.	9.	Albatros, Praha	214	184	172	211	176
11.	20.	Fraus, Plzeň	189	97	132	80	70
12.	17.	Mladá fronta, Praha	185	115	110	134	87
13.	–	Tribun EU, Brno	159	139	0	0	0
14.	7.–8.	Václav Svojtka & Co., Praha	143	228	133	145	240
15.	11.	Alpress, Frýdek-Místek	127	163	132	111	143
16.	19.	Academia, Praha	119	106	89	110	98
17.	–	Levné knihy (KMa), Praha	118	56	29	0	23
18.	14.	Portál, Praha	116	137	92	122	115
19.	–	Paseka, Praha a Litomyšl	111	75	65	89	63
20.	–	Baronet, Praha	108	65	101	185	62

* Produkce Euromedia Group je uvedena souhrnně.

Jednotlivé značky za posledních pět let vykazují
následující bilanci:

	2008	2007	2006	2005	2004
Knižní klub	267	221	194	227	216
Ikar	152	164	171	178	155
Odeon	27	24	24	22	22
Edice Lidové noviny	–	–	36	24	–

¹ Vydavatelství nebylo do loňského žebříčku zahrnuté; patřila by mu podle počtu vydaných titulů 5. příčka.

O vydavatelských subjektech, právnických osobách, naleznete bližší ekonomické údaje na internetu (www.justice.cz). Nakladatelství Academia je skryto pod názvem Středisko společných činností Akademie věd ČR.

Přehled v Tabulce IV potvrzuje v podstatě setrvalý stav, kdo v posledních letech v České republice patří tradičně k největším producentům knih. Přesuny v objemu produkce směrem nahoru i dolů nejsou propastně výrazné. Výjimku v roce 2008 představují především dva vydavatelské subjekty z Brna, a to P. F. Art, které se zaměřuje na vydávání kartografických děl, a vydavatelství Tribun EU, které se vydavatelské činnosti věnuje teprve dva roky a jeho ediční profil je zatím velmi rozmanitý. Pětileté časové řady podle počtu vydaných publikací také vypovídají o soustavné a systematické ediční práci jednotlivých nakladatelství.

Vydavatelé univerzit, vysokých škol a ústředních státních institucí

Vzhledem ke specifičnosti vydavatelů vysokých škol, univerzit (většinou velký počet vydaných titulů, tematicky specifických, s relativně nízkým nákladem) a ústředních státních institucí (produkce tzv. šedé literatury, která je určena především pro interní potřebu fungování státní správy a samosprávy) jsou tato nakladatelství pro lepší možnost srovnávání vyčleněna do samostatné tabulky (Tabulka V). Do počtu vydaných titulů za rok 2008, jež určují pořadí nakladatelů v tabulce, nejsou opět zahrnuty dotisky, ale pouze nově vydané tituly. I zde je pro porovnání uvedena také jejich produkce za předchozí čtyři roky.

Tabulka V – Největší producenti knih na území ČR podle počtu vydaných titulů v roce 2008 (pouze vydavatelé vysokých škol, univerzit a ústředních státních institucí)

POŘADÍ	POŘADÍ 2007	NAKLADATELSTVÍ	2008	2007	2006	2005	2004
1.	3.	Masarykova univerzita, Brno	350	303	279	321	253
2.	1.	VŠ báňská – Technická univerzita, Ostrava	305	371	244	304	239
3.	2.	Vydav. Univerzity Palackého, Olomouc	274	352	295	227	174
4.	4.	Vydavatelství ČVUT, Praha	266	292	185	218	233
5.	7.	Karolinum, Praha	253	204	193	249	255
6.	8.	Vysoké učení technické, Brno	234	169	227	238	209
7.	6.	Český statistický úřad, Praha	218	217	145	207	410
8.	5.	Česká zemědělská univerzita, Praha	188	223	250	217	167
9.	10.	Oeconomica – VŠE, Praha	183	149	141	173	159
10.–11.	–	Univerzita J. E. Purkyně, Ústí n. Labem	171	124	75	76	70
10.–11.	–	Univerzita obrany, Brno	171	102	58	32	20
12.	11.	Ostravská univerzita, Ostrava	165	144	128	126	246
13.	12.	Technická univerzita, Liberec	135	134	103	106	109
14.–15.	9.	Univerzita Tomáše Bati, Zlín	127	152	99	25	53
14.–15.	–	Mendelova zem. a lesn. univerzita, Brno	127	88	105	126	130
16.	–	Univerzita Pardubice, Pardubice	106	48	84	113	130
17.	15.	Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové	105	104	55	72	49
18.	13.	Západočeská univerzita, Plzeň	94	106	60	91	77
19.	–	Obchodní akademie Orlová, Orlová	85	75	–	–	–
20.	14.	Ústav zdravotnických inf. a statistiky ČR	82	105	116	85	149

Rovněž v přehledu největších producentů knih z oblasti univerzit a vysokých škol a také ústředních institucí státní správy (viz výše uvedená Tabulka V) se v zásadě jedná především o přeskupování pořádí většinou stále stejných vydavatelských subjektů. V bilanci loňského roku tvoří výjimku především aktivity vydavatelských útvarů Univerzity obrany z Brna a Obchodní akademie z Orlové, které dosud v těchto přehledech za poslední roky nefigurovaly.

Objem produkce tohoto typu vydavatelských subjektů většinou vyplývá z potřeb té které školy, zajišťování potřeb vlády či parlamentu a finálního zpracovávání statistických šetření. Na rozdíl od produkce krásné a dětské literatury, kde hrají vydavatelé z hlavního města České republiky dominantní roli – podle odhadů činí zhruba tento objem 60–65 % celkové produkce země –, vydávání skript a učebních textů je rovnoměrněji rozprostřeno po celém teritoriu ČR, kde sídlí univerzity a vysoké školy.

O produkci univerzitních a vysokoškolských vydavatelů je však v některých případech širší zájem i na běžném knižním trhu. Také platí, že tito vydavatelé neprodukují pouze skripta a další tisky určené výhradně pro potřeby dané vysoké školy či univerzity (např. sborníky z odborných konferencí, výstupy z výzkumných úkolů apod.). Odlišné ekonomické principy, podle kterých kalkulují výrobu své produkce, stanovují cenu svých publikací apod. v řadě případů ztěžují přístup jejich knižních titulů na pulty běžných knihkupectví. Jejich cena se totiž dotuje z rozpočtu té které vysoké školy či univerzity.

STRUKTURA KNIŽNÍ PRODUKCE

Struktura české knižní produkce se i při svém výrazném kvantitativním nárůstu v posledních letech zásadně nemění. I v knižní produkci českých vydavatelských subjektů za rok 2008 opět výrazně převažují knihy v češtině – 87 % podíl (absolutně 16 100 titulů). Dalších 1 014 titulů vyšlo v češtině s podílem jiného jazyka. Oproti předchozímu roku v tomto segmentu knižní produkce došlo jen k nepatrnému zvýšení (2007: 958 titulů). V roce 2008 čeští nakladatelé připravili k vydání celkem 229 vícejazyčných publikací; i tento ukazatel nevybočuje z kvantitativních údajů posledních let (2007: 234). V cizojazyčné produkci knih českých nakladatelských domů znovu výrazně dominovala angličtina před slovenštinou a němčinou. Podíl neperiodických publikací, které v České republice vyšly v roce 2008 v angličtině, opět představoval 4 % celkové knižní produkce.

Počet vydaných knih v některých cizích jazycích českými nakladateli v loňském roce je uvedený v Tabulce VI. Velký nárůst je patrný zejména u slovenštiny, kde se za posledních pět let jejich počet zvýšil více než 6krát. K výraznému poklesu naopak tentokrát došlo u knih vydaných v polštině, a to téměř o polovinu. V zásadě stabilní je počet knih, které vyšly ve francouzštině a španělštině. Statistika tentokrát znamenala rovněž vydání mj. pět titulů v japonštině a nizozemštině, tři v esperantu a běloruštině, dva v čínštině, jeden ve finštině, arabštině nebo chorvatštině a portugalštině.

Tabulka VI – Počet knih vydaných českými nakladateli v některých cizích jazycích v letech 2008–2004

JAZYK	2008	2007	2006	2005	2004
angličtina	751	803	675	609	578
němčina	104	132	122	125	118
francouzština	20	31	19	16	25
španělština	23	24	11	16	18
slovenština	180	114	104	72	28
ruština	42	34	37	39	30
polština	19	34	27	13	14

zdroj: Národní knihovna ČR

I podíl krásné literatury na úhrnné loňské knižní produkci České republiky zůstává v zásadě stabilní, i když od počátku 90. let minulého století se nepatrně snižuje. Tehdy činil téměř třetinu, což bylo zcela srovnatelné s jinými knižně vyspělými zeměmi (např. v Německu činí podíl beletrie na celkové knižní produkci v posledních letech cca 30–32 %). V roce 2008 činil u nás tento podíl 22,5 %; absolutně 4162 titulů.

K výraznému nárůstu oproti předchozímu roku došlo u počtu titulů dětské literatury. Celkem 1385 titulů (necelý 7,5 % podíl na celkové knižní produkci) znamená nejen absolutní rekord od roku 1989, ale ve srovnání s rokem 2007 připravili čeští nakladatelé pro naše děti o téměř 200 titulů dětských knih více. Zásahu na tom má zřejmě řada akcí, které v ČR probíhají na podporu knih a čtení mezi mládeží (Rosteme s knihou, Celé Česko čte dětem, Noc s Andersenem, aj.), a také zvýšená aktivita knihoven v čele s dnes již téměř kultovní akcí Jičín – město pohádky, ale i knižní veletrh specializovaný na dětské knihy, který se koná v Liberci (viz část 7. 3. 4), nebo i udělování řady knižních cen tomuto typu literatury. Zpětně se tak proje-

vuje zvýšený, resp. dramaticky neklesající zájem dětí o četbu knih, který zaznamenaly prováděné průzkumy a ankety. Přesto je tento podíl vydávané dětské literatury zhruba poloviční ve srovnání s Německem, kde činí 14–15 %.

Znovu narostl absolutní počet vydaných učebnic a vysokoškolských skript. Jejich podíl na úhrnné knižní produkci České republiky se zvýšil na 11,5 %. Souhrnné údaje k výše komentovaným typům knižní produkce za posledních pět let jsou uvedeny v následující Tabulce VII.

Tabulka VII – Porovnání počtu vydaných titulů knih u některých typů literatury za roky 2004–2008

	2008	2007	2006	2005	2004
Beletrie	4162	3927	3746	3340	3381
Dětské knihy	1385	1187	1290	866	735
Učebnice a vysokoškolská skripta	2132	1971	1924	1776	1732

zdroj: Národní knihovna ČR

Vydavatelé odborné, vědecké a vědecko-populární literatury

Mezi největší vydavatele tohoto typu literatury, a to nejen podle počtu vydaných titulů za uplynulý rok, ale i svým významem, patří následující vydavatelské domy (soupis je doplněn bližší specifikací jejich produkce):

- Academia (www.academiaknihy.cz) – široké spektrum: původní vědecké monografie a práce českých vědců, díla klasiků vědy, encyklopedie a slovníky.
- ASPI Publishing (www.aspi.cz) – právní a ekonomická literatura.
- BEN – technická literatura (www.ben.cz) – elektronika a elektrotechnika, strojírenství a architektura.
- Computer Press (www.knihy.cpress.cz) – informační a komunikační technologie; produkce v tištěné i elektronické podobě.
- Fraus (www.fraus.cz) – odborné slovníky, interaktivní učebnice a další učební materiály pro výuku jazyků; ocenění i na mezinárodní úrovni.
- Grada Publishing (www.grada.cz) – největší nakladatelství odborné literatury v ČR; 25 oborů: ekonomie, finančnínictví, psychologie, zdravotnictví, architektura, stavebnictví apod.
- Karmelitánské nakladatelství (kna.cz, [\[mel.cz\]\(http://mel.cz\)\) – křesťanská literatura: teologie, biblistika, spiritualita, slovníky a encyklopedie apod.](http://www.ikar-

</div>
<div data-bbox=)

- LEDA (www.leda.cz) – jazyková literatura v tištěné i elektronické formě (23 evropských jazyků, dále čínština, indonézština, japonština a turečtina).
- Libri (www.libri.cz) – původní naučná a encyklopedická literatura převážně z humanitních věd.
- Nakladatelství Lidové noviny (www.ln.cz) – historie, sociální a přírodní vědy, jazykověda.
- Portál (www.portal.cz) – široké spektrum: odborné publikace a slovníky (psychologie, pedagogika, sociologie, politologie, antropologie, filozofie...), praktické příručky pro rodiče a vychovatele.

Z výše uvedených nakladatelství má nejdelší tradici nakladatelství Academia, nakladatelství Akademie věd ČR. Bylo založeno v roce 1953. Jediný vydavatelský subjekt, který působil již před listopadem 1989. Spadají pod ně i vlastní stejnojmenná knihkupectví v Praze, Brně a Ostravě. Určité úspěšné pokusy vstupovat rovněž do jiných segmentů literatury, a to především beletrie české i překladové, bylo eliminováno rozhodnutím Prezidia Akademie věd ČR počátkem nového tisíciletí.

Vydavatelé literatury pro děti a mládež

Mnohá nakladatelství, působící v České republice, příležitostně vydávají i tento typ literatury (včetně Euromedia Group nebo BB art). V následujícím soupisu je soustředěno deset nejvýznamnějších vydavatelů, kteří se v převážné míře soustřeďují na tento typ produkce (soupis je opět doplněn bližší specifikací jejich produkce):

- Albatros (www.albatros.cz) – již více než 10 000 titulů knih pro děti a mládež, český vydavatel Harryho Pottera; jeden ze zakladatelů veletrhu dětské knihy v italské Bologni.
- Anagram (www.anagramsro.cz) – kreativní knihy pro děti.
- Baobab (www.baobab-books.net) – autorské výtvarné knihy pro děti, klasické tituly české i světové literatury 20. století pro děti.
- Dybbuk (www.dybbuk.cz) – kvalitní beletrie pro děti.
- Egmont ČR (www.egmont.cz) – vydávání knih a časopisů pro děti a mládež českých i zahraničních autorů; též pobočka na Slovensku.
- Fragment (www.fragment.cz) – populárně-naučná literatura a beletrie pro děti a mládež; dynamicky se rozvíjející vydavatelský dům (od roku 2005 též pobočka na Slovensku).
- Junior (www.juniorcz.cz) – interaktivní knihy pro děti.
- Librex (www.librex.cz) – knihy pro děti do 8 let:

leporela, pohádkové příběhy, omyvatelné knihy, „aktivní“ knihy.

- Macek–Delta (www.macek-delta.cz) – pohádky, říkadla, bajky, leporela, čtení pro začínající čtenáře.
- Meander (www.meander.cz) – výtvarně netradičně pojaté knihy pro děti na vysoké výtvarné úrovni; řada ocenění.
- Pierot (www.pierot.biz) – dětská literatura pro předškolní děti a žáky 1.–5. třídy základní školy.

Z výše uvedených nakladatelství má nejdelší tradici Albatros, které si v roce 2009 připomnělo 60. výročí svého založení a je také jediným subjektem, který v ČR působil před rokem 1989. V poslední době expanduje i do zahraničí (Slovensko, Polsko a Maďarsko) a také se věnuje produkci elektronických knih. Po změně vlastnických vztahů a své restrukturalizaci v roce 2008 se snaží rozšířit svůj profil i o další segmenty knižní produkce včetně audiovizuální produkce.

VYDÁVÁNÍ PŘEKLADŮ

V posledních letech tvoří podíl překladů na celkovém objemu české knižní produkce zhruba jednu třetinu (necelých 30 %). Tento trend se opět potvrdil i v roce 2008 (viz Tabulka VIII). Tento ukazatel opět výrazněji nevybočuje z trendu posledních let. Česká republika v tomto směru stále patří vedle např. pobaltských států nebo Maďarska k absolutní světové špičce. Logicky to vyplývá z toho, že se v Česku mluví nesvětovým jazykem, a tak vydávání překladů otevírá dveře i do jiných jazykově početnějších kultur. Pro zajímavost a porovnání: Ve Velké Británii činí podíl překladů na celkové knižní produkci zpravidla pouhá 2–3 %, ve Spojených státech zhruba 1 %. V Německu tvořil podíl překladů v roce 2008 necelých 9 %, tj. 7340 titulů, z toho však téměř 70 % připadlo na překlady z angličtiny.

Tabulka VIII – Údaje o počtu vydaných překladů knih v ČR za roky 2004–2008

	2004	2005	2006	2007	2008
Celkem	4 604	4 423	5 240	5 384	5 546
z toho:					
z angličtiny	2 301	2 211	2 556	2 665	2 969
z němčiny	1 033	980	1 186	1 115	1 168
z francouzštiny	267	243	244	285	270
ze španělštiny	38	43	179	116	95
z italštiny	61	80	86	81	94
z polštiny	73	74	70	53	81
ze slovenštiny	152	136	176	57	76
z ruštiny	65	73	68	66	66

zdroj: Národní knihovna ČR

Čeští nakladatelé nabídli v roce 2008 svým čtenářům překlady z celkem 46 jazyků (předloni ze 43), a to i z některých neživých nebo u nás velmi vzácně frekventovaných jazyků jako z ugaritštiny, koptštiny, islandštiny, indonézštiny, tibetštiny nebo staroegyptštiny, lužické srbštiny, sanskrtu či staré hebrejštiny. Za posledních zhruba 100 let vyšly na teritoriu současné České republiky překlady z celkem 92 jazyků. V tomto dlouhodobém průměru tvoří překlady téměř 20 %. Nejpřekládanější byla angličtina, němčina, ruština a čeština (tento překvapivý fakt vychází ze skutečnosti, že řada publikací vznikla na území dnešní České republiky i v některém ze světových jazyků a z nich se teprve překládaly do češtiny). Následují francouzština, slovenština a polština.

Trojlístek jazyků, ze kterých se v Česku po sametové revoluci nejvíce překládá, je dlouhodobě (od roku 1990) neměnný. Dominuje angličtina jakožto absolutně nejpřekládanější jazyk. I v roce 2008 na ni připadla více než polovina všech vydaných překladů; přesně 53,5 %. Anglických překladů ve srovnání s rokem 2007 přibýlo i absolutně, a to o 304 titulů, což znamená nárůst o více než desetinu! Své pozice s výrazným odstupem od dalších nejpřekládanějších jazyků si v roce 2008 udržely i překlady z němčiny a z francouzštiny. Stabilní postavení patří i španělštině a italštině, čtvrtému, resp. pátému jazyku, ze kterých v České republice nejen loni vyšlo nejvíce překladů.

V knižní produkci ČR mají stabilně relativně silné zastoupení literární díla přeložená z nizozemštiny – ani rok 2008 nebyl výjimkou – (v závorkách jsou pro srovnání uvedeny kvantifikace za rok 2007): 35 (35) a ze skandinávských jazyků (švédštiny – 21 (21), norštiny – 10 (11), dánštiny – 5 (5) a finštiny – 9 (8)). Sedmnáct titulů bylo také přeloženo z maďarštiny (v roce 2007 pouze 9), dvanáct z čínštiny (6) a sedm z portugalštiny (6).

Nejpřekládanějším slovanským jazykem se loni v ČR stala polština. Tempo nárůstu počtu překladů z tohoto jazyka bylo velmi výrazné – byl zaznamenán nárůst o více než polovinu oproti roku 2007, kdy naopak došlo k podobně výraznému poklesu (viz Tabulka VIII). Silné postavení polských překladů na českém knižním trhu je však spíše jednosměrné. V Polsku vychází ve srovnání s tím o poznání méně překladů z české literatury, a to především známá jména jako Milan Kundera nebo Bohumil Hrabal.

O 33 % se také v roce 2008 zvýšil počet překladů ze slovenštiny. Je to jev svým způsobem setrvalý a zajímavý, protože i v daném případě opačně tolik neplatí. Na rozdíl od Slovenska se bohužel v Česku zdaleka tolik knih nečte v jazyce originálu našeho nejbližšího souseda. Své pozice si po obrovském propadu zájmu o překlady z ruštiny v období na začátku 90. let udržela i ruština.

Z ostatních slovanských jazyků se v České republice překládá dlouhodobě nepoměrně méně. Počet vydaných překladů je ale v zásadě konstantní, i když loni jejich počet nedosáhl ani obvyklých 20 titulů. V kolekci ostatních překládaných slovanských jazyků se v roce 2008 neobjevila ani jediná srbština, i když v roce 2007 byla naopak zastoupena nejsilněji, a to rovnou 12 literárními díly! Polepšila si chorvatština zastoupená 6 překlady (v roce 2007 pouze 3). K poklesu došlo u vydaných překladů ze slovinštiny (ze 7 na 4 v roce 2008) a ukrajinštiny (ze 4 na 1). Objevily se i dva překlady z běloruštiny a bulharštiny.

Vydavatelé specializovaní na překladovou literaturu

Vydávání překladů je rozptýleno mezi poměrně širokou škálou vydavatelských subjektů České republiky. V následujícím soupisu jsou uvedeni především ti nakladatelé, jejichž knižní produkce se v převážné míře soustřeďuje na vydávání překladové literatury (soupis je opět doplněn bližší specifikací jejich produkce):

- Alpress (www.alpress.cz) – světové bestsellery z oblasti beletrie.
- Argo (www.argo.cz) – kvalitní překladová literatura především anglo-amerických autorů.
- Atlantis (www.atlantis-brno.cz) – překlady kvalitní krásné literatury z němčiny, francouzštiny a angličtiny.
- BB art (www.bbart.cz) – zejména anglo-americká produkce, komiksy (pokus o velkorysé uvedení široké škály komiksů včetně těch francouzské provenience na český knižní trh skončil před několika lety nezdarem; komiksová literatura se zatím v ČR netěší takové masové oblibě jako například ve frankofonních zemích).
- Domino (www.dominoknihy.cz) – překlady historické literatury, detektivek, thrillerů, romantiky pro ženy.
- Egmont ČR (www.egmont.cz) – překlady dětských knih především z produkce studia Walta Disneye.
- Garamond (www.garamond.cz) – překlady zejména z francouzštiny a španělštiny a vydávání dvojazyčných publikací (česko-anglických, -francouzských, -německých, -španělských).
- Mladá fronta (www.mf.cz) – překladová beletrie nejširšího tematického záběru i jazykového spektra.
- Odeon (odeon@euromedia.cz) – překlady kvalitní světové beletrie; spadá pod Euromedia Group.
- Slovart (www.slovart.cz) – překlady umělecko-naučných, obrazových a encyklopedických publikací.
- Václav Svojtka & Co (www.svojtka.cz) – překlady širokého tematického a jazykového spektra: průvodci Lonely Planet i militaria.
- Volvox Globator (www.volvox.cz) – kvalitní překlady děl společenskovedního a přírodovědného charakteru, encyklopedie a díla především z oblasti rockové hudby.

KNIŽNÍ DISTRIBUCE A KNIŽNÍ VELKOOBCHOD

Po listopadu 1989 došlo v ČR k totálnímu rozpadu státního monopolu na distribuci a prodej knih. Distribuce byla dříve centralizována a fungovala na krajském principu. Na ústředí v Praze, které se jmenovalo Knižní velkoobchod, navazovaly státní podniky Kniha (například Kniha Plzeň, Kniha Brno apod.). Ale ani jeden z bývalých státních podniků Kniha se nedočkal privatizace, a tak se tyto jednotlivé podniky v gesci Ministerstva kultury ČR postupně uváděly do likvidace. Ovlivnila to i tzv. malá privatizace, jejímž režimu podléhala knihkupectví. Na krajská distribuční centra byla totiž navázána knihkupecká síť v jednotlivých krajích. Knihkupecké obchody se většinou nacházely na nejlukrativnějších obchodních místech v centrech měst a po své privatizaci převážně nepokračovaly jako knižní obchody. S tím souvisely hromadící se skladové zásoby knih v distribučních podnicích Kniha. Představovalo to velmi citlivý a výbušný problém, který již jednou zasáhl Československo ve 30. letech v době hospodářské krize a který po listopadu 1989 jako své téma obratně přizívovaly levicové politické strany. Masivní celoplošné výprodeje by ohrozily tehdy se teprve nově rozvíjející knižní trh.

Pro dovoz a distribuci zahraniční literatury, a to především z bývalého Sovětského svazu a jeho satelitů, sloužil bývalý státní podnik Zahraniční literatura (původně se ale více než výmluvně jmenoval Sovětská literatura). I on skončil v likvidaci.

V současnosti funguje v České republice zhruba 50 knižních distribučních firem, z nichž ale pouze některé např.

- Aleš Čeněk – Distribuce odborné literatury a skript – www.alescenek.cz
- BEN – technická literatura – www.ben.cz
- BETA–Dobrovský – www.dobrovsky.cz
- Euromedia Group – Knižní distribuce – www.euromedia.cz; vo.knizniweb.cz
- Kosmas – www.kosmas.cz
- Nakladatelský servis, knižní velkoobchod – www.nakladatelskyservis.cz nebo
- PEMIC – www.pemic.cz

pokrývají celé teritorium státu nebo jeho převážnou většinu; některé firmy se také specializují na zásobování obchodních řetězců. Převažují menší firmy s pokrytím pouhých několika okresů či kraje a s omezenou titulovou nabídkou nebo naopak s výhradní

distribucí pouze několika vydavatelů. Je to určitá neekonomická anomálie, protože ve srovnání třeba se sousedním Německem, které teritoriálně i titulovou nabídkou mnohonásobně předčí Českou republiku, zde základní knižní distribuci zajišťují pouze 3–4 velké firmy. Vedle nich ale fungují malé distribuce, zaměřené na specializovanou produkci.

Některá vydavatelství si distribuci zajišťují sama. Má to několik důvodů, které vznikly zejména počátkem 90. let s narůstajícími projevy platební laxnosti. Vydavatelé chtěli více sledovat tok finančních prostředků a mít nad ním větší kontrolu. Dalšími důvody byly komfortnější a soustředěnější propagace a nabízení titulů, rychlejší vyřizování objednávek a doobjednávání vyprodané produkce apod.

Distribuce se obecně zatím jeví jako nejslabší článek knižního řetězce v ČR. Nakladatelé si dále stěžují na stále narůstající tlak zejména velkých distribucí a obchodních řetězců, aby poskytovali stále větší rabat, jenž se svou výší přibližuje hranici rentability a pokrytí výrobních nákladů (blíže viz část Kalkulace ceny knihy v ČR).

Knižní distribuce je dnes v ČR rovněž oblastí, která se nabízí pro investici silného subjektu včetně těch zahraničních. Před několika lety zvažované využití struktury České pošty pro potřeby distribuce knih se bohužel neuskutečnilo. Lze však konstatovat, že vedoucí firmy knižní distribuce již dnes významně pokročily v zavádění automatizace, logistice a servisu jak pro nakladatele, tak pro knihkupce. Největší riziko obchodování s knihami v Česku tedy stále nesou především nakladatelé, kteří jsou nuceni investovat do výroby většinou s nejistým výsledkem. Sem spadá i stále se rozrůstající praxe předávání knih do tzv. komisičního prodeje knihkupcům (knihy jsou tak stále vlastnictvím jejich vydavatele a po stanovené době a jejich neprodání se vracejí zpět nakladateli).

U distribuce odborné literatury se tyto nedostatky eliminují především tím, že jednotlivá nakladatelství se většinou sama starají o distribuci své produkce, používáním jiných cest přímého kontaktu s obchodními partnery a potenciálními zákazníky (např. internetová knihkupectví, direct marketing, specializovaná knihkupectví, školicí zařízení, vzdělávací agentury apod.).

Největším distributorem českých knih na Slovensku, které vzhledem k jazykové a kulturní příbuznosti patří k významným dovozcům české knižní produkce, je firma Artforum z Bratislavy (www.artforum.sk).

MALOOBCHODNÍ PRODEJ KNIH

Knižní trh výrazně podléhá sezónním výkyvům, a to i v souvislosti s typem knižní produkce. Komerční literatura se nejvíce prodává před Vánocemi, turistické příručky a průvodce zejména na jaře a v létě, učebnice v červnu, srpnu a v září.

Podle statistik, které mají k dispozici v IPA jsou nejlepšími kupci knih Němci s roční útratou v přepočtu cca 130 dolarů, následováni Španěly (75,3 dolaru), obyvateli Velké Británie (64,3 dolaru), Nizozemska (63,3 dolaru) a Švédska (60,5 dolaru). Z postkomunistických zemí jsou zatím k dispozici alespoň nějaké podklady pouze z Maďarska (7,8 dolaru). Má na to jistě vliv, že zde oblast vydávání knih výrazně ovládl zahraniční kapitál.

Pro určité srovnání použijme výsledky průzkumu chování zákazníků knihkupectví, který byl zpracován v roce 2002 pro potřeby časopisu Strategie u téměř 8500 respondentů. Lidé si u nás ročně kupují obvykle 2 knihy (uvedlo 13 % dotázaných) a 3 knihy (9,4 %); nákup 10 a více knih uvedlo 3,1 % dotázaných. Průměrná cena knihy se uvádí zhruba 200 Kč.

Ze zmiňovaného průzkumu chování zákazníků našich knihkupectví vyplynuly i další skutečnosti:

- Nejlepšími kupci knih u nás jsou obyvatelé Moravy a vlastní také vedle obyvatel středních Čech největší knihovny v ČR; nejméně se knihy kupují v severních Čechách. 23 % respondentů uvedlo, že vlastní doma 26–50 knih, 26 % 51–100 knih a 22 % 101–500 knih.
- Knihy se u nás stále nejvíce kupují v klasických knihkupectvích (uvedlo 40 % respondentů; nebylo ale specifikováno, jaký podíl v tom připadá na nákupy v supermarketech – tehdy se odhadovalo, že se v blízké budoucnost tento podíl dostane až na hranici 30 %); 5,3 % využilo nabídky zásilkové služby.
- Podle sortimentu zákazníci nejvíce nakupovali naučnou literaturu (16 %), českou beletrii (14 %) a příručky (11,5 %). Soudě podle nákupů bestsellerů (9,3 % celkového objemu prodaných knih) je reklama na knihy u zákazníků účinná.

Ošidnost těchto průzkumů je očividná, když si dosažené údaje porovnáte s výsledky posledního průzkumu, který prováděl Ústav pro českou literaturu AV ČR (viz Celkový obrat).

KNIHKUPECKÁ SÍŤ

Knihkupecká síť se v ČR po listopadu 1989 vytvořila zcela nově. Jednotlivá knihkupectví byla tehdy v převážné většině navázána na krajské podniky knižní distribuce (viz část Knižní distribuce a knižní velkoobchod). Jednotlivé provozovny – zvláště na lukrativních místech – fungovaly většinou v pronajatých prostorách. V procesu malé privatizace zpočátku zpravidla ustoupily nabídkám či privatizačním záměrům ekonomicky zajímavějším a lukrativnějším. Dnes funguje v Česku cca 600 knihkupectví, která nabízejí výhradně knižní sortiment. V některých malých místech ale došlo ke spojení prodeje knih např. s nabídkou kopírovacích služeb, prodejem papírenského či kancelářského zboží, s nabídkou vyvolávání filmů apod. V malých místech, kde by byl provoz knihkupectví neefektivní, rozšířily svoji činnost o prodej knih i některé veřejné knihovny.

Vedle toho se vyprofilovalo několik velkých knihkupeckých řetězců, a to i v evropském měřítku:

- firma Neoluxor se zaměřením především na Prahu, jejíž Palác knih Luxor na Václavském náměstí patří k největším knihkupeckým podnikům v Evropě (www.neoluxor.cz),
- firma Kanzelsberger, která již provozuje 41 knihkupectví ve 27 městech ČR včetně Domu knihy v centru Prahy (www.kanzelsberger.cz),
- řetězec Levné knihy, specializovaný na knižní výprodeje nebo levná vydání knih, jenž provozuje 47 prodejen v ČR, z toho šest na území Hlavního města Prahy, a také dvě na Slovensku (www.levneknihy.cz),
- řetězec knihkupectví Pergamen distribuční firmy Pemic.

V regionech dále vznikla nebo byla obnovena řada domů knih (např. Barvič a Novotný v Brně, Dům knihy Librex v Ostravě, Dům knihy Portal v Uherském Hradišti). Současná knihkupecká síť v ČR předčí kvantitativně i kvalitativně knihkupeckou síť, která v naší zemi fungovala do listopadu 1989. Koncentrace knižních megastorů a velkých knihkupectví v centru Prahy má dnes v Evropě srovnání pouze s Londýnem. Řada distribučních firem i nakladatelství zároveň provozuje svoji vlastní knihkupeckou síť.

V souladu s vývojem v zahraničí budou i u nás knižní megastory pravděpodobně ukusovat stále větší podíl na trhu na úkor menších knihkupectví, jež mají v zásadě trojí způsob ochrany:

- specializaci,
- vyšší úroveň služeb a vazeb na zákazníka,
- sdružení se.

Knihkupectví, specializovaná na odbornou nebo odbornou specializovanou literaturu (technika, esoterika a duchovní literatura, výchova a psychologie, jazyková, počítačová, lékařská a právní literatura apod.), skutečně vznikají. Některá již působí přímo na fakultách vysokých škol. Ale rovněž velké domy knih budují svá oddělení specializovaná na odbornou literaturu. Podobně jako v případě internetových knihkupectví i v jejich případě hraje stále větší roli prezentace knižní nabídky na internetu. Databáze současně dostupné české knižní produkce i produkce vůbec v ČR vydané, a to i s možností objednání a dalšího servisu, jsou v těchto knihkupeckých megastorech samozřejmostí a na úrovni srovnatelné s podobnými podniky v zahraničí. Majitelé těchto firem využívají zkušeností a hledají inspiraci především v Německu a ve Velké Británii.

Menší knihkupecké firmy výrazně upřednostňují novinky; knihy mnohdy i pouhé tři měsíce po vydání považují už za staré zboží. Průměrná obrátkovost knižního titulu je dnes v ČR zhruba rok. Zvláště malá knihkupectví v regionech s malou prodejní plochou nabízejí jen zúženou titulovou nabídku, po níž je navíc poptávka zkreslována medializací určitých vybraných bestsellerů ve sdělovacích prostředcích, zfilmováním knižních předloh či jejich televizní dramatizací.

Zásobování knihkupectví se od průkopnických 90. let výrazně zprofesionalizovalo. Tehdy si knihkupci pro žádané knihy dokonce dojížděli do Prahy nebo přímo k nakladatelům nebo je během týdne navštívily desítky obchodních zástupců s překrývající se titulovou nabídkou, což pro ně představovalo nemalou časovou ztrátu. Nakladatelé na druhé straně hovoří o rozdílných zkušenostech s knihkupci: nedostatečně propagují jejich tituly, nedoobjednávají vyprodané zásoby, alibisticky si berou minimum exemplářů knihy, nemají dostatečný přehled o vycházející produkci.

Tradiční akcí na podporu prodeje knih a jejich propagace byl v Československu, resp. v České republice, Březen – měsíc knihy. Neodolal však agresivnímu nástupu nového média, a to internetu. Akce se postupně po roce 2000 změnila na Březen – měsíc internetu. V roce 2009 však organizátoři v tomto projektu již nepokračovali. Na narušenou tradici již u nás knihkupci znovu nedokázali navázat. Ani využití Světového dne knihy (23. 4.), vyhlášeného organizací UNESCO a slaveného od roku 1995 mj. na podporu prodeje a propagace knih, se u nás stále nedaří dostatečně prosadit.

Pro úplnost ještě uvedme, že v České republice podle Svazu antikvářů ČR (sacr@klikni.cz) v současnosti funguje asi 100 antikvariátů. Tento způsob prodeje starých knih se však stále více přesouvá na internet. Za poslední 2–3 roky podle stejného zdroje zaniklo jen v Praze 10–15 antikvárních obchodů.

Problematika prodeje knih po internetu je zpracována samostatně v části Prodej knih po internetu.

KNIŽNÍ KLUBY

Nejznámějším i nejmasovějším knižním klubem byl v ČR před listopadem 1989 Klub čtenářů nakladatelství Odeon. V době své největší slávy měl dokonce více než 300 000 členů. V roce 1999 vydavatelskou skupinou Euromedia Group obnovené nakladatelství Odeon znovu obnovilo i existenci Klubu čtenářů, ale jeho bývalé postavení asi už zůstane navždy za změněných ekonomicko-politických podmínek nedostižným. V současnosti vydává 5krát ročně nabídkový katalog. Údaje o počtech členů a obratu tohoto knižního klubu nejsou ale dostupné.

Druhým masovým knižním klubem, který také vznikl před listopadem 1989, byl Klub mladých čtenářů, který zabezpečovalo nakladatelství Albatros. Nakladatelství Albatros, kde v roce 2008 došlo ke změně vlastnické struktury, chce rovněž navázat na tradici tohoto knižního klubu. Zřejmě ale i v tomto případě nebude možné dosáhnout takové masovosti, jako v době centrálně řízeného hospodářství.

Distribuční firma PEMIC ve spolupráci se sítí knihkupectví Pergamen zavedla na přelomu nového tisíciletí knižní klub s názvem Rodinné knihkupectví. Ani v daném případě nejsou k dispozici potřebné údaje o obratu a úspěšnosti tohoto projektu.

KNIHOVNY

Síť knihoven patří v České republice k nejhustším na světě. Na teritoriu 78 000 km² funguje v současnosti 5 518 veřejných knihoven a jejich poboček, které jsou většinou pod správou obcí, měst a krajů. Vytváření tohoto typu knihoven má počátek již v roce 1819, kdy v Radnicích v západních Čechách vznikla velkou zásluhou vlasteneckého kněze a básníka Antonína Jaroslava Puchmajera první veřejná knihovna na území Čech a Moravy. V řadě míst ČR jsou dnes knihovny jedinou fungující kulturní institucí. Jejich činnost je velmi mnohotvárná: od zajišťování fungování klubů čtenářů a čtenářských kroužků, spolupráce se školami až po centra celoživotního vzdělávání nebo zapojování do kampaní na podporu knih a čtení. Jsou tedy přirozenými místy pro výchovu nových čtenářů.

České veřejné knihovny na řadě míst dnes také fungují i jako místní turistická a informační centra nebo místa pro objednávání a prodej vstupenek na kulturní akce. Vedle toho, jak už je zmíněno v předchozím textu, na některých místech zabezpečují i prodej knih. Na druhé straně jsou také přirozenými zákazníky nakladatelství, knižních distributorů nebo knihkupectví. Dlouhodobě nastavené vazby zpravidla vedou k získávání slev na nákup knih pro knihovny.

V ČR v současnosti funguje také celkem necelých 5 000 odborných knihoven (přesně 4 761); v tom jsou zahrnuty knihovny zdravotnických zařízení a výzkumných ústavů (122), knihovny vysokých škol všech typů (121), školní knihovny (4 204), knihovny Akademie věd ČR (62) a knihovny muzeí a galerií (252). Představují zajímavý potenciál odběratelů odborné literatury. Na počátku vzniku mnohých z nich byly sbírky knih vzdělaných šlechticů, kteří je z vlasteneckých pohnutek později věnovali národu „ku všeobecnému prospěchu“ nebo knihovnám vědeckých a zájmových spolků.

V procesu privatizace v první polovině 90. let minulého století převzala Moravská zemská knihovna v Brně od Ministerstva kultury ČR tehdejší ústřední státní podnik pro zásobování knihoven – Technické ústředí knihoven (TÚK) se sídlem ve Slavkově u Brna. Tento podnik v rámci své činnosti rovněž částečně zajišťuje i distribuci knih.

MARKETING A PROPAGACE KNIH A JEJICH PRODEJE

Na rozdíl od zahraničí se marketingová příprava a propagace knižních titulů v ČR ze strany řady nakladatelů podceňuje. Považuje se mnohdy pouze za vícenásobek bez přímého efektu. Zejména vydavatelé odborné literatury, etablovaní na trhu, jednoznačně preferují vlastní vazby na cílové skupiny odborníků (tzv. marketing přímé odezvy, účast na odborných seminářích, konferencích a školeních, výstavách apod.), příp. na odborná knihkupectví, působící při univerzitách nebo vysokých školách apod. Opomíjí se často velmi důležitá složka pravidelných odběratelů knižní produkce, a to knihoven, které fungují při vědeckých ústavech a jiných odborných pracovištích.

Při propagaci knižní produkce v ČR stále přetrvává model, že je starostí zejména nakladatele. Ve srovnání se zahraniční praxí dochází v tomto směru výjimečně ke kooperaci mezi nakladatelem a knihkupcem například na participaci nákladů při vydávání tiskových propagačních materiálů.

PERIODIKA O KNIHÁCH A LITERATUŘE A PRO POTŘEBY KNIŽNÍHO TRHU

Od doby, kdy před listopadem 1989 při centralizované organizaci knižního obchodu vycházel v České republice jediný týdeník, který se specializoval na představování knižních novinek na českém knižním trhu, se mnohé změnilo. Tento týdeník se jmenoval *Nové knihy*, tiskl se na špatném papíře a pouze dvobarevně. Po listopadu 1989 i v souvislosti s několika změnami majitele zanikl. Jeho redaktori a obchodní zástupci začali ještě počátkem 90. let vydávat časopisy vlastní.

Jen pro úplnost: v ČR dnes vychází 19 odborných časopisů, které jsou zaměřeny na činnost knihoven. Jejich náklad je ale velmi nízký. Nejstarší z nich, měsíčník pro knihovny *Čtenář* (www.ctenar.svkkk.cz), v roce 2008 oslavil již 60. ročník svého vycházení. Typografia (www.typografia.cz), nejstarší český časopis zaměřený na oblast tisku knih, knižní typografie a grafiky, zároveň patří mezi nejstarší periodika tohoto tematického zaměření na světě. Vychází nepřetržitě již od roku 1888. Bohužel na přelomu tisíciletí ustalo pravidelné vydávání časopisu *Zlatý máj*, jednoho z nejstarších periodik v Evropě se zaměřením

na literární tvorbu a knihy pro děti a mládež, i když stále trvají snahy o obnovení tradice tohoto titulu.

V Česku vychází rovněž několik desítek tištěných kulturních periodik, která se více či méně věnují oblasti literatury, knihám a představování literární tvorby ze zahraničí. Z nich patří k nejvýznamnějším:

- kulturní týdeník A2 – www.tydenikA2.cz,
- Česká literatura (literární věda o české i světové literatuře) – www.ucl.cas.cz/ceslit,
- Divoké víno (poezie) – redakce@divokevino.cz,
- Host (kritiky i literární texty) – www.hostbrno.cz,
- Ikarie (science fiction, fantasy a horor) – www.mf.cz,
- Labyrint revue (tematicky koncipovaná čísla s přesahy i do výtvarného umění, divadla, filmu, fotografie a hudby) – www.labyrint.net,
- Plav – měsíčník pro světovou literaturu (překládá literatura) – www.svetovka.cz,
- Psí víno (současná česká poezie i zahraniční poezie) – www.volny.cz/psi.vino,
- Souvislosti (revue pro literaturu a kulturu) – www.souvislosti.cz,
- Svět literatury (odborný časopis pro recepci evropské a americké literatury) – sl.ff.cuni.cz,
- Texty (začínající autoři a také překlady z literatur střední a východní Evropy) – www.inext.cz/texty,
- Tvar (literárně-kritický čtrnáctidenník) – www.itvar.cz.

Pouze v elektronické formě jsou na internetu k dispozici:

- Portál české literatury (určený k propagaci současné české literatury; zřizovatelem i provozovatelem bylo původně Ministerstvo kultury ČR, od roku 2009 přešla jeho správa na Institut umění) – www.czlit.cz,
- Dobrá adresa (kulturně-společenský měsíčník) – www.dobraadresa.cz,
- iLiteratura (časopis o literatuře doma i ve světě; každodenní aktualizace) – www.iliteratura.cz,
- Potápěč (literární rozcestník české a zahraniční literatury) – www.kotrla.com/frogman.

Náklady tištěných periodik kolísají a jsou mnohdy závislé na dotaci od Ministerstva kultury ČR nebo sponzorech. Počátkem roku 2009 nastala dramatická situace. Dotace, která byla na tato periodika vyčleněna pro rok 2008 ve výši cca 20 milionů českých korun, byla pro rok 2009 původně seškrtnána na méně než polovinu – 9 milionů korun. Nakonec se ministerstvu podařilo dodatečné finanční prostředky nalézt. (blíže viz Finanční podpora státu).

Knihy (www.tydenik-knihy.cz)

Jako první z periodik, která začala nově vycházet po listopadu 1989 v ČR, je „týdeník pro orientaci na knižním trhu“ Knihy. Jeho vydavatelem i šéfredaktorem je bývalý redaktor týdeníku Nové knihy Vladimír Sůva. Náklady většiny periodik se kvůli konkurenci utajují; já jej v daném případě odhaduji na cca 15 000–20 000 výtisků.

Časopis je v současnosti téměř výlučně inzertní tiskovinou pouze se seskládanými inzeráty s absencí či minimem publicistických či jiných textů. Existuje rovněž jeho elektronický doplněk se soupisem vydávaných knih v ČR.

K-revue (www.krevue.cz)

Čtrnáctideník K-revue vychází od roku 1998. Vedle inzerátů obsahuje ale i ukázky z literárních textů, žebříčky prodejů některých distribučních firem a knihkupectví. Rozsah publicistických textů je větší než v případě Knih, ovšem také nevelký.

Jeho vydavatelkou i šéfredaktorkou je bývalá obchodní zástupkyně týdeníku Nové knihy Jana Hamerníková-Dlouhá. Uvádí náklad ve výši 30 000 výtisků, ale reálně je to méně, tak kolem 20 000.

Knižní novinky (www.sckn.cz)

Čtrnáctideník, vycházející od roku 2002, jehož vydavatelem je Svaz českých knihkupců a nakladatelů. Inzeráty v podstatné míře vytlačily publicistiku o oblasti knižní kultury. Obsahuje vlastní žebříček nejprodávanějších knih v ČR v kategoriích beletrie, odborná a dětská literatura (viz Nejprodávanější knihy v ČR v roce 2008). Časopis obsahuje bibliografii aktuální české knižní produkce, jejíž pomocí také mohou nakladatelé plnit svoji zákonnou tzv. nabídkovou povinnost nakladatelů vůči stanoveným knihovnám.

Náklad se pohybuje kolem 15 000 výtisků. Šéfredaktorem je Milan Šilhan, který zároveň sestavuje bibliografii knižních novinek.

GRAND BIBLIO (www.grandprinc.cz)

Nejmladší časopis pro čtenářskou veřejnost „o knihách ze všech stran“ vydává od roku 2007 GRAND PRINC, největší vydavatelství časopisů zdarma v ČR. Informačně-kontaktní měsíčník je svým nákladem 50 000 výtisků i rozsahem (52–60 stran) největším periodikem se zaměřením na oblast knižní kultury

v nejširším slova smyslu (historie i současnost literární tvorby, produkce, distribuce a prodej knih, činnost knihoven, představování knižních tvůrců, právní poradna, domácí i zahraniční žebříčky bestsellerů aj.), které v České republice vychází. Šéfredaktorem je bývalý ředitel odboru knižní kultury Ministerstva kultury ČR a tajemník Svazu českých knihkupců a nakladatelů Jaroslav Císař.

Ve srozumitelné formě přináší řadu publicistických příspěvků (rozhovory, ankety, analýzy, představení firem apod.) o této oblasti. Vydavatelé dodržují zásadu, aby objem inzerce nepřesáhl rozsah jedné třetiny čísla.

TELEVIZNÍ POŘADY

Pro televizní stanice, a to zejména privátní a komerční, nepředstavuje v současnosti podle vyjádření jejich představitelů sféra knižní kultury obchodně zajímavou oblast. Při relativně nízkých nákladech knih v ČR by se výše ceny za televizní inzerci velmi výrazně projevila i na průměrné ceně knihy. Šéfové programu a dramaturgové těchto stanic rovněž argumentují nezajímavostí oblasti literatury a knih pro jejich programové schéma! Průlom z posledních let v tomto směru představují vysílání záznamu udělování výročních knižních cen Magnesia Litera a pořady k anketě Kniha mého srdce na veřejnoprávní televizi.

Veřejnoprávní Česká televize v současnosti uvádí také následující pořady, věnované knihám a literatuře:

- Třista třicet tři – z pořadu se ale postupně stal dosti nezáživný intelektuální debatní kroužek tvůrců, osob a sympatizantů, soustředěných kolem divadla Ypsilon (moderátory jsou Jan Schmid a Jan Lukeš); pořadu rovněž uškodilo, že se několikrát měnil vysílací čas jeho uvádění na televizní obrazovce (dnes se zpravidla vysílá v sobotu ve večerních hodinách),
- Knižní svět – klipově pojatý magazín o novinkách na knižním trhu a dění v oblasti knižní kultury (bez moderátora – pouze speakři); představování novinek je nesystematické; pořadu rovněž neprospěly změny v termínu uvádění v programovém schématu.

V dubnu 2009 se na televizních obrazovkách České televize poprvé objevila pod názvem Kniha mého srdce (www.knihasrdce.cz) česká obdoba úspěšného formátu televize BBC Big Read. Průvodcem byl populární herec Jaroslav Dušek. Na přípravě tohoto pořadu s Českou televizí spolupracovaly i Český

rozhlas, Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, Svaz českých knihkupců a nakladatelů a knihovny České republiky. V anketě o nejoblíbenější knihu hlasovalo za pomoci kupónů z knihoven, prostřednictvím internetu a SMS zpráv celkem 322 749 čtenářů/diváků; knihy finálové TOP 12 nasbíraly celkem 184 834 hlasů.

KNIŽNÍ VELETRHY

Do listopadu 1989 se v Československu nekonal žádný knižní veletrh navzdory dlouhé tradici knižní kultury v zemi a tvrzení tehdejšího režimu o kulturnosti země. Nakladatelé z České republiky i ze Slovenska měli v té době v zásadě jedinou příležitost, jak blíže nahlédnout do světa knižní produkce v zahraničí, a to navštívit veletrh ve Varšavě. Stánek tehdejšího Československa na veletrhu ve Frankfurtu nad Mohanem byl především ideologickou skříní státní propagace. Několikrát zde také došlo ke konfrontaci oficiálních zástupců s českými a slovenskými intelektuály, kteří žili v emigraci především v okolních zemích (Německo, Rakousko, Švýcarsko, Francie).

V současnosti existuje v podstatě pět, resp. sedm pravidelných knižních přehlídek, které se konají jen v České republice. Pořádání veletrhu Svět knihy Brno bylo ukončeno v roce 2007; rovněž pokus o veletrh Odborná kniha, který se konal v letech 2006–2007 v Hradci Králové a měl ambice přitáhnout vydavatele a zájemce o odbornou literaturu, skončil po dvou ročnících. Plánovaná pravidelná prezentace dětské literatury v Jihlavě rovněž skončila již v 90. letech. Rovněž nepokračují přehlídky vydavatelů náboženské a duchovní literatury. Přesto dnes patří Česko počtem pořádaných knižních přehlídek ve srovnání s jinými zeměmi a vzhledem ke své velikosti i velikosti knižního trhu k velmocem. Organizátoři knižních akcí v České republice však nemají stejnou výchozí linii. Někteří jsou majiteli výstavní plochy, jiní si ji musejí pronajímat.

Podzimní knižní veletrh, Havlíčkův Brod

Knižní veletrh v ČR s nejdelší tradicí – první ročník se konal v roce 1991 –, ale také nejkratší; trvá vždy pouze 17 hodin. Jeho organizátorkou je překladatelka a nakladatelka Markéta Hejkalová. Vzhledem k velmi příznivým finančním podmínkám za pronájem výstavní plochy se ho účastní nejvíc malých nakladatelů, které na podobných jiných akcích nepotkáte a jejichž knihy běžně v knihkupectvích nenaleznete. Průměrný počet návštěvníků veletrhu v posledních letech činí 13 000; počet vystavovatelů 180–200.

Návštěvníci i vystavovatelé hovoří o „neopakovatelné atmosféře“ veletrhu. Stal se oblíbeným místem neformálních setkání odborníků z knižní branže. Doprovodné akce – odborné semináře, besedy s autory a odborníky z knižního oboru z Česka i ze zahraničí – jsou výrazně zaměřeny na aktuální praktické a palčivé otázky českého knižního trhu. Na přípravě doprovodných akcí se velmi aktivně podílí ústřední knihovna kraje Vysočina, sídlící právě v Havlíčkově Brodě. Výrazným omezujícím faktorem rozvoje veletrhu jsou jeho výstavní prostory. Koná se v Kulturním domě Ostrov, kde prakticky neexistuje možnost prostorové expanze.

LIBRI Olomouc – Knižní veletrh a literární festival

Druhý nejstarší knižní veletrh, který se koná na území České republiky – první ročník se uskutečnil v roce 1992. Zpočátku se konal dvakrát ročně v cyklu jaro–podzim. V listopadu 2009 se uskutečnil již 25. ročník. Díky úzké spolupráci s místní Univerzitou Palackého se zpočátku jako doprovodná akce, v posledních letech jako součást veletrhu, konají zajímavé odborné konference se zaměřením na literaturu. Svou koncepcí a programovou nabídkou totiž začaly přesahovat rámec běžného doprovodného programu. Mají mezinárodní charakter, protože se jich také aktivně účastní i představitelé literární sféry ze Slovenska, Polska, Ukrajiny nebo Rakouska. Zajímavé jsou rovněž divadelní, hudební a filmové festivaly menšího rozsahu, kde se prezentují díla ovlivněná literaturou. Průměrný počet návštěvníků veletrhu v posledních letech činí 5 000; počet vystavovatelů 50–60.

Velkou předností veletrhu je místo konání ve veletržním areálu, který má dobré zázemí a také možnosti k expanzi; ročně se zde koná cca 60 výstavních akcí. V posledních letech se však veletrh ocitl v krizi, která se projevila výrazným odlivem zájmu tradičních vystavovatelů. To mělo za následek nejen redukci konání pouze jednou za rok (z jarního termínu na podzimní; v roce 2008, přelomovém pro další existenci veletrhu, se výjimečně konal dvakrát za rok), ale i hledání „nové tváře“. V tom spočívají i jeho ambice stát se veletrhem se středoevropským dosahem, resp. alespoň s dosahem v rámci zemí tzv. Visegrádské čtyřky.

Svět knihy Praha – Mezinárodní knižní veletrh a literární festival, Praha

Jedná se o největší knižní výstavu a literární akci v České republice, jež představuje produkci podstatných a aktivních českých nakladatelů a subjektů, působících na českém knižním trhu. Zahraniční

účast (cca 20 zemí) umožňuje i navázání obchodních a kulturních kontaktů a napomáhá začlenění české literární a knižní scény do mezinárodního oborového prostředí. Veletrh se záhy zařadil mezi důležité a pozitivně vnímané akce v oblasti české knižní kultury.

Pořadatelem veletrhu je společnost Svět knihy, kterou vlastní Svaz českých knihkupců a nakladatelů. První ročník se konal oficiálně v roce 1995. V té době však veletrh ještě soutěžil s konkurenčním knižním veletrhem, který se konal v Praze a byl podporován z finančně nedůvěryhodných zdrojů ze zahraničí (Libanon); ministerstvo kultury bylo na tuto skutečnost tehdy upozorněno ze strany britské a francouzské vlády. Veletrh v současnosti probíhá v Průmyslovém paláci v areálu pražského Výstaviště; první ročníky se uskutečnily v prostorách Paláce kultury. Průměrný počet návštěvníků veletrhu v posledních letech činí 20 000–25 000. V letech 2008 a 2009 zde vystavovalo 526, resp. 317 vystavovatelů a konalo se 297, resp. 374 doprovodných akcí.

Doprovodné odborné akce veletrhu mají mnohdy mezinárodní charakter, na Světu knihy také probíhá již tradičně vyhlašování řady knižních a literárních cen. Po vzoru jiných knižních veletrhů v zahraničí se také osvědčuje praxe představovat jednu profilovou zemi a také stanovit hlavní téma veletrhu.

Zahraniční účast na veletrhu Svět knihy Praha mnohdy vyplývá i z navázaných kontaktů společnosti Svět knihy, která připravuje i společné stánky českých nakladatelů na knižních veletrzích v zahraničí (Bologna, Bratislava, Frankfurt nad Mohanem, Lipsko, Londýn, Moskva, New York – Chicago, Paříž, Taipei, Varšava, Vídeň apod.). Finančně je podporován ministerstvem kultury a Hlavním městem Praha, ale díl finančních nákladů nesou i vystavující nakladatelé. Pro potřeby těchto stánků a zároveň pro propagaci subjektů z knižní kultury ČR se také vydává periodikum Czech Book World News.

Veletrh dětské knihy, Liberec

Jediný knižní veletrh se zaměřením na dětskou literaturu, který se koná v ČR a který se věnuje svými doprovodnými akcemi podpoře a rozvoji dětského čtenářství. Jeho velkou předností je významná podpora města Liberce, Libereckého kraje a získávané dotace z mimorozpočtových zdrojů z Parlamentu ČR. První ročník se uskutečnil v roce 2003. Předností veletrhu je konání v areálu libereckého výstaviště, které disponuje dobrým zázemím. Akce má tak zajištěné podmínky pro svůj rozvoj a rozšíření.

Průměrný počet návštěvníků veletrhu v posledních letech činí necelých 10 000; počet vystavovatelů cca 50. Uskuteční se zde pravidelně také řada doprovodných akcí (kolem 30 včetně výstav ilustrátorů dětských knih); významné je i pořádání odborné konference na téma literatury a knih pro děti a mládež, četby apod.

Polabský knižní veletrh, Lysá nad Labem

Nejmladší z pravidelně konaných knižních přehlídek v ČR. První ročník se uskutečnil v roce 2004. Majitel výstavního areálu v Lysé nad Labem je příznivcem knih, a tak k několika desítkám tematicky zaměřených výstavních akcí, které zde každý rok proběhnou, bere jako prestižní i konání této knižní akce. Tematické profilování veletrhu není ještě pevně stanovené, ale snadná dopravní dosažitelnost z Prahy a také velmi dobrá spolupráce se školami ve Středočeském kraji vedou k velkému podílu dětí a mládeže mezi návštěvníky veletrhu. Přesto si organizátoři stěžují, že spolupráce zejména s učiteli češtiny má ještě rezervy a že by počet školáků i studentů mohl být výrazně vyšší, protože zvláště pro tuto věkovou kategorii připravují celou řadu doprovodných programů.

Počet návštěvníků veletrhu dosáhl v posledních dvou ročnících cca 8 500; vystavovalo kolem 55 nakladatelů, knihoven, muzeí a jiných subjektů se vztahem ke knižní kultuře. Uskutečňuje se zde pravidelně také řada doprovodných akcí (autogramiády, besedy s tvůrci knih, autorská čtení apod.).

Další knižní přehlídky

Z dalších knižních přehlídek stojí za zaznamenání následující dvě; jedná se o prodejní knižní výstavy. Od roku 2002 pořádá již výše zmiňovaná společnost Svět knihy Praha prodejní výstavu dětských knih, která se pod názvem Rosteme s knihou aneb Svět knihy dětem (zpočátku pouze Svět knihy dětem) koná jako součást pohádkového festivalu Jičín – město pohádky. Pravidelně se zde představuje kolem 20 producentů dětských knih z celé České republiky. Vedle doprovodných akcí se zaměřením na dětskou literaturu zdejší městská knihovna pořádá i semináře pro knihovníky dětských oddělení veřejných knihoven. Počet návštěvníků této prodejní výstavy knih se pohybuje mezi 7 000–10 000.

Také součástí festivalu KomiksFEST! (v roce 2009 proběhl již 4. ročník), zaměřeného především na produkci komiksu a avantgardního výtvarného umění, literatury a hudby, jsou prodejní výstavy knih. V roce 2008 se poprvé zúčastnili i vydavatelé z Polska a polabských zemí.

Prezentace odborné literatury

V ČR v současnosti neexistuje žádný knižní veletrh, specializovaný výhradně na odbornou literaturu (viz zmínka v části Knižní veletrhy). Pokus o prezentaci tohoto segmentu knižního trhu, který se pod názvem Odborná kniha konal v Hradci Králové pod záštitou Královéhradeckého kraje, města i zdejších vysokých škol, skončil v roce 2007.

Pro vydavatele odborné literatury včetně vydavatelů vysokých škol bylo vždy na mezinárodním knižním veletrhu Svět knihy Praha vyčleněno jedno křídlo Průmyslového paláce na pražském Výstavišti. Vydavatelé univerzit a vysokých škol pořádají pravidelně i během veletrhu LIBRI v Olomouci své porady, semináře a také se prezentují ve výstavních prostorách. Nejsou to však žádné rozsáhlé expozice.

Vydavatelé odborné literatury však svoji produkci pravidelně představují na odborných veletrzích – o cestovním ruchu, starožitnostech, výpočetní technice a softwaru; odborná literatura o lingvistice, slovníky a učebnice jsou silně zastoupeny na veletrhu EXPOLINGUA Praha, který organizuje česká pobočka německé dceřiné společnosti. Menší prodejní výstavy se pořádají vždy v listopadu během Jeronýmových dnů, které jsou věnovány problematice překladů a tlumočení.

Při představování odborné literatury hrají důležitou roli také knihovny, zejména ústřední vědecké knihovny krajů nebo ústřední knihovny sítě odborných knihoven. Konají se tak pravidelné výstavy lékařské nebo zemědělské literatury.

Největší dynamikou prodeje z oblasti odborné literatury se v poslední době vyznačuje především specializovaná literatura ze sféry výpočetní techniky a programování. Její prodej je však mnohdy přímo navázán i na odborné školicí kurzy.

KAMPANĚ NA PODPORU KNIH A ČTENÍ

V ČR zatím pod hlavičkou žádné státní instituce nebo ústředního orgánu státní správy neprobíhá žádná komplexní celostátní kampaň na podporu knih a čtení s masivním dopadem, jako je tomu v některých knižně vyspělých zemích. Řada kampaní a akcí, zajišťovaných s větší či menší státní finanční podporou různými soukromými, zájmovými a profesními subjekty nebo knihovnami, ale nesou své ovoce. Patří sem především systematické působení společnosti Svět knihy a jejich kampaň Rosteme s knihou, dále Celé Česko čte dětem, Noc s Andersenem na podporu dětské literatury, Kamarádka knihovna, poprvé vyhlášená v roce 2008 Svazem knihovníků a informačních pracovníků ČR, nebo různé specializované webové stránky či další akce menšího záběru. Významnou roli v těchto kampaních hraje i ve světovém měřítku kvantitativně početná a teritorium státu plošně dobře pokrývající institucionální základna našich veřejných knihoven (viz část Knihovny). Mají zkušenosti s realizací takových akcí a aktivním zapojováním dětí a mládeže.

Noc s Andersenem

Blíže se zmíním pouze o kampani Noc s Andersenem. V roce 2009 se konal už její 9. ročník a tento nápad přesáhl hranice České republiky. Vznikl v dětském oddělení Knihovny B. B. Buchlovana v Uheriském Hradišti a zaštil ji Klub dětských knihoven Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR. Na stovkách míst v ČR, ale i na Slovensku, v Polsku, Rakousku nebo ve Slovinsku (posledního ročníku se zúčastnilo celkem 28 239 dětí a 6 811 dospělých na 840 místech v Česku, na Slovensku, Polsku a ve Slovinsku) je vždy pro děti připravený lákavý večerní a noční program se čtením a vyprávěním pohádek, znalostními i sportovními soutěžemi – nezřídka dotovanými vydavateli dětských knih –, lampiónovými průvody, malováním pozdravných pohlednic, vysazováním stromů, chatováním po internetu apod., kdy děti přenocují v knihovnách, školách, klubovnách. Děti v jednom z ročníků uspořádaly například i sbírku na dětský hospic a také dostaly pozdrav od dánské královské rodiny. Organizátoři touto akcí mj. připomínají Mezinárodní den dětské knihy, který byl vyhlášen na 2. 4., tj. na den, kdy se narodil dánský pohádkář H. Ch. Andersen. Více informací je uvedeno na webové stránce www.knihovnabbb.cz/noc_s_andersenem.

Autorky nápadu, Hana Hanáčková a Miroslava Čápo-ová, byly v roce 2004 oceněny Nadací Český literární fond Cenou za mimořádný počín v oblasti vydává-

ní, šíření a propagaci literatury. V témže roce získaly také Cenu českých knihovníků.

ŽEBŘÍČKY NEJPRODÁVANĚJŠÍCH KNIH

V České republice – na rozdíl například od oblasti prodeje hudebních nosičů nebo filmového průmyslu – neexistuje žádný oficiální a všemi subjekty knižního trhu akceptovaný žebříček prodejů knih. Ty, co jsou k dispozici (viz dále), jsou pouze dílčími sondami o prodejnosti knih, vycházejí z rozdílných přístupů a zejména: zásadně nekvantifikují prodejnost jednotlivých titulů. Torzovitost podkladů je zapříčiněna ochotou, resp. neochotou daných firem (zejména knižních distribucí nebo knihkupeckých firem) tyto údaje vůbec poskytnout. Některé z nich a také někteří vydavatelé na svých webových stránkách uvádějí nejúspěšnější tituly, ale jsou bez záruky a ověření, zda se nejedná vedle skutečně nejlépe prodáváných titulů o obratný marketingový nástroj, jak pomoci malému prodeji favorizovaných knih, u nichž se předpoklady zájmu čtenářů nepotvrdily. Soustavný a přehledový žebříček o prodejích jednotlivých literárních žánrů či oblastí odborné literatury rovněž neexistuje.

Obecně – tak jako v mnoha jiných knižně vyspělých zemích – má velký vliv na prodejnost knih televize i film, a to především v případě úspěšného zfilmování literárních děl a uvádění populárních pořadů na televizní obrazovce. Česká televize na tomto základě v únoru 2006 založila vlastní interní vydavatelství Česká televize – Edice ČT (www.edicect.cz), které se zaměřovalo na knižní vydání úspěšných televizních pořadů, seriálů, naučných pořadů nebo pořadů pro děti a mládež. Po třech letech byla však tato knižní produkce zejména z důvodů úspor změněna na model kooperace s externími subjekty.

Profesní organizace Svaz českých knihkupců a nakladatelů (SČKN) se pokouší několik let o sestavování žebříčku nejprodávanejších knih ve třech kategoriích: beletrie, naučná literatura a knihy pro děti a mládež. Vychází z podkladů, které poskytují na dobrovolné bázi knihkupci z celé ČR. Je publikován na stránkách čtrnáctideníku Knižní novinky (viz část Knižní novinky) a je také vystaven na webu SČKN (www.sckn.cz). Jeho slabinou je nízký a proměnlivý počet zapojených knihkupeckých firem (kolísá mezi cca 60–100). Roční kumulace – ale bez uvedení počtů prodaných výtisků – jsou však jediným soustavně zpracovávaným přehledem nejprodávanejších titulů knih v Česku (viz Nejprodávanejší knihy v ČR v roce 2008).

Časopis GRAND BIBLIO (viz GRAND BIBLIO) publikuje měsíčně pod názvem Půltucet nejprodávanějších knih v ČR přehledy bestsellerů šesti významných firem, které obchodují s knihami, a to ve dvou kategoriích – Česká beletrie a České překlady cizojazyčné beletrie. Jedná se o podklady z následujících firem:

- Euromedia Group, Praha – knižní distribuce – největší celoplošná distribuce knih v ČR s nabídkou cca 25 000 titulů od 360 nakladatelství (www.kni-zniweb.cz/vo),
- Kanzelsberger, Praha – knihkupecká síť (41 knihkupectví a knižních domů ve 27 městech ČR) s nabídkou cca 56 000 titulů (www.kanzelsberger.cz),
- Knižní velkoobchod Pemic, Ostrava – k dodání cca 32 000 titulů z produkce 500 českých a slovenských nakladatelů (www.pemic.cz),
- Kosmas, Praha – knižní velkoobchod, zaměřený většinou na produkci beletrie a překladů vyšší kvality a „nezávislých“ či alternativních vydavatelů s nabídkou cca 15 000 titulů knih (www.firma.kosmas.cz); provozuje rovněž síť knihkupectví Kosmas (www.kosmas.cz),
- Neoluxor, Praha – firma, provozující největší obchodní dům s knihami v ČR Palác knih Neoluxor, který patří i v Evropě k největším, a také provozující dalších pět velkých knihkupectví v Praze (www.neoluxor.cz),
- Popron, Praha – největší zásilkový obchod v oblasti knih, hudby a videa v ČR (www.popron.cz).

Několikrát zde alternativně publikovala své prodeje i

- Knihkupectví Academia, Praha–Brno–Ostrava – nabízejí cca 40 000 titulů beletrie i odborné literatury z produkce 1 000 nakladatelství (www.academia.cz).

Žebříčky nejprodávanějších knih příležitostně publikuje na svých stránkách i týdeník Knihy (viz Knihy), a to zpravidla distributorů a jako součást inzerce.

Nejprodávanější knihy v ČR v roce 2008

Mezi dlouhodobě nejpopulárnější tuzemské autory v ČR patří:

- Ivan Kraus,
- Barbara Nesvadbová,
- Irena Obermannová,
- Halina Pawlowská,
- Miloš Urban,
- Ludmila Vaňková,
- Michal Viewegh.

Výše prodejů děl těchto autorů však většinou ne-
korespondují s názorem literárních kritiků na kvalitu této produkce.

V následujících tabulkách je uvedeno samostatně 30 nejprodávanějších titulů knih v kategoriích beletrie, naučná literatura a knihy pro děti a mládež v roce 2008, které vycházejí ze žebříčků sestavovaných Svazem českých knihkupců a nakladatelů. Úplné, hodnověrné a ověřitelné konkrétní údaje o prodejnosti nelze bohužel získat, protože je jednotlivá nakladatelství neposkytují. Podle mého názoru jsou i některé tituly zařazeny do příslušné kategorie velmi „volně“.

Tabulka IX a) – Nejprodávanější knihy v českých knihkupectvích v roce 2008 (kategorie: beletrie/fiction)

Poznámka: Hvězdičkou (*) jsou za jednotlivými tituly označeny překlady.

	AUTOR	KNIHA	NAKLADATELSTVÍ
1.	Michal Viewegh	Román pro muže	Druhé město
2.	Zdeněk Svěrák	Povídky	Fragment
3.	Barbara Nesvadbová	Pohádkář	Motto
4.	Hugh Laurie	Obchodník se smrtí	XYZ*
5.	Jaroslav Kmenta	Kmotr Mrázek II	JKM
6.	Dick Francis, Felix Francis	Mrtvý dostih	Olympia*
7.	Tereza Boučková	Rok kohouta	Euromedia Group – Odeon
8.	Paulo Coelho	Brida	Argo*
9.	Jaroslav Kmenta	Kmotr Mrázek	JKM
10.	M. Remešová, M. Čechová	Téma na román aneb Causa Karel a Vendula	Fany
11.	Terry Pratchett	Nadělat prachy	Talpress*
12.	Cormac McCarthy	Cesta	Argo*
13.	Ildefonso Falcones	Katedrála moře	Argo*
14.	Ivan Kraus	To na tobě doschne	Academia
15.	Josef Formánek	Mluvit pravdu	Smart Press
16.	Ian McEwan	Pokání	Euromedia Group – Odeon*
17.	Jožo Nižnánský	Čachtická paní	Petrklíč*
18.	Ivan Kraus	Prosím tě, neblázni!	Academia
19.	Halina Pawłowska	Zanzibar	Motto
20.	Václav Větvíčka	Herbář pod polštář	Jan Vašut
21.	Irena Obermannová	Normální zázraky	Motto
22.	Haruki Murakami	Konec světa & Hard-boiled Wonderland	Euromedia Group – Odeon*
23.	Alex Koenigsmark	Jiřina Jirásková osobně	XYZ
24.	Jeffery Deaver	Rozbité okno	Domino*
25.	Cecelia Ahernová	PS: Miluju tě	BB art*
26.	Ludmila Vaňková	Příběh mladšího bratra	Šulc – Švarc
27.	Stephen Clarke	Už zase skáču přes Merde!	Albatros*
28.	Jonathan Littel	Laskavé bohyně	Euromedia Group – Odeon*
29.	Dan Brown	Pavučina lží	Metafora*
30.	Agatha Christie	Sešli se v Bagdádu	Euromedia Group – Knižní klub*

Tabulka IX b) – Nejprodávanější knihy v českých knihkupectvích v roce 2008 (kategorie: populárně naučná literatura/non-fiction)

Poznámka: Hvězdičkou (*) jsou za jednotlivými tituly označeny překlady.

	AUTOR	KNIHA	NAKLADATELSTVÍ
1.	J. Maršál, M. Podhorský, I. Toušlová	Toulavá kamera 7	Freytag & Berndt
2.	Rhonda Byrne	Tajemství	Euromedia Group – Ikar*
3.	J. Maršál, M. Podhorský, I. Toušlová	Toulavá kamera 6	Freytag & Berndt
4.	Žofie Kanyzová	Lunární kalendář Krásné paní 2009	Krásná paní
5.	Hana Marková	Daňové zákony 2008	Grada Publishing
6.	Ondřej Weigel	Autoškola 2008	Computer Press
7.		Vaříme s Bleskem 2	Ringier ČR
8.	kolektiv	Školní atlas světa	Kartografie Praha
9.	Rudolf Desenský	Jak poznat psí duši	XYZ
10.	Jaroslava Staňková	Hrady Čech, Moravy a Slezska	PAV
11.	Don Miguel Ruiz	Čtyři dohody	Pragma*
12.	kolektiv	Abeceda mzdové účetní 2008	Anag
13.	Marie Sochrová	Český jazyk v kostce pro střední školy	Fragment
14.	Jan Švejnar, Karel Hvizďala	Kam kráčíš, Česko?	Rybka Publishers
15.	Tomáš Halík	Dotkni se ran	Nakladatelství Lidové noviny
16.	Jan Jungmann	Smíchov – město za Újezdskou branou	Muzeum hl. m. Prahy
17.	Doris Dusilová	Sprechen Sie Deutsch? 1	Polyglot
18.	Ladislav Špaček	Nová Velká kniha etikety	Mladá fronta
19.		Vaříme s Bleskem 1	Ringier ČR
20.	Václav Cílek	Dýchat s ptáky	Dokořán
21.	Petr David, Vladimír Soukup	Za strašidly po Praze	Euromedia Group – Ikar
22.	Petr Hora-Hořejš	Toulky českou minulostí 11	Via Facti
23.	Jiřina Šejbalová	Vaříme na chatě	Sláčka
24.	Paul Allen	Katyň – Stalinský masakr a triumf pravdy	Euromedia Group – Knižní klub*
25.	Marino Ruggero	Kryštof Kolumbus, poslední z templářů	Euromedia Group – Knižní klub*
26.	Klára Trnková	Tajné velikonoční recepty naší babičky	Studio Trnka
27.	kolektiv	Lexikon české literatury 4	Academia
28.	Taťána Polášková	Literatura – přehled středoškolského učiva	Výuka
29.	kolektiv	1000 divů Česka	Euromedia Group – Knižní klub*
30.	Josef Koudelka	Invaze 68	Torst

Tabulka IX c) – Nejprodávanejší knihy v českých knihkupectvích v roce 2008 (kat.: literatura pro děti a mládež)

Poznámka: Hvězdičkou (*) jsou za jednotlivými tituly označeny překlady.

	AUTOR	KNIHA	NAKLADATELSTVÍ
1.	J. K. Rowlingová	Harry Potter a relikvie smrti	Albatros *
2.	J. K. Rowlingová	Bajky barda Beedleho	Albatros *
3.	Roderick Gordon, Brian Williams	Ztracený svět v Podzemí	Fragment *
4.	Antoine de Saint-Exupéry	Malý princ	Albatros *
5.	Moira Butterfieldová	Moje nejtajnější tajemství	Slováry *
6.	Roderick Gordon, Brian Williams	Hlouběji do Podzemí	Fragment *
7.	Lenka Lanczová	Vůně deště	Víkend
8.	Michal Viewegh	Krátké pohádky pro unavené rodiče	Druhé město
9.	Astrid Lindgrenová	Děti z Bullerbynu	Albatros *
10.	Josef Kozíšek, Ondřej Sekora	Polámal se mraveneček – leporelo	Albatros
11.	René Goscinny	Nové Mikulášovy průšvihy 2	Albatros *
12.		Velká kniha říkadel	Junior
13.	Stephenie Meyerová	Stmívání	Egmont ČR *
14.	Lenka Lanczová	Potížistka	Víkend
15.	Helena Zmatlíková	Vařila myšička kašičku – leporelo	Albatros
16.		My jsme malí muzikanti	Junior
17.	Zdeněk Miler	Krtek a léto – leporelo	Albatros
18.	Stephenie Meyerová	Nový Měsíc	Egmont ČR *
19.	J. K. Rowlingová	Harry Potter a Kámen mudrců	Albatros *
20.	Klára Trnková	Zimní říkadla	Studio Trnka
21.	Vlasta Švejdová	Nejkrásnější dětská říkadla	Duha
22.	W. Awdry, Ch. Awdry	O mašince Tomášovi 12	Egmont ČR *
23.	W. Awdry, Ch. Awdry	O mašince Tomášovi 11	Egmont ČR *
24.	Josef Čapek	Povídání o pejskovi a kočičce	Albatros
25.	Jiří Kahoun	O mašinkách	Albatros
26.	Stephenie Meyerová	Zatmění	Egmont ČR *
27.	S. Hawking, L. Hawkingová	Jirkův tajný klíč k vesmíru	Euromedia Group – Knižní klub *
28.	J. K. Rowlingová	Harry Potter a princ dvojí krve	Albatros *
29.	Petr Sís	Zed' – Jak jsem vyrůstal za železnou oponou	Labyrint
30.	F. Hrubín, H. Zmatlíková	Paleček – leporelo	Albatros

Pokud se jedná o prodejnost zahraničních autorů a překladů jejich děl, tak se i v knižní oblasti ČR projevuje vliv globalizace. Hlavní celosvětové bestsellery patří k nejprodávanejším i na českém knižním trhu (z poslední doby vedle J. R. Rowlingové např.

D. Brown, P. Coelho, K. Hoseini, S. Larsson, S. Meyerová, Ch. Paolini apod.). Prodeje knih o Harrym Potterovi dosáhly v poslední době v ČR absolutního rekordu. Pohybovaly se až na úrovni přesahující 220 000 prodaných výtisků.

TECHNOLOGIE A AKTUÁLNÍ VÝVOJOVÉ TRENDY

V souvislosti s technologickými změnami, a to především rozvojem internetu a computerizace, které v posledním desetiletí nutně zasáhly i knižní obor, se pozornost vůdčích subjektů knižního trhu v nejrozvinutějších zemích soustředila zejména na čtyři vývojové trendy a technologie, od kterých si slibují, že ovlivní jejich budoucí obchodní strategii. Jedná se o:

- prodej knih po internetu a internetová knihkupectví,
- elektronické knihy,
- tisk na vyžádání,
- digitalizace (projekt Google).

PRODEJ KNIH PO INTERNETU

Idea i realizace prodeje knih po internetu se nejvíce rozvinula v USA. Průkopníkem tohoto způsobu prodeje je firma Amazon.com, která byla založena v roce 1993. Zatímco v roce 1996 vykazovala roční obrát ve výši cca 10 mil. dolarů, v následujícím roce již činil téměř 100 mil. dolarů (při celkové ztrátě téměř 20 mil. dolarů), koncem tisíciletí 200 mil. dolarů. Její největší konkurent, firma Barnes & Noble, vykázala v prvním roce zavedení prodeje knih po internetu obchodní obrát 30 mil. dolarů (při ztrátě přibližně 7 mil. dolarů). Koncem tisíciletí se její obrát vyšplhal na cca 150 mil. dolarů. Obě firmy vstoupily do této oblasti za odlišných podmínek. Zatímco Barnes & Noble má zázemí v podobě řetězce knihkupeckých prodejen, Amazon.com jimi zpočátku nedisponoval, a proto měl i nižší provozní náklady. Posléze byl však stejně donucen zakoupit skladovací prostory. V roce 1998 vstoupil do boje internetových knihkupectví i druhý největší americký řetězec knihkupectví, firma Borders Books.

Vedle těchto již zavedených podniků se v USA snaží úspěšně prosadit i další firmy, a to především specializací, což jistě bude časem návodné i pro české firmy. Např. Soda Creek Press se specializuje na moderní antikvariát (výprodeje nové produkce – srovnatelné u nás s firmou Levné knihy), řetězec supermarketů Wal-Mart se na podzim 1997 poprvé prezentoval svou vlastní knižní stránkou, kde nabízel 300 000 titulů s rabatem 25–40 %. Kalifornské internetové knihkupectví CBooks Express se zase specializovalo na knihy o výpočetní technice. Aby mohlo rozšířit množství skladovaných titulů, převzalo dokonce i ře-

štec specializovaných klasických knihkupeckých obchodů Computer Literacy Bookshops. Firma Book Stacks Unlimited zase sdružila drobné online prodejce. Jednotliví členové platí za připojení do centrálního servisního střediska roční poplatek 30 dolarů a za prodeje knih obdrží rabat ve výši 30 % (u paperbacků) a 40 % (u vázaných knih čili hardbacků).

I v České republice hraje při získávání informací o knihách a jejich nákupu stále výraznější roli internet. Při prezentaci současné literatury překvapivě rychle zastoupil mnohé literární časopisy a velmi napomáhá organizaci a pomoci při šíření kampaní na podporu knih a čtení. Lze však konstatovat, že jako informační médium se již jednoznačně prosadil, kdežto jako prostředek k nákupu knih jeho využití stále zaostává za očekáváním. Přesto všechny hlavní složky knižního řetězce, tj. nakladatelé, distributoři i knihkupci, stále do této technologie investují a prezentace jimi nabízené knižní produkce je samozřejmostí. Zákazníci knihkupectví a zájemci o knihy v ČR si podle průzkumů stěžují na skutečnost, že se v současné tuzemské knižní nabídce neorientují, a to i navzdory výše zmiňovaným skutečnostem nebo několika vycházejícím periodikům, která poskytují dobrou orientaci na knižním trhu (mj. blíže viz část Periodika o knihách a literatuře a pro potřeby knižního trhu a její podkapitoly).

Přesné údaje o existujícím objemu prodeje u nás však většinou nejsou až na výjimky (viz Tabulka X) k dispozici kromě povšechného konstatování, že narůstají rychlým tempem. V této souvislosti je třeba připomenout, že z velmi nízkého základu. Lze však očekávat, že vývoj bude postupovat velmi obdobným způsobem jako například v sousedním Německu, kde sice stále ještě největší objemy prodeje knih připadají na klasická knihkupectví, ale jejich podíl se postupně snižuje na úkor nových forem prodeje (v roce 2004 zde knihkupectví měla na celkových prodejích knih podíl 55,8 %, v roce 2008 ovšem poklesl na 52 %).

Mezi nejvýznamnější internetová knihkupectví v Česku patří:

- Knihy.cz – www.knihy.cz,
- Knižní informační servis – www.knihservis.cz,
- Kosmas – www.kosmas.cz,
- Studovna – www.studovna.cz; provozuje nakladatelství Portál,
- Vltava – www.vltava.cz.

Tabulka X – Prodej knih po internetu firmou Kosmas za období 2000–2007 (v tisících českých korun)

zdroj: Trávníček, Jiří: Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize.

ROK	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Objem prodeje	11 520	21 243	28 826	47 290	72 565	104 768	136 094	169 185

Nutnost velkých investic do rozjezdu internetových knihkupectví bez dosažení rychlého zisku trochu brzdí počáteční nadšení. Je to ale trend celosvětový. Svoji roli hraje i konzervativismus zákazníků. Navzdory předpokladům nárůstu obrátu zatím nelze odhadnout, jaký potenciál se skutečně v prodeji knih prostřednictvím internetu skrývá. Například v Německu přes narůstající obrát prodeje knih po internetu činí jejich podíl na celkovém obrátu asi 7 %. K nárůstu tohoto obrátu dochází většinou na úkor klasických zásilkových obchodů.

V Česku jsou prodeje internetových knihkupectví při stejné tendenci jako v Německu zatím stále spíše marginální. Nejúspěšněji se tímto způsobem prodává odborná literatura; tematika je dána, a tak se kupci nemusejí s danou knihou seznamovat „všemi smysly“ a většinou také „bojují“ s nedostatkem času.

ELEKTRONICKÉ KNIHY (E-BOOKS)

Když byl v roce 1993 poprvé na mezinárodním knižním veletrhu ve Frankfurtu vyčleněn elektronickým knihám samostatný pavilon, vyvolalo to rozruch a prognózy o brzkém zániku klasické papírové knihy (dnes v odborné anglické terminologii označované jako p-books /paper books/ pro odlišení od elektronických knih, e-books). Očekávání se nejen nepotvrdilo, ale naopak v poslední době sledujeme nárůst vydávání papírových knih navzdory tomu, že pro elektronické knihy jednoznačně hovoří ekonomické ukazatele: nízká cena uložení informace ve srovnání s klasickou papírovou knihou kodexového typu. Prodej elektronických publikací představuje například v USA 5 % trhu, v Německu zlomek procenta.

Elektronické knihy zatím rozšířily škálu médií, ale papírové knihy nedokáží plně nahradit zejména u beletrie a dětské literatury. Naopak jsou vhodné pro uložení velkého objemu informací s možností kontextového vyhledávání, komprimace informací a využití hypertextů s doplněním o audiovizuální sekvence. Jsou tedy ideální k nahrazení encyklopedií a slovníků, učebnic a některých odborných publikací, vydávaných dosud v papírové formě. Neoddiskutovatelná je také potenciální šíře nabídky prostřednictvím virtuálních elektronických knihoven.

Elektronické knihy se dnes stále nacházejí především ve stadiu standardizace a objevů (blíže viz část Faktory ovlivňující současné fungování českého knižního trhu). Systémy čtecích zařízení, která se objevila na trhu (např. RocketBooks, Softbook nebo EB Dedicated Reader) měla nejrozumnější, často nekompatibilní technologickou základnu a nedokázala se prosadit na úkor ostatních, čímž by se výrobou velkých sérií vytvořil předpoklad pro snížení cen. Jejich současným hlavním nedostatkem je zobrazovací jednotka; technologie elektronického inkoustu však řadu těchto nedostatků odstraňuje. Narůstá také nabídka podpůrného servisu s využitím internetu (tzv. virtuální elektronické knihovny). Velké naděje se vkládaly do čtečky francouzské firmy Bookeen, která se na trhu objevila na podzim 2007 pod obchodním názvem Bookeen Cybook Gen3. Zdá se však, že v globálním měřítku mají šanci především „silní hráči“ s relativně velkou a dostupnou titulovou nabídkou elektronických knih. V poslední době to je především čtecí zařízení Amazon Kindle internetového obchodu Amazon.com a Sony Reader firmy Sony.

Problémem, pro laickou veřejnost možná zanedbatelným, je i tak zásadní věc, jako je definice elektronické knihy. Odborníci se zatím nedokázali shodnout, co elektronickou knihu charakterizuje. Pojetí pro potřeby evidence i zákonodárství je zatím několik. K hlavním patří zejména nápodoba klasické papírové knihy kodexového typu v podobě elektronického přístroje nebo přenos dat (obsahové náplně) z elektronické knihovny do osobního počítače-čtečky.

KNIHY NA VYŽÁDÁNÍ (TECHNOLOGIE PRINT ON DEMAND)

Technologie tisku na vyžádání, známá pod anglickou zkratkou PoD (Print On Demand) je dnes nejekonomičtější způsobem vydávání odborné literatury, skript nebo jiných specializovaných titulů knih, kde se nepředpokládá vyšší náklad než 300 výtisků a očekává se postupný prodej v průběhu několika let. Jedná se v podstatě o pořizování rozmnoženin textů na zařízeních, která se v odborném tisku označují jako digitální duplikátory či duprintery. Na vstupu se vloží médium s textem a na výstupu se objeví požadovaný počet brožovaných knih; tisk je zatím možný pouze

dvojbarevný, ale vývoj pokračuje i směrem k plnobarevnému tisku. Před vazbou je možné do linky vložit i extra připravené obálky. Jedná se o jakousi kombinaci několika dříve známých technických zařízení najednou: počítačové tiskárny, kopírky a cyklostylu.

Některá specializovaná knihkupectví na odbornou literaturu nebo i firmy knižní distribuce ve Velké Británii a USA dnes disponují příslušným zařízením a rozsáhlými katalogy, ze kterých si můžete vybrat titul, který vás zajímá, a za pomoci technologie PoD si pak nechat zhotovit výtisk žádané práce. Tato specializovaná knihkupectví tak nejen šetří skladovací prostory, ale mohou i nebývale rozšířit svou nabídku zákazníkům. Technologie PoD je rovněž vhodná pro univerzitní vydavatele, jejichž produkce je specifická především nízkými náklady při velkém počtu vydávaných titulů a také nutností operativní aktualizace textu. Limitujícím faktorem je však dosud pořizovací cena příslušného zařízení.

U nás se technologie PoD uplatňuje nejvíce při přípravě českých mutací manuálů k dováženým speciálním technickým zařízením a pro různé firemní tisky například typu výročních zpráv.

PROJEKT DIGITALIZACE FIRMY GOOGLE

V poslední době rozvířil hladinu zájmu našich i evropských nakladatelů projekt digitalizace knih americké společnosti Google a soudní spor, který s ní vedou zástupci amerických autorů a nakladatelů. Zdánlivě pouhý americko-americký spor však může mít v dohledné době dalekosáhlý dopad i na vydávání knih v Evropě včetně České republiky. Problematiku klasické digitalizace rukopisů a starých tisků, novin a časopisů, které u nás už probíhají, proto ponechám stranou. Podobné je to i s projektem evropské digitální knihovny Gutenberg, který má sice podobné cíle, avšak svou snahou o korektnost a naprostou právní čistotu působí ve srovnání s razancí amerického Googlu poněkud těžkopádně.

V čem tkví podstata sporu a rizika pro producenty knih v konfrontaci s projektem firmy Google? Ve stručnosti lze říci, že se jedná o to, zda bude nadřazeno právo na informace ochraně autorských práv. V roce 2004 se Google dohodl s vybranými americkými knihovnami na digitalizaci jejich fondu, později k tomu přistoupily některé univerzitní knihovny z Velké Británie. V současnosti má k dispozici také národní bibliografie, a tím i katalogy národních knihoven řady evropských zemí, tj. potenciální tituly knih určené k digitalizaci. Kompletně digitalizováno je už

cca 10 milionů svazků knih (www.googlesettlement.com). Důmyslnost a rafinovanost snah Googlu spočívá v tezi, aby byla v Americe vystavena na internetu ta díla, která zde nejsou dostupná v obchodní síti. Znamená to v podstatě kompletní knižní produkci evropských zemí. Dochází tím rovněž k obcházení autorských práv autorů na díla, která dosud podléhají autorskoprávní ochraně. Při dnešním celosvětovém propojení internetem to také znamená, že by tato díla byla dostupná prakticky odkudkoli na naší planetě!

Nejdříve se ozvali američtí nakladatelé a autoři, kteří byli bezprostředně ohroženi a poškozeni. V roce 2007 podali hromadnou žalobu; projednávání u soudu v New Yorku již bylo od května 2009 několikrát odročeno (ale také aktivity firmy Google pozastaveny). K probíhajícímu soudu přišly dále připomínky z Francie, Německa, Velké Británie, jejichž knižní sektor by byl tímto přístupem nejvíce ohrožen, a dále Švédska jakožto předsedající země EU.

Prozatímním výsledkem sporu je nabídka firmy Google k vyrovnání s držiteli autorských práv za předpokladu, že se oprávněné osoby o finanční náhradu přihlásí (týká se autorských děl vydaných k 5. 1. 2009). Toto vyrovnání by mělo proběhnout ve dvou krocích: za vlastní digitalizaci autorského díla (prostým vyčleněním počtu digitalizovaných děl v poměru k vyčleněné částce dospějeme ale ke směšné sumě zhruba 45 dolarů za jeden titul...) a za prodej daného autorského díla k využití v poměru 37 % pro Google a 63 % pro nakladatele a autory. Nositelé autorských práv z Česka mohou své nároky uplatnit i za pomoci českého překladu jinak obtížně srozumitelného 150stránkového textu dokumentu o vyrovnání (www.books.google.cz). Jsou tam uvedeny i další termíny pro registraci autorských děl v roce 2010 a oprávnění, jak se s nimi smí nakládat (do 2011).

Domnívám se, že prosazení záměru společnosti Google bude znamenat přímý skok do digitálně-elektronického věku. Bonmot o tištěné knize jako „romantické ikoně minulosti“ se začne naplňovat. Ovlivní to všechny články knižního sektoru a styl jejich práce.

Dovolím si zaprognózovat v rámci českých podmínek. Byznys je byznys, a tak od prosté digitalizace textů a jejich vystavování na internetu je jen krok k vydávání knih; v našem případě třeba českých překladů amerických i světových bestsellerů a výhledově i produkce českých autorů prostřednictvím internetu. Nabídnutí lepších honorářových podmínek překladatelům i autorům bude příliš velkým lákadlem. Knihy si pak budete moci přečíst v elektronické podobě (viz

část Elektronické knihy), budete-li vyžadovat jejich tištěnou podobu na papíru, knihkupectví vám vyhoví, protože již budou vybavena technologií PoD (viz část Knihy na vyžádání). Vydavatelé i prodejci knih v ČR by s tím měli zcela reálně počítat. Předpokládejme časový horizont 10–20 let bez ohledu na výsledek soudního projednávání. Domnívám se, že společnost Google do tohoto projektu již investovala příliš mnoho peněz a úsilí, než aby od svého záměru upustila.

FINANCOVÁNÍ KNIŽNÍHO SEKTORU V ČR

V předchozích kapitolách je popsán mechanismus produkce knih i fungování českého knižního trhu včetně aktuálních trendů. V této části jsou soustředěny stávající způsoby financování a další možnosti získání podpory na vydávání i tzv. nekomerční literatury a literatury, u které je zájem státu i ostatních subjektů působících v knižní kultuře, aby z hlediska zachování národní kulturní identity i kulturního směřování České republiky nezmizela z trhu a vycházela.

FINANČNÍ PODPORA STÁTU

Byť je produkce knih v zásadě obchodním podnikáním jako jiné výrobní oblasti, v souladu s trendy v knižní kultuře zemí EU lze vypozařovat státní podporu v této sféře, která se v zásadě vymyká tržním zásadám a pokrývá je, ale vychází z – u nás bohužel léty „budování socialismu“ zprofanované – koncepce kulturní politiky státu. Také je třeba předeslat, že vyčleněných prostředků na podporu této kulturní oblasti nebude nikdy dostatek, ale že se zároveň jedná o jeden z nejlevnějších způsobů propagace státu (srovnejme např. náklady na jedno divadelní představení, uspořádání koncertu či výstavy s náklady na vydání literárního díla) – viz část Program Česká knihovna.

Patří sem, resp. měla by sem patřit zejména:

- podpora národní literatury minulosti a přítomnosti,
- podpora národní literatury v zahraničí a její propagace,
- podpora vydávání překladů významných děl světového písemnictví, a to především z malých kulturních oblastí,

- kampaně na podporu knih a čtení,
- uchovávání písemného kulturního dědictví (projekty digitalizace).

Vyčleňované prostředky Ministerstva kultury ČR na tyto účely se postupně zvyšují a vycházejí z ekonomických možností státu (v roce 2008 se tato podpora za dobu existence samostatné České republiky dostala na rekordní úroveň). Nelze sice tvrdit, že by podstatným způsobem ovlivňovaly celkovou strukturu a kvantitu knižní produkce ČR, avšak rozhodně přispívají k vydání desítek kvalitních titulů z oblasti krásné literatury včetně kritických vydání sebraných spisů, literární kritiky a publicistiky a obohacují knižní nabídku. Použití poskytnutých prostředků podléhá přísným pravidlům zpravidla na účelově vázané způsoby použití (např. pouze na honoráře a polygrafické náklady).

Poskytování grantů na vydávání knižních titulů zahájilo Ministerstvo kultury ČR v roce 1994 (do té doby ministerstvo financí tvrdilo, že to neumožňují rozpočtová pravidla ČR); s poskytováním grantů na podporu české literatury v zahraničí započalo v roce 1998. Pro podporu náročnějších edičních počinů, které přesahovaly horizont kalendářního roku, se také začaly udělovat víceleté, resp. dvouleté granty. Dřívější předpoklady finanční podpory na vydávání literatury a akce v oblasti knižní kultury z výtěžku Státního fondu kultury se zatím bohužel nenaplnily. Státní fond je v likvidaci.

Výše dotací na rok 2009 byla ovlivněna globální ekonomickou krizí a nutností škrtnů výdajů státu, které v případě dotování literárních časopisů dokonce vedlo načas k bojkotu práce literární komise, která návrhy na udělování finančních příspěvků připravuje (dotace literárních časopisů představovaly ale téměř 60 % z celkového objemu přímých finančních prostředků, směřujících z MK ČR do oblasti knižní kultury; podporu stánek českých nakladatelů na zahraničních knižních veletrzích a vysílání našich literárních tvůrců do zahraničí ponechávám stranou). Přehled poskytnutých prostředků včetně počtu podpořených titulů za posledních pět let je obsažen v Tabulce XI. Většinou se jedná o částky v řádu desetitisíců; například nejvyšší udělený grant v roce 2009 činil 150 000 Kč. Vedle toho se dotovaly částkou 3,129 mil. Kč také projekty občanských sdružení, působících v oblasti knižní kultury včetně například bohemistických seminářů.

TABULKA XI – Podpora vydávání neperiodických publikací vydavatelskými ČR subjekty za období 2005–2009 (v tisících českých korun)

ROK	2005	2006	2007	2008	2009
Objem finančních prostředků (vč. dvoj-ročních grantů)	2760	2760 ²	4223	5314	3221 ³
Počet podpořených titulů	67 + 7	84	107 + 2	137	67

zdroj: Ministerstvo kultury ČR

Skandinávský příklad

Výše podpor, poskytovaných v ČR na vydávání knih, a jejich systém se dá jen obtížně srovnávat například s možnostmi skandinávských zemí, kde se zájem o knižní kulturu považuje přímo za veřejný zájem a má již dlouhou tradici. Například Norský kulturní fond hospodařil v roce 2008 s částkou 340 milionů norských korun (NOK), tj. přibližně 940 mil. Kč, ze kterých největší část – 105 mil. NOK, tj. asi 290 mil. Kč – byla určena na rozvoj knižní kultury včetně programů podpory vydávání původní i překladové literatury. Podobně by dopadlo srovnání výše podpory pro překlady české literatury v zahraničí s obdobnou podporou skandinávských literatur v zahraničí (viz část Program Česká knihovna).

Rady pro kulturu Dánska, Norska i Švédska mají přímo zadaný úkol podporovat kulturní a jazykovou rozmanitost a usnadňovat přístup obyvatel k literatuře v místních veřejných knihovnách. A tak se v těchto zemích v průběhu desetiletí vyvinul systém podpory, která pomáhá nakladatelům, aby se nebáli riskovat a vydávat jak novou původní literaturu, tak i literární díla přeložená z jiných jazyků do dánštiny, norštiny či švédštiny.

Zvláště pozoruhodný je státní program nákupu knih pro veřejné a školní knihovny (inspiroval i naše MK ČR – viz část Program Česká knihovna). Systém má v jednotlivých skandinávských zemích své odlišnos-

ti, ale lze jej souhrnně popsat takto: příslušný orgán (literární komise Rady pro kulturu) vybere z doručených žádostí nakladatelů určitý, většinou předem stanovený a na aktuálním rozpočtu závislý počet titulů ke státnímu nákupu. Jakmile kniha vyjde, odkoupí Rada pro kulturu určitý počet výtisků vybraných titulů a rozešle je veřejným knihovnám.

Nejštědřejší se v tomto směru jeví Norsko. Pro ilustraci si tedy alespoň uvedme plán nákupů Norského kulturního fondu na rok 2008:

- cca 200 titulů původní beletrie pro dospělé po 1 000 výtiscích,
- cca 100 titulů původní beletrie pro děti a mládež po 1 550 výtiscích,
- cca 70 titulů překladové literatury pro všechny věkové kategorie po 500 výtiscích,
- cca 20 titulů původní odborné literatury pro děti a mládež po 1 550 výtiscích,
- cca 50 titulů původní literatury faktu po 1 000 výtiscích.

Program Česká knihovna

Cílem programu Česká knihovna je zajištění podpory odbytu nekomerční původní české tvorby a její distribuce do široké sítě veřejných knihoven ČR podle jejich vlastního výběru. Projekt financovaný ze státního rozpočtu prostřednictvím Ministerstva kultury ČR probíhá od roku 1999. Sumarizace vynaložených prostředků za období 2005–2009 včetně počtu odkoupených titulů knih je obsažen v Tabulce XII.

Tabulka XII – Náklady na program Česká knihovna a počet odkoupených titulů knih za období 2005–2009 (v tisících českých korun)

ROK	2005	2006	2007	2008	2009 ⁴
Objem finančních prostředků ⁵	1700	2000	3000	3150	2200
Počet odkoupených titulů	109	144	144	103	118

zdroj: Ministerstvo kultury ČR

² Vedle toho bylo částkou 220 tisíc Kč podpořeno 13 literárních debutů a částkou 700 tisíc Kč 11 titulů ilustrovaných knih pro děti.
³ Z toho na dvouleté vydavatelské granty bylo vyčleněno 502 tisíc Kč (13 titulů). Grantem na ilustrovanou literární tvorbu pro děti a mládež bylo podpořeno celkem 10 titulů (z toho čtyři komiksy) v celkové výši 500 tisíc Kč, na vydávání sborníků připadlo 335 tisíc Kč.
⁴ dosud není uzavřeno
⁵ prodejní cena knih

Konkretizující komentář k údajům z předchozí tabulky: v roce 2005 bylo do projektu zapojeno 27 vydavatelů s cca 109 tituly. Zájem o ně projevilo 666 profesionálních knihoven a knihoven filozofických a pedagogických fakult vysokých škol. Finanční limit pro jednu knihovnu činil 3 500 Kč. Do knihoven bylo dodáno celkem více než 9 000 publikací. Distribuci a expedici zajišťovalo a dosud zajišťuje Technické ústředí knihoven při Moravské zemské knihovně v Brně, které si účtuje za náklady na organizaci a distribuci knih cca 10 % z celkové vyčleněné částky na projekt.

V letech 2006–2007 bylo do projektu zapojeno 32 vydavatelů s cca 144 tituly. Zájem o ně projevilo 609 profesionálních knihoven a knihoven filozofických a pedagogických fakult vysokých škol. Finanční limit pro jednu knihovnu činil opět 3 500 Kč. Do knihoven bylo dodáno celkem více než 9 000 publikací.

V roce 2008 bylo do projektu zapojeno 23 vydavatelů s cca 103 tituly. Zájem o ně projevilo 627 profesionálních knihoven a knihoven filozofických a pedagogických fakult vysokých škol. Finanční limit pro jednu knihovnu se zvýšil na 5 000 Kč. Do knihoven bylo dodáno celkem 16 605 publikací.

Rok 2009 dosud není uzavřen. Do projektu je zatím zapojeno 28 vydavatelů s cca 118 tituly. Ucházelo se o ně 617 profesionálních knihoven a knihoven filozofických a pedagogických fakult vysokých škol. Finanční limit pro jednu knihovnu činil 3 000 Kč.

Podpora překladů české literatury v zahraničí

Od roku 1998 poskytuje MK ČR po vzoru jiných států také granty na podporu překladů české literatury v zahraničí. V prvním roce se tyto prostředky poskytovaly ve dvou kolech. Bylo tak vyčleněno celkem 1,5 mil. Kč a podpořeno 20 překladů. V rekordním roce 2008 bylo již k dispozici 3,2 mil. Kč. Mohlo být uspokojeno zhruba 50 z 80 žadatelů, kteří vydali celkem 74 překladů děl z české literatury (někteří podali žádostí více). Přehled poskytovaných prostředků včetně počtu podpořených překladů za posledních pět let je obsažen v Tabulce XIII. Objem finančních prostředků, které budou pro tyto účely k dispozici v roce 2010 se očekává zhruba na úrovni roku 2009.

Tabulka XIII – Podpora překladů české literatury v zahraničí za období 2005–2009 (v tisících českých korun)

ROK	2005	2006	2007	2008	2009
Objem finančních prostředků ⁶	2000/ 2105	2250/ 1562	2780/ 2062	3200/ 2278	2800
Počet podpořených překladů ⁷	36/37	56/28	77/33	74/42	76

zdroj: Ministerstvo kultury ČR

FINANCOVÁNÍ REGIONY A SAMOSPRÁVOU

Vyšší územněsprávní celky ČR a jednotlivá města při poskytování finančních dotací na vydávání literatury a jiné projekty z oblasti knižní kultury v zásadě kopírují mechanismus Ministerstva kultury ČR s tím, že tematické zaměření žádostí musí být směřováno k danému regionu či městu. V tomto směru je nejštedřejší Hlavní město Praha. Z vlastní zkušenosti však mohu potvrdit, že stávající mechanismus rozdělování finančních podpor na ediční projekty a akce z literárně-knižní sféry není vždy nejtransparentnější navzdory tomu, že jsou přidělené finanční prostředky zveřejňovány na internetu. Systém odborných posudků specialistů považuji trochu za samoúčelný a také alibisticky zastírací manévr, protože poskytnuté finanční podpory mnohdy neodpovídají doporučením.

NADACE

Ze soukromoprávních institucí působících v ČR, s vazbou na literární sféru, je v ČR nejdůležitější Nadace Český literární fond (www.nclf.cz). Vznikla v roce 1994 přeměnou bývalého Českého literárního fondu podle zákona č. 318/93 Sb. Vedle výtěžku ze svého nadačního jmění může ještě podle rozhodnutí české vlády z roku 1999 a 2002 čerpat prostředky také z Nadačního investičního fondu (NIF), které jí byly svěřeny Fondem národního majetku. Tyto příspěvky pak slouží k poskytování literárních grantů, podpoře překladů, vydávání literárních časopisů a tvůrčích stipendií. V roce 2008 tak byly mj. rozděleny granty ve výši 641 000 Kč na vydání celkem 37 literár-

⁶ První číslo jsou údaje poskytnuté odborem literatury a umění, druhé číslo jsou údaje, publikované ve výročních zprávách MK ČR.

⁷ První číslo jsou údaje poskytnuté odborem literatury a umění, druhé číslo jsou údaje, publikované ve výročních zprávách MK ČR.

ních děl, dalších 340 000 Kč bylo vydáno na celkem 19 stipendií na literární tvorbu a překlady. Částkou 205 000 Kč bylo podpořeno vydávání 13 odborných časopisů. Kulturní obce a občanská sdružení obdržela granty ve výši 160 000 Kč na celkem 8 projektů. Z rezervy NČLF bylo vyčleněno dalších 130 000 Kč na 6 projektů, které zahrnují jak vydávání knih, tak literárních časopisů.

Přínosem činnosti občanských sdružení, působících v oblasti literatury a knižní kultury (České centrum Mezinárodního PEN klubu – www.pen.cz, Obec spisovatelů – www.obecspisovatelu.cz, Obec překladatelů – www.obecprekladatelu.cz, Jednota tlumočnicků a překladatelů – www.jtp.cz nebo Svaz českých knihkupců a nakladatelů – www.sckn.cz), je především organizace a pořádání různých odborných i popularizačních akcí se vztahem ke knihám, literatuře a knižní kultuře, jako jsou bohemistické semináře, knižní veletrh, Jeronýmovy dny, populární udělování anticeny Skřípec za nekvalitní překlady či oceňování počínů v oblasti jejich působení.

Jakožto neziskové organizace mají mnohdy samy problémy udržet své hospodaření vyrovnané než poskytovat výraznější prostředky na podporu literatury a knižní kultury. Nadace Obce spisovatelů, která se rozhodla podporovat především prvotiny mladých začínajících autorů, tak v roce 2008 podpořila pouze 5 projektů celkovou částkou zhruba 60 000 Kč. Po stabilizaci své finanční situace by chtěla v příštích letech na tyto účely vyčlenit cca 100 000 Kč, ovšem bude to více než problematické, neboť její základní jmění se neustále snižuje.

SPONZOŘI

S politováním lze konstatovat, že oblast literatury a knižní kultury v ČR nepředstavuje pro sponzory a mecenáše dostatečně atraktivní oblast, takže jich v této sféře nepůsobí tolik, kolik by bylo potřeba a žádoucí. Přesto se i díky příspěvkům některých velkých firem podařilo uskutečnit zajímavé ediční projekty. Je ovšem třeba také připomenout, že tyto podpory se dějí hlavně na přátelské bázi a osobních kontaktech, takže se nedá hovořit o nějaké systematické podpoře a většinou také ne o podpoře na základě analýzy „děr“ na knižním trhu či v ediční politice vydavatelů. Sponzoři a mecenáši se prostě svobodně rozhodují, koho podpoří a koho ne a co jim marketingově a propagačně vyhovuje. Není to tedy rozhodující finanční zdroj pro literární tvorbu ani vydávání knih. Vhodné klima pro tento způsob podpory, známý především z USA, se v ČR ještě dostatečně nevytvořilo.

PODPORA ZE ZAHRANIČÍ

K obohacení knižní nabídky o překlady zejména z některých velkých jazykových a kulturních oblastí přispívají i dotační programy některých zemí, které se k překladatelům a do vydavatelského sektoru dostávají především prostřednictvím některých zahraničních zastupitelství v ČR nebo jejich kulturních center. Překlady své literatury tak finančně podporují například Belgie, Německo, Portugalsko, Kanada, Španělsko nebo Tchaj-wan. Poskytované podpory Velkou Británií (prostřednictvím British Council) byly výrazně zredukovány nebo jsou – jako v případě USA – víceméně symbolické. Nejpropracovanější, nejsystematičtější a také nejvelkorysejší podporu na tyto účely v současnosti v Česku poskytuje Francie prostřednictvím svého Programu F. X. Šalda (detailněji v následující části Program F. X. Šalda).

Program F. X. Šalda

Okruh vydavatelů neperiodických publikací v České republice, kteří se soustavně věnují vydávání překladů z francouzštiny, je v podstatě velmi omezený. Pouze čtyři vydavatelské subjekty (Albatros, Argo, Garamond a Portál) v posledních letech pravidelně přinášejí na český knižní trh překlady z frankofonní literatury v počtu minimálně sedm knižních titulů. Ne ve všech případech se samozřejmě jedná o díla vzniklá právě a pouze ve Francii. Z hlediska tematického profilu jsou nejvýrazněji zastoupena vydavatelství zaměřená na produkci dětské literatury, dále pak na kvalitní beletrii a duchovní literaturu.

Podpůrný program F. X. Šalda v průběhu let výrazně zdokonalil svůj systém a fungování v tom smyslu, že výplata finanční podpory probíhá až po vydání příslušné publikace, takže již nemůže docházet k případům, které v minulosti nastaly, a to že nakladatel obdržel podporu a knihu z nejrůznějších důvodů nakonec nevydal. Bylo to způsobeno i profilováním nově vzniklých českých vydavatelských subjektů zhruba v polovině 90. let minulého století, z nichž mnozí neodhadli svoji reálnou ekonomickou sílu a také mnohdy podcenili zájem trhu o vybraný titul nebo nerealisticky stanovili jeho náklad.

Program má dnes asi nejméně byrokratický mechanismus podávání žádostí nakladateli (pro podporu není třeba dokládat zbytečné materiály a doklady) ve srovnání s podobnými dotačními projekty jiných států. Také poradní sbor odborníků z české strany, kteří doporučují jednotlivé tituly a jejich nakladatele hodné k poskytnutí finanční podpory a kteří mají také pře-

hled o tom, co z významných děl francouzské provenience na českém knižním trhu chybí, je znakem profesionálního přístupu.

Nejpodstatnějším zápořem je však úhrada autorských práv francouzským nakladatelům ze strany příslušného francouzského ministerstva, resp. jeho pomalost a určitá liknavost. Stává se, že podporu po vyřízení a schválení nemá francouzský nakladatel, který má dostat finanční úhradu za svá práva, ani po roce stále na svém účtu. To ale není prvotně záležitost Programu F. X. Šalda, který jinak pracuje spolehlivě a rychle, ale zřejmě především úředníků ve Francii, s jejichž pracovním tempem je třeba počítat.

Z Programu F. X. Šalda se podporuje u některých náročnějších titulů jak získání autorských práv na titul, tak i vlastní překlad; zpravidla se však u většiny titulů hradí především autorská práva. Na vydání neznámého francouzského autora, který píše beletrii, v Česku úhrada překladu rozhodně nestačí. Někdy bohužel nestačí ani to, když se z Programu F. X. Šalda zaplatí i autorská práva.

Nelze mechanicky odhadnout, kolik procent titulů či jak velký objem překladů z francouzštiny by bez pomoci tohoto programu v Česku vůbec nemohlo vyjít. Stále v českém knižním oboru ještě existují nakladatelé-entuziasté, kteří si svého oblíbeného francouzského autora vydají i bez podpory a později nesou i odpovídající finanční ztrátu. Nicméně lze konstatovat, že v České republice stále většina zásadních francouzských titulů beletrie, ale i z oboru historie, sociálních věd nebo filozofie nevyšla...

O dominantní pozici angličtiny, resp. anglosaské literatury v současnosti není pochyb. Ale ani relativně vysoký počet vydávaných překladů z němčiny v celkovém objemu české knižní produkce není žádným ukazatelem kvality produkce. Podstatnou část tvoří romantické novely a pouhé „čtivo pro ženy“, dále literatura se zaměřením na kutilství a koníčky. Při hodnocení současné francouzské literární produkce čeští nakladatelé dosti jasně a jednohlasně vyjadřují rozpaky. Tvrdí – samozřejmě s ohledem na prodejní úspěch na českém knižním trhu –, že například francouzská beletrie posledních dvaceti let je svou kvalitou na sestupu a že při průběžném sledování toho, co ve Francii vychází, je máloco zaujme v tom směru, aby to mohli nabídnout i českému čtenáři. Uvádějí, že současná francouzská beletrie jako by tápala, s výjimkou Michela Houellebecqua, který má mezinárodní úspěch a dokáže oslovit i nefrancouzské čtenáře. V minulosti v objemu vydávaných českých

překladů z francouzštiny převažovala beletrie nebo se přinejmenším rovnala v počtu vydaných titulů literatuře faktu. Nyní se to změnilo nebo se tento poměr obrátil. Čeští nakladatelé, vyhledávající pro vydání tituly z francouzské literární tvorby, stále častěji „loví“ také v nebeletristických vodách.

Není to nijak překvapivé zjištění. Této situace si jsou vědomi i samotní francouzští nakladatelé, kteří se vyjadřují v tom smyslu, že doba, kdy se čtenář mohl kochat romány Michela Tourniera, jsou momentálně pryč. Podle nich francouzští autoři píšou v poslední době „tak nějak zvláště“, že se to moc čtenářstvu ve světě nelíbí, ale naopak se to líbí pár desítkám intelektuálních přátel a literární kritice v Paříži.

Přesto lze konstatovat, že bez Programu F. X. Šalda by se českým nakladatelům, orientujícím se na francouzskou jazykovou oblast, výrazně ztížily podmínky a rozhodování, co zařadit do edičního plánu. S velkými obavami sledují prosakující informace, že tento podpůrný program má doznat nějakých změn až po krajní řešení, ve kterém se uvažuje o jeho zrušení.

VZTAH KE KNIZE A ČTENÁŘSKÉ NÁVYKY OBYVATEL ČR

Z reprezentativního průzkumu četby a čtenářství v ČR, který v roce 2007 prováděl Ústav pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci s Národní knihovnou ČR a za podpory Ministerstva kultury ČR (zdroj je již citován v části Celkový obrat) vyplynuly jako nejpodstatnější následující poznatky o čtenářských návycích občanů ČR:

- 83 % obyvatel ČR přečte za rok alespoň jednu knihu; v průměru přečte obyvatel ČR 16 knih ročně. Nečtenáři představují tedy asi 17 % populace.
- Více než dvě třetiny obyvatel starších 15 let (71 %) zakoupily v průběhu roku aspoň jednu knihu; v průměru zakoupí obyvatel ČR sedm knih ročně. Překvapivým zjištěním byla skutečnost, že i nečtenáři nakupují knihy v objemu cca 50 % průměru.
- Velikost místa bydliště není jako v řadě jiných vyspělých zemí určujícím faktorem pro nákupy knih; nejvíce se nakupuje ve velkoměstech, ale nejméně nikoli na venkově, nýbrž ve větších městech s 20 000–99 999 obyvateli.

- Průměrný počet knih v domácích knihovnách obyvatel ČR je 274 svazků; pouze 1 % obyvatel uvedlo, že doma nemá žádné knihy.
- Obyvatelé ČR získávají knihy především v knihkupectvích (14 %) a prostřednictvím známých, příbuzných a přátel (13 %); v minimální míře se zatím využívá nákupu přes internet (2,4 %). Pětina dotázaných (21 %) nebyla schopna uvést, kde knihy získává.
- Hlavním zdrojem informací o knihách je pro obyvatele ČR jejich okolí, tj. blízcí a známí (17 %), 10 % si opatřuje informace v obchodech (knihkupectvích), prostřednictvím propagačních materiálů – katalogů a letáků (9 %) a prostřednictvím tisku (9 %).
- Každý čtvrtý obyvatel ČR uvedl, že čtení knih (odborných, beletrie, literatury faktu) nějak souvisí s jeho profesním zaměřením (26 %, z toho 11 % velmi a 15 % spíše souvisí).

Vztah ke knize a četba knih je u obyvatel ČR v zásadě nadprůměrná ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi. Podle různých průzkumů však pro Evropu stále platí, že hlavní linie zájmu o četbu knih a na žebříčku kulturních aktivit obyvatel probíhá od severu (v současnosti platí mezi nejlepší čtenáře obyvatelé Švédska a Finska) k jihu (Řekové, následování Italy a Španěly patří k nejméně usilovným čtenářům v Evropě).

PŘEDPOKLADY PRO ČETBU KNIH V ČR V JAZYCÍCH ORIGINÁLU

Zařízení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ústav pro informace ve vzdělávání (www.uiv.cz), disponuje údaji, kolik osob v České republice studuje na středních a vysokých školách všech typů hlavní světové jazyky. Kvantifikace těchto ukazatelů je obsažena v následujících Tabulkách XIV a XV. Je to jistý předpoklad četby knih v originálu. Nicméně pro Českou republiku stále platí, že se zde preferuje četba překladů beletrie, a to včetně knih ze slovenštiny. Vedle tradice na to má jistě velký vliv kvalita práce špičkových překladatelů. Obec překladatelů v posledních letech vtipně pranýřuje vydání nekvalitních uměleckých překladů udělováním své anticey Skřípec.

Tabulka XIV – Nejvíce studované cizí jazyky na vysokých školách v České republice (údaje za školní rok 2007/2008)

JAZYK*	POČET STUDENTŮ CELKEM	VEŘEJNÉ VŠ	SOUKROMÉ VŠ
anglický	116 574	91 087	25 487
německý	39 401	31 431	7 970
ruský	10 874	7 327	3 547
francouz.	9 601	7 865	1 736
španělský	8 903	6 671	2 232

zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

* Nejsou zahrnuty údaje o počtu studentů latinského jazyka jakožto základu klasického vzdělání.

Tabulka XV – Nejvíce studované cizí jazyky na středních školách v České republice (údaje za školní rok 2007/2008)

JAZYK	POČET STUDENTŮ
anglický	421 366
německý	261 192
francouzský	43 418
španělský	19 772
ruský	18 525

zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání

FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ SOUČASNÉ FUNGOVÁNÍ ČESKÉHO KNIŽNÍHO TRHU

Knižní trh v ČR v současnosti charakterizují následující okolnosti:

- V podstatě dokončené vyprofilování nakladatelských domů; nakladatelství bez vyhraněného zaměření nemají v delším časovém horizontu šanci udržet svoje pozice nebo pouze za cenu vysokých nákladů.

- Neúměrně vysoký počet fungujících knižních distribucí (cca 50–60) s většinou malým plošným pokrytím a úzkou titulovou nabídkou na relativně malém teritoriu.
- Pokračující koncentrace knižního obchodu. Některé knihkupecké firmy posilují své postavení narůstajícím počtem prodejen, jiné – zvláště ty menší – mizí nebo je přebírá konkurence (cca 600 prodejen zaměřených výhradně na prodej knih).
- Narůstající vstup obchodních řetězců do prodeje knih. Prodejní oddělení knih v supermarketech se v určitých segmentech knižního trhu stávají vážnou konkurencí i zavedeným knihkupeckým obchodům, které dostatečně nezachytily nástup moderního způsobu prodeje knih a pokulhávají v kvalitě logistiky a informačního zázemí.
- Postupně dochází k zahušťování konkurenčního prostředí, které má za následek zvyšování počtu produktů na pultech. V důsledku toho nabízejí knihkupci širší škálu knih, ale odebírají od nakladatelů a distributorů stále nižší počet exemplářů jednoho titulu. Nakladatelé se zase naučili reálněji zvažovat výši nákladu. Pro mnohé prodejce je charakteristická až přemrštěná opatrnost a zájem pouze o novinky a nechuť doobjednávat dříve vydané tituly.
- Poklesla délka obrátkovosti knižních titulů a ustálila se dnes v průměru na zhruba 12 měsících. Některé druhy beletrie stárnou velice rychle a již po několika týdnech začíná jejich prodej stagnovat. Při neopatrnosti nakladatelů a špatném nebo pouze povrchním marketingovém průzkumu se některé knižní tituly vůbec nemusejí dostat na knihkupecké pulty. Zvláště pro malé podkapitalizované nakladatelské firmy to mnohdy znamená takřka katastrofu.
- Novou techniku a technologie si nejrychleji a nejvíce osvojují knižní vydavatelství a knižní distribuce, v knihkupecké praxi se prosazuje o poznání pomaleji, i když přední knihkupecké firmy a řetězce disponují vybavením srovnatelným s předními prodejci v západní Evropě. Všeobecně lze však konstatovat, že komplexní vybavenost našich knihkupectví počítačovou technikou zejména v regionech stále bohužel pokulhává za nejvyspělejším zahraničím. S tím někde souvisí i v průměru nízká úroveň využívání informačních pomůcek o dostupnosti knižních titulů na trhu a také rezervy ve znalostech a vzdělání některých pracovníků knihkupectví.
- Cenová hladina knih se ustálila a navzdory neexistenci systému pevných cen knih se v zásadě dodržují ceny doporučené nakladateli. Může to být však pouze dočasný stav, než i v této ko-

moditě získají supermarkety rozhodující vliv; jsou známy případy jejich diktování zvýšeného rabatu na knihy, ale také jejich nabídka oproti knihkupectvím je více zploštělá, s minimálním informačním servisem a zaměřená především na bestsellery.

- Byť se obchodní vztahy v řetězci nakladatel – distributor – knihkupec v posledních letech výrazně pročistily, stále existují případy nízké platební morálky řady subjektů, která dostává některé partnery knižního trhu do tzv. druhotné platební neschopnosti s dominovým efektem.

Ještě před několika lety platilo, že malá nakladatelství mají poněkud jiné problémy než velká. Dnes zejména vlivem převratných technologických novinek posledních let je možné konstatovat, že mají problémy v zásadě stejné, pouze jejich míra je rozdílná. Nové technologie však umožňují snižovat náklady na přípravu i výrobu knih. Všeobecně se očekává, že v nadcházejících 25 letech bude celé knižní odvětví zasaženo poklesem prodeje klasických tištěných knih ve prospěch jejich elektronické podoby; o čas čtenářů se budou dělit s internetem a dalšími formami digitální zábavy. Ve vyspělých zemích si tuto skutečnost začínají stále více uvědomovat, bijí doslova na poplach, a proto vznikají státem či regionálními vládami štedře dotované programy na podporu četby a čtenářství. U nás se tento vývoj zatím spíše bohužel podceňuje z pozice té skutečnosti, že v Česku tento stav zatím není alarmující a katastrofický.

České nakladatelské subjekty budou stále handicapovány malým knižním trhem s maximálním přesahelem na Slovensko a vydáváním knih v národním jazyce. Předností u nás je naopak zvyk knihy číst, kupovat a vytvářet si domácí knihovny. Z toho se budou odvíjet i výše nákladů knih a dosahovaný průměrný zisk. Vláda a orgány našeho státu budou muset v rámci EU pravděpodobně rovněž v budoucnosti finančně sanovat tvorbu a vydávání specifické umělecké části naší národní literatury, vydávané v národním jazyce, a finančně podporovat její propagaci v zahraničí. Hodno podpory bude určitě i vydávání hodnotných děl z literární nabídky kulturních oblastí s méně frekventovanými jazyky bez ohledu na formu, tj. klasickou papírovou nebo elektronickou.

Z hlediska celosvětového vývoje knižního oboru, který v rámci globalizace již zasahuje i ČR (některé aktuální vývojové trendy jsou blíže popsány v části Technologie a aktuální vývojové trendy), se podle prognózy specializované britské firmy Education for Change očekávají následující stěžejní změny:

- rok 2012 – dojde ke skutečnému konkurenčnímu

- boji mezi knihou papírovou a elektronickou,
- rok 2015 – konkurenti v oblasti produkce elektronických knih by se měli dohodnout na unifikaci,
- rok 2018 – v nejvyspělejších zemích bude ve znamení zániku posledních papírových novin,
- rok 2019 – papírová kniha by měla sloužit už především jako dárek a objekt zájmu sběratelů,
- konec prvního dvacetiletí 21. století – 90 % všech knižních titulů vydaných na papíru bude již převedeno i do formy elektronické knihy a zpracovatelé výkladového anglického slovníku Webster budou nuceni změnit stávající definici knihy.

I když řadu těchto představ lze podle známého pořekadla spíše považovat „za přání otcem myšlenky“, vývoj – byť s oklikami – nezadržitelně směřuje k řadě těchto cílů a Česká republika by neměla představovat výjimku.

NÁVRHY OPTIMALIZAČNÍCH OPATŘENÍ NA ÚROVNI ČR

Po listopadu 1989 bylo zasahování a ovlivňování státem do oblasti vydávání knih v ČR i propagace země prostřednictvím literatury a knižní kultury natolik zprofanováno, takže se koncepční materiály tohoto typu šmahem zavrhovaly (platilo to ovšem obecně pro celý resort kultury). Je to do značné míry oprávněné, protože tvůrčí a vydavatelská svoboda by zde měla mít přednost a měla by být ponechána volnosti trhu. Existující subjekty v oblasti knižní kultury logicky preferují především své vlastní zájmy (viz například kampaně Euromedia Group) nebo nejsou většinou dostatečně kapitálově silné či nemohou vyčlenit dostatek pracovních kapacit na prosazení a realizaci celoplošných celostátních akcí na podporu knih a čtení. Je však možné zainteresovat participací státu. Finanční omezení platí rovněž v případě profesních organizací, občanských sdružení i nadací, které působí v této sféře.

Role státu, pokud bude v této oblasti aktivně usilovat o nějakou podpůrnou roli (které se ovšem nevyhýbají ani v tradičních kapitalistických demokraciích, jako je Velká Británie, země Beneluxu nebo skandinávské státy), by se měla omezit a účinně soustředit zejména na zasahování:

- legislativními nástroji,

- finanční podporou,
- kampaněmi celostátního významu v souladu s vládní politikou,
- systémovou koncepcí státní kulturní propagace v zahraničí.

Podle zahraničních zkušeností (skandinávské země, pobaltské státy, Irsko, Bavorsko i jinde) lze však zajišťování těchto úkolů rovněž institucionalizovat. Nemusí však jít nutně o vytvoření zcela nové samostatné instituce, kterou můžeme pracovním označováním jako České literární centrum/Centrum české knižní kultury. Mohla by převzít i některé dílčí úkoly stávajících institucí a pravomoci ministerstva kultury na tomto poli. Její působení bych viděl jak při zajišťování úkolů v oblasti knižní kultury v tuzemsku, tak z hlediska zajišťování propagace státu v zahraničí. Opodstatněnost její existence je dána i tím, že knižní kultura je svou rozmanitostí v resortu kultury jedním z kvantitativně nejsilněji zastoupených oborů, slučující jak čistě kulturní aspekty, tak komerční hlediska. Nově se také otevírají rozličné možnosti dotací z fondů EU, které je třeba i aktivně vyhledávat. Ve všech následujících popisovaných segmentech knižní kultury (s výjimkou části Legislativní nástroje) by měla taková instituce zastávat významnou roli, pokud by došlo k jejímu zřízení. Po listopadu 1989 se v první polovině 90. let o zřízení podobné instituce ministerstvem kultury uvažovalo.

LEGISLATIVNÍ NÁSTROJE

Z hlediska legislativních opatření v rámci ČR v oblasti knižní kultury vidím jako nejakutnější a nejnaléhavější následující (není zde blíže specifikován časový horizont provádění, tj. které z opatření by mělo být provedeno v bližším a vzdálenějším časovém horizontu):

- předložení novely autorského zákona, která bude zohledňovat aktuální vývoj, šíření a kopírování a jiné využívání elektronických médií,
- příprava jednotné a závazné normy (vyhlášky) pro evidenci nejrozličnějších druhů elektronických dokumentů, aby tak zůstaly archivovány různé projekty a aktivity na tomto poli (například elektronická periodika),
- zřízení finančního/finančních nástroje/nástrojů pro mimorozpočtové dotování projektů z oblasti knižní kultury (fond, nadace, výnosy ze sázení, daňové asignace, vydávání knižních poukázek či bonů apod.),
- novela zákona o neperiodických publikacích doplněním o povinném uvádění údajů o nákladu u jednotlivých vydání a dotisků tištěných publikací,

- zpřesnění výkaznictví a evidence ekonomických údajů za účelem získání přesnějšího přehledu o ekonomických ukazatelích knižní produkce, jejich prodeji apod. (pozn.: získání podkladů o účelnosti a oprávněnosti žádostí o státní podpory / granty/ v této oblasti, posuzování stavu angažovanosti státu v tomto směru a také pro porovnávání situace České republiky se zahraničím),
- zpřesnění celních výkazů pro deklarování o vývozu a dovozu knih, kde by se dokázaly odlišit pouze tiskové zakázky od skutečného dovozu a vývozu knih.

PŘÍMÁ FINANČNÍ PODPORA (UDĚLOVÁNÍ GRANTŮ NA VYDÁVÁNÍ KNIH)

Je třeba zdůraznit, že finanční podpory státu v oblasti produkce knih (udělování grantů na vydávání knih různého typu, autorská a překladatelská stipendia) budou vždy závislé na ekonomických možnostech země a také že pravděpodobně vždy budou převážovat potřeby nad možnostmi jejich uspokojení. Domnívám se také, že stát by měl zaujímat aktivnější roli při poskytování takových finančních podpor, ne jen být v jakémsi pasivním vlečení okolnostmi a zájmy nakladatelů, danými jejich žádostmi. Měl by sám – na základě objektivních informací a argumentů formulovat –, proč a co hodlá finančně podpořit. K tomu by mělo dojít mj. zmapováním stavu především za pomoci literárních historiků, překladatelů, bibliografů a knihovníků.

Ve finanční podpoře tuzemských autorů a vydavatelských projektů nakladatelů včetně překladů by se podle mého názoru měly zohledňovat zejména následující priority:

- nadějní debutanti a autoři úspěšných prvotin,
- tematika se vztahem k naší minulosti i přítomnosti zatím nedostatečně frekventovaná,
- pokrytí minoritních jazykových oblastí v tuzemsku i ze zahraničí,
- zacelení mezer v pokrytí překlady literárních děl z hlavních světových jazyků.

Vynakládané finanční prostředky na překlady české literatury v zahraničí a pro zahraniční subjekty chápu jako součást propagace ČR v zahraničí, a proto je tato problematika vyčleněna do samostatné části (viz Vytvoření systému státní propagace a mezinárodní prezentace České republiky prostřednictvím knižní kultury).

Pokud bychom také mohli nacházet analogickou inspiraci například v dotacích do zemědělství nebo jiných oblastí průmyslu, lze v knižní kultuře za něco podobného také považovat zavádění nových progresivních technologií a techniky také do produkce nových médií či distribuce a prodeje knih v jakékoli formě. Nemělo by však jít přímo o nevratné finanční dotace, ale spíše o půjčky na vybavení a vyškolení práce s novou technikou a technologiemi, zohlednění regionálních témat z hlediska zájmu celého státu, zájem o začleňování národnostních minorit do společnosti apod. s tím, aby eventuálně nedocházelo v této sféře k technologickému zaostávání.

VYTVOŘENÍ SYSTÉMU STÁLÉ PROPAGACE A PODPORY KNIH A ČTENÍ V TUZEMSKU

Tento okruh ingerence státu vychází z již celosvětově zjištěných poznatků, že oblast četby a vztahu ke knize není žádným přirozeným a samozřejmým procesem, nýbrž se musí návyky u dětí a mládeže teprve získávat, upevňovat a stále pěstovat v součinnosti rodiny, školy a mediálního okolí.

Role státu by se měla v této oblasti omezit pouze na základní garance, zájem, poskytnutí svých nástrojů, dohled nad využitím účelového financování a případně připojení se k mezinárodním aktivitám zejména v rámci EU. Stát by se měl opírat při realizaci především o odborná stanoviska, zkušenosti a součinnost profesních organizací a specialistů, kteří v knižní kultuře aktivně působí, a v regionech také o veřejné knihovny. Žádoucí by byla i součinnost resortů kultury, školství, mládeže a tělovýchovy a také ministerstva zahraničních věcí (informace z českých center a od kulturních atašé), České televize a Českého rozhlasu. Podíl a podpora státu by se daly rovněž účinně využít při zapojování privátních subjektů do těchto záměrů celostátního významu.

Možné nástroje využití, kterými by bylo možné nejlépe kampaň/kampaně na podporu knih a čtení v ČR prosazovat a zviditelnovat z hlediska načasování:

- Světový den knihy (23. 4.),
- zahájení a ukončení školního roku,
- zapojení stávajících a osvědčených akcí do celostátního systému,
- obnovení Března – měsíce knihy,
- navázání na tradice a výročí známých osobností z oblasti knižní kultury či na jejich díla, počiny a další projekty aj.

Pro možné nástroje využití, kterými by bylo možné nejlépe kampaň/kampaně na podporu knih a čtení v ČR prosazovat a zviditelnovat z hlediska konkrétních instrumentů a projevů, lze nalézt i inspiraci v zahraničí:

- vydání publikace o masovém nákladu, dostupné pouze na akcích zapojených do kampaně (pozn.: zkušenosti z Německa včetně zapojení privátních vydavatelství; v menším měřítku se již realizuje na školách v rámci projektu MŠMT ČR Už jsem četl),
- vydání či obnova v jiné formě a na jiném ekonomickém základě kdysi populárních knižních poukázek (pozn.: zkušenost z Nizozemska, kde si v roce 2009 připomínali už 75. výročí existence knižních bonů),
- nákup kolekcí nových knih pro učitele (pozn.: zkušenosti z Velké Británie) z hlediska podnětů pro jejich výuku českého jazyka, literatury i dějepisu,
- využití populárních osobností z oblasti sportu, kultury i vědy v jejich vztahu ke knize včetně vydávání propagačních materiálů, které mají šanci se stát příkladem pro jednotlivé věkové kategorie dětí a mládeže, a také zapojení privátních médií (pozn.: zkušenosti z USA z jejich kampaně Get Caught Reading – Přistižení při čtení, která se také v různých modifikacích dostala do Evropy a v USA se nakonec institucionalizovala, ačkoli byla původně zamýšlena pouze jako jednorázový propagační projekt) apod.

VYTVOŘENÍ SYSTÉMU STÁTNÍ PROPAGACE A MEZINÁRODNÍ PREZENTACE ČESKÉ REPUBLIKY PROSTŘEDNICTVÍM KNIŽNÍ KULTURY

Propagace státu prostřednictvím knižní kultury patří k nejlevnějším formám propagace. Pro Českou republiku jako zemi s nesvětovým jazykem je také důležité představovat a nabízet svou literaturu prostřednictvím nabídkových ukázek v excelentních překladech. Také zde platí, že na tyto účely nikdy nebude dostatek finančních prostředků. Proto je obzvláště důležité sdužování prostředků a aktivit všech zainteresovaných institucí, profesních sdružení a odborníků, mnohdy optimálně pod záštitou státu.

I zde podle mého názoru v nemenší míře platí, že by měl být vytvořen systém propagace a stát by měl zaujímat aktivnější roli, aby nebyl jako například v případě účasti na knižních veletrzích pouze v jakémsi pasivním vleku organizátorů národních stánků a nabídek na účast, kterou dostává od svých zahraničních partnerů, ale hrál aktivní roli v tom směru, že by sám definoval vlastní objektivní zájem, kde má zájem

se prezentovat a proč.

Nabídka české literatury k překladům v zahraničí

Klíčovou zemí, jakousi „branou“ k prosazení české literatury do zahraničí, je pro autory z České republiky až na výjimky stále Spolková republika Německo. Ovšem nelze věčně spoléhat na to, co převážně německé nakladatele z naší literatury zaujme, stejně jako na naši silnou literární generaci 60. let, o níž byl ještě zájem umocněn zvláště po srpnu 1968 zákazem publikování v tuzemsku i jejich činností v disentu nebo v emigraci. MK ČR uspokojuje základní zájem o vydávání překladů našich autorů v zahraničí svými granty. Závisí to ovšem především na tom, nakolik mají zahraniční bohemisté přehled o literárním dění v ČR.

Nemenší důležitost tedy vidím v rozšíření možností aktivně nabízet naše autory k překladům. Zde vidím jako hlavní nástroje především:

- využití Portálu české literatury, a to přípravou jeho anglické (již platí od 1. 12. 2009) a německé mutace s tím, že také dojde o rozšíření ukázek vydávaných textů v brilantních překladech,
- k tomuto účelu speciálně vydávaným časopisem pouze v cizojazyčných mutacích (optimálně angličtina–němčina); z hlediska úspory nákladů bych preferoval elektronickou verzi před tištěnou (tištěnou verzi bych připravoval max. v účelových nákladech pro potřeby českých center a účast na knižních veletrzích v zahraničí).

Dosavadní praxi přípravy akcí pro zahraniční bohemisty jakožto přirozené vyslance naší kultury bych všemožně podporoval.

Česká účast na knižních veletrzích

V současnosti se na celém světě pořádá cca 75 knižních veletrhů s mezinárodní účastí a s relativně pevně stanovenými termíny konání. Dá se tedy poměrně snadno naplánovat účast i s ohledem na objem finančních prostředků, které je možné na přípravu národních stánků vyčlenit. Tady by bylo žádoucí koncentrované sdružení prostředků, které by mohly jednotlivé zainteresované subjekty vyčlenit.

Doporučoval bych vytvoření harmonogramu účasti se zhruba tříletým předstihem, který by se vytvořil po koordinační poradě s příslušnými profesními sdruženími a odborníky. V případě státního příspěvku na účast bych doporučoval sledovat širší cíle a úkoly státní propagace s tím, že by byly systémově stano-

veny priority a preference následujícího typu:

- prezentace ve frankofonních zemích,
- prezentace v německé jazykové oblasti,
- prezentace ve slovanské jazykové oblasti,
- prezentace v iberoamerických zemích,
- prezentace v arabské jazykové oblasti aj.

pod různými expresivními názvy Rok české literatury v... (pokud možno s odkazy na výrazné osobnosti naší literatury, knižní kultury – ilustrátoři, grafici, autoři uměleckých knižních vazeb, typografové apod.). Mělo by tak docházet k soustředění a koncentraci prostředků a sil, takže by česká účast byla v rámci možností „viditelnější“ a masivnější. Praxe je zatím opačná: ministerstvo kultury spíše pouze reaguje na nabídky organizátorů stánků a ze zahraničí, než aby aktivně stanovovalo své záměry. Pokud by se takovýchto akcí zúčastňoval zástupce ministerstva, neměl by být pouhým referentem, ale měl by mít zároveň i rozhodovací kompetence. Za uvážení podle charakteru veletrhu by rovněž stálo zainteresovat do těchto prezentací třeba i složky propagace turistiky a cestovního ruchu v ČR, ministerstva školství apod.

Členství a účast v mezinárodních organizacích

Bylo by žádoucí zmapovat účast profesních organizací z ČR ve vládních, ale především nevládních mezinárodních organizacích, příp. pouze zjistit jejich existenci, protože se čeští zástupci často kvůli výši členského příspěvku nemohou stát jejich členy a dovolit si zapojení do jejich činnosti. Z toho by také vyplynulo, kde je zapojení České republiky dostatečné/dostačující a kde naopak čeští zástupci chybí. Podle stanovených priorit by se také dalo zkoordinovat, ve kterých oblastech knižní kultury může český zástupce uvažovat i o kandidatuře do orgánů a rozhodovacích pozic daných organizací. Tady vidím analogii se situací například ve sportovní diplomacii, kde Česká republika mnohdy doplácí na to, že zde nemá zastoupení v odpovídajících řídicích orgánech.

Vysláním a pověřením zajišťování konkrétní úkolů a přirozených zájmů ČR na mezinárodních akcích by také měla být odstraněna častá výtká státních orgánů a ministerstev, že nemohou na účast českého zástupce přispět, protože jednak není pracovníkem příslušného ministerstva, jednak se jedná o nevládní organizaci. Mnohdy právě zástupci ministerstva neplní dostatečně potřeby daných profesních oblastí a nepřenášejí v potřebné míře informace ze zahraničí do tuzemské profesní sféry k jejich praktickému využití.

SEZNAM TABULEK

Tabulka I – Počet registrovaných vydavatelů knih v ČR za roky 2001–2008	10
Tabulka II – Přehled o počtu vydaných titulů knih v ČR za roky 2001–2008	11
Tabulka III – Rozvrstvení českých nakladatelství podle ročního obrátu	14
Tabulka IV – Největší producenti knih na území ČR podle počtu vydaných titulů v roce 2008	16
Tabulka V – Největší producenti knih na území ČR podle počtu vydaných titulů v roce 2008	17
Tabulka VI – Počet knih vydaných českými nakladateli v některých cizích jazycích v letech 2008–2004	18
Tabulka VII – Porovnání počtu vydaných titulů knih u některých typů literatury za roky 2004–2008	19
Tabulka VIII – Údaje o počtu vydaných překladů knih v ČR za roky 2004–2008	20
Tabulka IX a) – Nejprodávanejší knihy v českých knihkupectvích v roce 2008	32
Tabulka IX b) – Nejprodávanejší knihy v českých knihkupectvích v roce 2008	33
Tabulka IX c) – Nejprodávanejší knihy v českých knihkupectvích v roce 2008	34
Tabulka X – Prodej knih po internetu firmou Kosmas za období 2000–2007	36
Tabulka XI – Podpora vydávání neperiodických publikací vydavatelskými ČR subjekty za období 2005–2009	39
Tabulka XII – Náklady na program Česká knihovna a počet odkoupených titulů knih za období 2005–2009	39
Tabulka XIII – Podpora překladů české literatury v zahraničí za období 2005–2009	40
Tabulka XIV – Nejvíce studované cizí jazyky na vysokých školách v České republice (údaje za školní rok 2007/2008)	43
Tabulka XV – Nejvíce studované cizí jazyky na středních školách v České republice (údaje za školní rok 2007/2008)	43

VYDÁVÁNÍ PERIODICKÝCH PUBLIKACÍ

JAROSLAV CÍSAŘ

ÚVOD

Obyvatelé České republiky stále patří i ve světovém měřítku k nejpilnějším čtenářům knih a časopisů na světě. Podle posledního reprezentativního průzkumu české dospělé populace, tj. občanů starších 15 let, který proběhl v červnu 2010, se čtení periodického tisku (novin a časopisů) denně věnujeme v průměru 28 min. Ženy jsou u nás evidentně pilnějšími čtenářkami než muži; tento poměr činí 85 % : 73 % ve prospěch žen. Z výsledků výše zmiňovaného průzkumu také vyplývá, že z časopisů jsou v naší četbě nejčastěji zastoupeny tituly určené pro ženy (18 %), následují časopisy sportovní (12 %) a společensko-politické (11 %). Muži a mladí lidé preferují časopisy sportovní a odborné, ženy a starší generace zase upřednostňují časopisy pro ženy. Není nikterak překvapující, že tomu přizpůsobují i svoji produkci vydavatelé periodického tisku. Také půjčování časopisů je druhou nejvyužívanější službou našich knihoven. Dvanáct procent obyvatel ČR starších 15 let časopisy nečte vůbec.

Text této studie se snaží ve stručnosti zmapovat historii periodického tisku na území dnešní ČR s důrazem na období po roce 1989, ve kterém došlo k hlubokým změnám společensko-ekonomických podmínek, jež zásadně poznamenaly oblast vydávání periodického tisku v České republice. Jsou nastíněny změny v modelu vydávání novin a časopisů, proměny legislativy, která odstranila tíživé dědictví cenzurních institucí, je popsán vývoj v oblasti distribuce periodického tisku, představena činnost profesní organizace vydavatelů periodik, s níž jsou úzce spjaté i projekty ověřování nákladů periodického tisku, sledování výdajů na reklamu, vyhlašování soutěže o Časopis roku a zapojení do mezinárodních profesních struktur vydavatelů novin a časopisů. Studie neopomíjí ani nejnovější trend, který úzce souvisí s existencí moderní komunikace, a to vydávání elektronických časopisů.

Text v přiměřené míře doplňují tabulky a grafy s řadou dostupných faktografických údajů. Studii chápu jako výchozí materiál k ještě hlubšímu a detailnějšímu zmapování dané problematiky.

Na tomto místě bych rád vyslovil poděkování pracovníkům Národní knihovny ČR – oddělení tisku, vedeného PhDr. Danou Novou, sekretariátu Unie vydavatelů (UVDT) v čele s Janem Pochmanem a doc. PhDr. Janu Haladovi, CSc. z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy za laskavost, s jakou mi poskytli mnoho cenných a užitečných informací.

1. STRUČNÁ HISTORIE PERIODICKÉHO TISKU NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČR

Počátek periodického tisku na území dnešní České republiky se klade do 16. století. Tehdy ovšem ještě noviny pravidelně nevycházely; tiskoviny s cílem informovat o aktuálních událostech se vždy zaměřovaly pouze na významné společenské a politické události, které proběhly. A tak i zásluhou Mikuláše Konáče z Hodíškova vyšla roku 1515 zpráva o jednání rakouského císaře Maxmiliána s polským králem Sigismundem a českým králem Vladislavem Jagellonským. Dalším populárním tématem té doby byly boje s Turky.

Tiskaři – hlavní vydavatelé periodik

Pražský tiskař Daniel Sedlčanský si vymohl na císaři Rudolfo II. zvláštní výsadu k pravidelnému vydávání prvního periodika u nás. Nazývalo se **Noviny pořádné celého měsíce září léta 1597**. Události třicetileté války však úsilí tohoto vydavatele utlumily a zastavily.

Vydavateli novin v té době byli především tiskaři, kteří získávali od panovníka „výsadu“ (povolení) na jejich vydávání. V prehistorii periodických tiskovin zaujímají významné místo především **Outerní a sobotní Pražské poštovské noviny**, které začal vydávat od roku 1719 další pražský tiskař Karel Rosenmüller. Po několika změnách vlastnictví (v období 1786–89) předal jejich redakci František ze Schönfeldu spisovatel, novinář a nakladatel Václav Matěj Krameriusovi (1753–1808), a tak se zrodily nejprve **Krameriusovy c. k. pražské poštovské noviny**, od roku 1791 přejmenované na **Krameriusovy císařské královské vlastenské noviny**. Kramerius byl autorem podstatné části jejich obsahu. Po jeho smrti však jejich úroveň upadla. V roce 1744 začaly v Praze také vycházet dosud existující noviny **Prager Zeitung**.

1.1 PŘED ROKEM 1918

V polovině 19. století patřila u nás k významným vydavatelům periodik firma Bohumil Haase; vymohla si mj. výsadní právo novinářské v Čechách. Až do roku 1845 vydávala i jako jediná české noviny – **Pražské noviny**, kde působil v letech 1846–48 i Karel Havlíček Borovský (1821–1856), zakladatel moderní politické žurnalistiky. Když z redakce odešel, založil **Pokrok**

(1848) a poté i **Národní noviny**. V revolučním roce 1848 Havlíček opustil Prahu a odstěhoval se do Kutné Hory, kde vydával politický časopis **Slovan**. V té době došlo k rozmachu ve vydávání periodického tisku u nás, ale následný politický obrat vše přidusil.

Za určitého uvolnění v 60. letech 19. století, kdy v Rakousku-Uhersku došlo i k liberalizaci mediální legislativy (rakouský tiskový zákon a zákon o řízení tiskovém č. 6 a 7/1863 ze 17. prosince 1862 tvořily až do poloviny 20. století základ mediální legislativy v českých zemích!), se objevila většina důležitých politických deníků, které sehrály významnou roli v historii našeho státu:

- **Národní listy** (1861); tiskový orgán mladočeské strany, který vznikl zásluhou Julia Grégra, pro které psal fejetony mj. i Jan Neruda
- **Politik** (1863); v němčině, tiskový orgán staročeské strany
- **Pokrok** (1867; od března 1886 **Hlas národa**); tiskový orgán staročechů
- **Bohemia** (1827–51 zábavný list, 1852 politický); v němčině
- **Lidové noviny** (1893); založené v Brně Adolfem Stránským
- **Venkov** (90. léta); tiskový orgán agrární strany
- **Právo lidu** (90. léta); tiskový orgán sociální demokracie
- **České slovo** (90. léta); tiskový orgán národních socialistů a řada dalších.

Na Moravě se stalo významným centrem periodického tisku Brno, kde vycházely **Hlas, Moravská orlice** (1863) nebo **Brněnské noviny** s přílohou **Moravské noviny**. Situace nebyla jiná ani na českém, moravském a slezském venkově, kde začala vycházet řada dalších periodik. Vlastní noviny si vydávali i naši krajané v Americe.

O dynamickém růstu v této oblasti svědčí i úřední statistiky. V roce 1872 bylo registrováno 160 titulů časopisů, v roce 1880 242 a za dalších deset let (1890) došlo k dalšímu téměř dvojnásobnému nárůstu na 418 titulů. Z hlediska tematiky se vydávaná periodika zaměřovala především na politiku. Poměr titulů, vycházejících v českém a německém jazyce, byl koncem století vcelku vyrovnaný, i když ještě v 60. letech existovalo v rakouském mocnářství jen 6 českých politických listů, zatímco např. Němci jich měli 78, Maďaři 18 a Italové 13... Český periodický tisk sehrál významnou roli v procesu české národní emancipace.

Vznik odborných časopisů je spojen s reformami císařovny Marie Terezie a jejího syna Josefa II., na jejichž základě začaly vznikat vědecké a badatelské společnosti. Jejich tiskovými orgány se nezřídka stávala odborná periodika, vydávaná především v latině a němčině; čeština pronikala do této sféry pozvolněji (např. **Gelehrte Nachrichten**, od roku 1827 **Časopis Českého muzea** apod.).

Profesní novinářské organizace vznikaly na území dnešní České republiky již od poslední třetiny 19. století (Spolek českých žurnalistů, Jednota českých novinářů, Syndikát pražských deníkářů). Svým členům poskytovaly především ochrannou sociální síť, dále vzdělávání a profesní společenský a kulturní život.

1.2 PO ROCE 1918

Osmadvacátého října 1918 vznikl zcela nový státní útvar – Československá republika. Tištěná média prožívala v té době svoji kvantitativní i kvalitativní expanzi a vstřebávala vlivy průmyslu tištěných médií ze západních zemí. Legislativní normy, které ovlivňovaly mediální sféru, byly vesměs převzaty z rakouského práva. Během let 1918–38 vzniklo dalších 34 právních norem, které ovlivňovaly oblast médií. Žádný speciální československý tiskový zákon však za dobu trvání 1. republiky nevznikl!

Význam politických stran jako vydavatelů periodik

Většina tištěných médií byla v té době svázaná s politickými stranami. Politické strany však v té době kvůli nedostatečné legislativě nemohly vlastnit nemovitý majetek včetně vydavatelství a tiskáren. To se proto obcházelo tak, že si politické strany vybudovaly tiskové podniky (např. národní socialisté Melantrich, lidovci Československou akciovou tiskárnu, agrárníci Novinu apod.), do jejichž vedení pak dosazovaly stranické funkcionáře. V polovině 30. let působilo v Československé republice 1200 koncesovaných tiskáren, většinou ale podkapitalizovaných. Redakce periodického tisku se začaly postupně vybavovat po vzoru zahraniční praxe novou technikou (telefonní připojení, moderní mechanické psací stroje, dálkopisy, elektrické osvětlení aj.). Období první republiky se také vyznačuje specializací profese novináře.

Nejvýznamnější deníky vycházely obvykle dvakrát denně (raníky a večerníky s rozdílným nákladem) o rozsahu 8–12 stran, o nedělích a svátcích se rozsah zvyšoval. Údaje o nákladech jsou mnohdy nespolehlivé; podobně jako dnes se z inzertních důvodů mnohdy nadsazovaly (dnes se to řeší tzv. ově-

řováním nákladů – viz část 4). Z odstupných údajů u raniků činil náklad např. **Lidových novin** 45 000, **Českého slova** 25 000 výtisků, **Práva lidu** 40 000 nebo **Rudého práva** 25 000. Večerníky mívaly náklad obvykle o třetinu vyšší, ale např., jak uvádějí KONČELÍK-VEČEŘA-ORSÁG, **Večerní České slovo** až 500 000 výtisků a nedělní **Národní politika** až 400 000 výtisků.

U populárních časopisů závisel náklad většinou na zaměření a čtenářské poptávce. Úspěch slavily zejména tituly z produkce Melantrichu (např. **Hvězda** měla náklad téměř 400 000 výtisků, **Pražský ilustrovaný zpravodaj** více než 200 000 výtisků). Specializovaná odborná periodika se však mnohdy musela spokojit s nákladem pouhých několika stovek výtisků. Distribuce probíhala buď na základě předplatného nebo kolportážním způsobem. K přepravě periodického tisku se používalo služeb pošty převážně po železnici.

Návaznost na období Rakouska-Uherska

Je třeba konstatovat, že se struktura periodického tisku, vycházejícího za první republiky, vytvořila již před první světovou válkou a že se periodika těšila v období první republiky značnému zájmu i přes narůstající konkurenci rozhlasu. Předpokladem k tomu byla vysoká gramotnost obyvatelstva a jeho kulturní úroveň i prosazení osmihodinové pracovní doby, která vytvářela dostatečný prostor pro volnočasové aktivity. V roce 1920 v Československu vycházelo celkem 2250 titulů, o deset let později v roce 1930 to již bylo téměř 4000 titulů. Největší koncentrace produkce novin a časopisů byla soustředěna do hlavního města, na druhé straně se vydávala periodika i v malých místech regionů.

I když ceny periodik po roce 1918 rychle stoupaly, na přelomu 20. a 30. let se zhruba ustálily (raníky stály obvykle 50–80 haléřů, večerníky cca 20–30 haléřů, nedělní vydání byla zhruba o 10–20 haléřů dražší; ceny časopisů byly diferencovanější podle jejich typu, kvality, zaměření). Zlepšující se ekonomická situace obyvatel ale umožňovala nákup novin a časopisů jako zboží běžné spotřeby.

Z časopisecké produkce si značné obliby i renomé získaly kulturně politické a umělecké časopisy; z nich připomeňme komunisticky orientované tituly jako **Proletkult**, **Červen**, **Tvorbu** či **Kmen**, avantgardní **Pásmo** (1924–26), výrazně ovlivňované Karlem Teigem, nebo dodnes oceňovanou kritickou literární revue **Šaldův zápisník** (1928–1937). Významné postavení na časopiseckém trhu si získaly také ilustro-

vané magazíny jako již zmiňovaná **Hvězda** (od 1925) či **Ahoj na neděli** (1933–43), časopisy pro ženy (**Eva**, čtrnáctideník **List paní a dívek**), módní časopisy (měsíčník **Vkus**) nebo časopisy pro děti a mládež (**Srdíčko**, **Malý čtenář**, **Mladý hlasatel**, kde vycházeli mj. Foglarovy Rychlé šípy, dále **Mladý svět** a dnes již legendární dobrodružné čtení z Divokého západu **Rozruch** nebo **Rodokaps**).

Profesionalizace novinářské práce

V období první republiky se i profesionalizovalo povolání novináře včetně členství v profesních organizacích, vytváření profesní etiky až po pokusy o specializované vzdělávání. Koncem 20. let bylo v Československu evidováno zhruba 1300 novinářů z toho 440 německé národnosti a 80 Maďarů. Zastoupení žen bylo výrazně menšinové (jednu z těch výjimek představovala např. Milena Jesenská). Jejich platové ohodnocení se vyznačovalo velkou diferenciací (600–10 000 korun měsíčně, mnohdy i s bonusy v podobě 13.–15. platů).

Roku 1919 vznikl Syndikát československého denního tisku, roku 1926 přejmenovaný na Syndikát československých novinářů. Sídli v Praze a navazoval na profesní organizace z přelomu 19. a 20. století. Na konci první republiky měl zhruba 900 členů, převážně jen české a slovenské národnosti. Specializované vzdělávání novinářů s výjimkou výuky „vědy o novinářství“ na vyšší odborné Svobodné škole politických nauk tehdy u nás neexistovalo.

1.3 PO ROCE 1938

Došlo k poklesu počtu vydávaných periodik. Mnoho novin a časopisů, vydávaných v obsazeném pohraničí, zaniklo. V říjnu 1938 také došlo k zákazu komunistického tisku. Celkem tak do konce roku 1938 přestalo vycházet téměř 1900 titulů; zanikly především tituly levicově a antifašisticky zaměřené a také s vazbou na legionářské prostředí. Některé z hlavních deníků vycházely ale i nadále (např. **Lidové noviny**, **Venkov** nebo **Národní politika**), u jiných došlo ke změně názvu (např. z **Práva lidu** se stala **Národní práce**).

1.4 PO ROCE 1939 (PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA)

Nástup cenzury

Ihned po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se zostrila cenzurní činnost nad českým tiskem. V září 1939 vydaly protektorátní úřady pro šéfredaktory Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku.

Byla to svým způsobem „kuchařka“, která témata jsou povolena a jakým způsobem se má psát. Zde jsou vidět i určité základy pozdějšího mechanismu, jakým také komunistický režim ovládal a kontroloval periodický tisk v zemi (pravidelné instruktážní porady šéfredaktorů, fungování předběžné, průběžné i následné cenzury, zodpovědnost šéfredaktorů za obsah titulu, nasazení cenzorů přímo do redakcí apod.).

Mantinely pro svobodné fungování periodického tisku byly velmi zúžené. Z více než 2000 titulů, které vycházely na počátku protektorátu, jich do konce války přežila pouhá desetina (k březnu 1939 existovalo 2125 titulů českých i německých, do roku 1945 bylo 1887 vesměs českých titulů zastaveno, takže v květnu 1945 u nás vycházelo již pouze 238 titulů českých periodik). Podepsal se na tom samozřejmě i nedostatek surovin.

Regulace hospodářského života se velmi citelně dotkla i mediálního trhu (zmenšování rozsahu jednotlivých přežívajících titulů kvůli krácení přidělu papíru, jehož kvalita se také zhoršovala, zhoršování kvality tisku a reprodukce); s tím souvisela i obsahová složka – na významu získávala odpočinková a zábavná témata kulturních rubrik. Vedle rušených titulů začaly vycházet i nové, a to především s vazbou na fašistické hnutí (např. neblaze proslulý **Árijský boj** – 1940–45).

Okupační moc podporovala vycházení především těch titulů, jejichž prostřednictvím bylo možné působit na masy. Měnila se také periodicita zavedených titulů (např. z deníku **České slovo** se stal týdeník). Z deníků na konci války přežilo pouhých 12 (8 v Praze, 2 v Brně a po jednom v Plzni a Olomouci).

V období okupace naší země nacisty se také objevily zárodky pozdějších samizdatových periodik (blíže viz část 1.7.1), a to ilegální tisk. Největšího rozmachu dosáhl zejména v letech 1939–41. Poté byla jeho existence vlivem drastických represí výrazně oslabena. V této době kromě jednorázových letáků u nás vycházelo více než 140 ilegálních titulů periodik (nejznámější je **V boj**, který začal vycházet v květnu 1939 a jehož náklad dosahoval 500–2000 výtisků; dále to byl od listopadu 1939 **Český kurýr** nebo komunistická periodika **Rudé právo** či **Předvoj**). I tehdy vycházela exilová periodika v češtině, a to především ve Velké Británii (**Čechoslovák**, **Naše noviny**, **Mladé Československo** – od 1943 **Nové Československo**) a v tehdejší Sovětské svazu (**Československé listy**, **Naše vojsko v SSSR**, **Za svobodné Československo**).

1.5 PO ROCE 1945

Košický vládní program z dubna 1945, programové prohlášení nové vlády osvobozené republiky, zakotvil nový pohled i na tištěná média. Měla naplňovat především zájmy státu a potlačovala model, který platil v období první republiky, a to vydávání periodického tisku jako soukromé podnikání. Správa médií se dostala do gesce nově zřízeného ministerstva informací, pozdějšího ministerstva kultury. Již od května 1945 docházelo k přeregistraci veškerých titulů periodik. Povolení k vydávání dostávaly státem uznané politické strany, státní úřady a společenské organizace celonárodního významu, a tak došlo ke kompletní státní kontrole vydávaných periodik. Také tímto způsobem došlo k zániku bulvárního tisku. Podobně jako později u vydávání knih stát získal do rukou i mocný nástroj v podobě centrálního přidělu papíru. K tomu se používalo i tehdy racionálních argumentů o potížích papírenského průmyslu, vyvolaných poválečným nedostatkem surovin.

Bez podstatnějších omezení zůstával v platnosti tiskový zákon z doby Rakouska-Uherska (1863). Dílčí tiskový zákon č. 184 o vydávání časopisů byl přijat v roce 1950 a zakázal jakékoli soukromé podnikání v oblasti tisku. Oficiálně neexistoval žádný státní dohled (cenzura) nad tiskem a byly také ustaveny ústřední organizace novinářů. Zajímavé je, že došlo k zakonzervování počtu vydávaných deníků z období konce války. V roce 1945 jich vycházelo pouze 31, koncem války i vlivem úsporných a represivních opatření 33...

Komunistům se podařilo zajistit i v této sféře předpolí pro svoji pozdější dominanci. Na stránkách periodik docházelo k ostrým názorovým polemikám (E. F. Burian, V. Kopecký, G. Bareš z levicových pozic, P. Tigrid, I. Ducháček, F. Peroutka nebo V. Černý z pravicových pozic).

1.6 PO ROCE 1948

Po komunistickém převratu v únoru 1948 došlo k razantnímu nástupu kontroly médií, které bylo typické pro všechny totalitní režimy. Mantinely se stanovovaly především dokumenty a nařízeními tehdejší KSČ, cenzurními institucemi a ústředními organizacemi novinářů. Základní ideou se stala stranickost. Tento model přetrvával s krátkou výjimkou let 1968–69 v podstatě až do listopadu 1989.

Nástup kontroly periodik

Hned po únoru 1948 bylo zastaveno vydávání několika stovek titulů periodik (mezi nimi časopisy **Akord**, **Dnešek**, **Kritický měsíčník** nebo **Listy**, přestal existovat sociálně demokratický tisk v čele s deníkem **Právo lidu**). Naopak došlo například k zahájení vydávání týdeníku **Květy** (1951), který se hlásil k tradici stejnojmenného periodika J. K. Tyla z 30. let 19. století.

Významní vydavatelé

Jedním z nejvýznamnějších vydavatelů se stalo Revoluční odborové hnutí (ROH) s masivní členskou základnou. Kopírováním sovětských vzorů došlo k rozvoji produkce závodních časopisů; vrcholu dosáhly v roce 1954, kdy bylo registrováno téměř 1300 titulů. V následujícím roce jich byla polovina zrušena. Potýkaly se totiž s nedostatkem a kvalitou autorského zázemí a hlavně špatným řízením. Nadále měly závodní časopisy vycházet pouze v podnicích s minimálně 1500 zaměstnanci o minimálním nákladu 800 výtisků.

Mezi další významné vydavatele patřil Československý, později Socialistický svaz mládeže, Československá armáda, ministerstvo školství, Československá akademie věd (ČSAV) a Svaz československých novinářů. V roce 1950 z tzv. žňových novin vznikly vesnické noviny, které postupně začaly vycházet v každém okrese. Trpěly ale stejnými potížemi jako již zmiňované závodní časopisy. V roce 1959 se staly základem okresních novin.

Ideologie vítězí

Velkým pohybem a kvasem, ale i vlivem na společnost se v době 50. a 60. let vyznačovaly kulturní časopisy. V důsledku ideologů u moci (např. Z. Nejedlý nebo L. Štoll) často docházelo k zastavení jejich vydávání, přejmenovávání nebo pod jinými názvy vznikaly tituly obdobné. Sem patří týdeník **Tvorba** (zastavený 1952), **Var** (zastavený 1953), týdeník **Literární noviny** (nahradily v roce 1952 zastavené **Lidové noviny**), brněnský **Host do domu**, **Květen** (1955–59) nahrazený titulem **Plamen**, **Tvář** (1964–65), měsíčníky **Impuls** a **Sešity pro mladou literaturu** (od 1966), **Film a doba** apod.

Pro časopiseckou tvorbu 50. let je rovněž typická určitá formální unifikace i mnohdy nezajímavý ideologický obsah (např. publikování projevů komunistických funkcionářů v plném rozsahu), samozřejmě je absence reklamy na stránkách periodik, vymizely také některé novinářské formy, zejména reportáže a rozhovory. Na stránky periodik se postupně vrace-

ly od přelomu 50. a 60. let. Souvisí to i s proměnou postavení a role novináře, který především musel poklonkovat ideologickému výkladu událostí a skutečností. Předpokladem práce novináře bylo jeho členství ve svazu novinářů, čímž došlo k prohloubení ztráty jeho nezávislosti.

Vznik krajských deníků

V roce 1960 bylo v souvislosti s novým územním uspořádáním státu rozhodnuto, aby měl každý kraj svůj deník (**Večerník Praha** v Praze, **Rovnost** v Jihomoravském kraji, **Průboj** v Severočeském kraji, **Pochodeň** ve Východočeském kraji, **Nová svoboda** v Severomoravském kraji apod.). Cena deníků byla bez ohledu na počet stran sjednocena: 30 haléřů ve všední dny, 50 haléřů v neděli. Média nebyla nucena vydělávat na svou existenci, náklady na vydávání a provoz plně převzal státní rozpočet.

Centralizace distribuce periodického tisku

V roce 1952 došlo rovněž k centralizaci distribuce periodického tisku. Podle sovětského vzoru došlo k založení Poštovní novinové služby (PNS). Vyřazení z distribuční sítě mělo v podstatě likvidační důsledky pro existenci titulu, protože jiné možnosti distribuce tehdy neexistovaly.

Nástup cenzury

Specializované útvary Ústředního výboru KSČ (kulturní a propagační oddělení) hrály stále důležitější roli podobně jako specializovaná cenzurní instituce Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD), která vznikla v roce 1953 jako samostatný útvar ministerstva vnitra. Tzv. plnomocníci HSTD (cenzori) byli tehdy nasazeni do každé redakce i tiskárny. Tato praxe v nezměněné podobě trvala až do roku 1966, kdy došlo k vydání nového tiskového zákona, kterým byla legalizována cenzura. HSTD byla přejmenována na Ústřední publikační správu. Dohled nad periodickým tiskem spadl i do kompetence Československého ústředí knižní kultury (konec 50. let–1968).

Uvolňování a svobodnější poměry ve druhé polovině 60. let měly za následek i výrazný rozmach periodického tisku, a to především kulturních časopisů, které se postupně staly nejviditelnějšími nositeli reformních myšlenek. Počet kulturních a uměleckých periodik narostl v letech 1965–67 o 75 %, tj. z 99 na 175! Nejaktivnějšími publikačními platformami společenského kvasu se v českých zemích staly **Literární noviny**, na Slovensku **Kultúrny život**. Narůstalo i napětí mezi aparátem KSČ a spisovatelskou obcí, které vyústilo v památný IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, kde zaznělo plno kritických výhrad na

adresu směřování vývoje československé společnosti. Vydávání **Literárních novin** nakonec přešlo ze svazu spisovatelů pod tehdejší ministerstvo kultury a informací. Počátkem roku 1968 došlo k jejich přejmenování na **Kulturní noviny**. Mocenský zásah proti tomuto periodiku svým způsobem ještě více radikalizoval jejich čtenáře i autory; Svaz československých spisovatelů později týdeník **Literární noviny** obnovil pod názvem **Literární listy** (březen 1968).

Závan liberalizace

Liberalizace v oblasti vydávání periodického tisku se stále více obrážela i v jejich obsahové náplni. Investigativní novinářství umožňovalo stále více odkrývat dvacet let zatajované nebo záměrně pokrývané skutečnosti (např. politické procesy 50. let, kriminální činy, aféry a skandály nomenklaturních kádřů, násilná kolektivizace vesnice, osudy a věznění účastníků západního odboje apod.). To vedlo i k výraznému nárůstu nákladů těch titulů, které se postavily do čela tohoto úsilí. Souviselo s tím i rozvolnění dosud platného omezování přidělu papíru. Např. náklad **Literárních listů** se zhruba ztrojnásobil (v březnu 1969 dosáhl objemu více než jednoho milionu výtisků). Opačným příkladem bylo naopak **Rudé právo**, jehož náklad se v letech 1966–69 snížil z milionu na 750 000. Zákonem č. 84/1968 Sb. z června 1968 byla zrušena cenzura.

Exilová periodika

I po únoru 1948 vycházela v exilu periodika. Až na výjimky však zpravidla vycházela pouze krátkodobě: **Skutečnost** (1949, Ženeva), měsíčník **Demokracie v exilu** (1955–59, dvoměsíčník 1966–92), **České slovo** (1955–90), měsíčník a později dvoměsíčník **Tribuna** (1949–69). Nejvýznamnější však bylo Tigrídovo **Svědectví**; poprvé vyšlo v New Yorku 1956, od roku 1960 vycházelo v Paříži. Časopis se dařilo ilegálně dovážet i do Československa (cca 100 až několik tisíc výtisků každého čísla).

1.7 PO SRPNOVÉ OKUPACI V ROCE 1968

Po srpnové intervenci vojsk Varšavské smlouvy v Československu sehrála média včetně periodického tisku významnou sjednocovací a stmelovací roli ve společnosti. Mnoho deníků a časopisů muselo vycházet ilegálně, protože čelily tlaku a perzekuci okupačních vojsk např. obsazováním svých redakcí a sídel. Redakce pak zasedaly improvizovaně po hospodách nebo továrnách. Vycházelo i několik vydání denně s tím omezením, jak se podařilo zajistit papír a tiskárenské kapacity. Ilegálně v té době vycházelo

i dosud režimní **Rudé právo**. Tyto tiskoviny se tehdy rozdávaly bezplatně! Okupační moc kontrovala vydáváním nechvalně proslulých **Zpráv**. Vydávalo je vedení sovětských vojsk od konce srpna 1968 do května 1969 v zásadě jako týdeník (celkem vyšlo 61 čísel) v nákladu 300 000 výtisků, a to neoprávněně, protože vůbec nebyly zaregistrovány!

Nové nastolení cenzury

K dušení demokratizačního vývoje v oblasti periodického tisku došlo neprodleně. Už 30. 8. 1969 došlo vládním usnesením č. 292 k obnovení cenzurního úřadu, který byl pojmenován Úřad pro tisk a informace (ÚTI); na Slovensku vznikl obdobně Slovenský úrad pre tlač a informácie (SÚTI). ÚTI vydal už 3. 9. své první pokyny, i když do konce roku 1968 nebyl jeho vliv příliš veliký. Po vzniku československé federace k 1. 1. 1969 došlo k jeho přeorganizování na následující složky: Federální výbor pro tisk a informace (FVTI), Český úřad pro tisk a informace (ČÚTI), na Slovensku působil již uváděný SÚTI.

Podoba a kompetence cenzurního úřadu však komunistické moci zřejmě „nedávaly spát“. K další změně došlo počátkem 80. let (1981), kdy byl zákonem č. 180/1980 Sb. zřízen Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI) s rozsáhlými pravomocemi (jeho hlavní činností byla sice stále registrace a kontrola celostátního periodického tisku, rozhodoval ale také o dovozu a distribuci zahraničních novin a časopisů, přidělech papíru apod.), na který přešla i řada kompetencí ČÚTI a SÚTI (ty se naopak soustředily na kontrolu krajského, okresního a podnikového tisku; v dubnu 1988 však došlo k jejich zrušení). FÚTI byl pak podřízen federální vládě a po stranické linii přímo Ústřednímu výboru KSČ.

Novým represivním nástrojem moci proti svobodě působení tištěných médií se stal zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a dalších hromadných informačních prostředků. V Československu tak skončila tříměsíční zákonem garantovaná svoboda slova. Nastalo období tzv. normalizace; počátek se klade k datu 17. 4. 1969, kdy se Gustáv Husák stal prvním tajemníkem KSČ místo Alexandra Dubčeka. Vedle legislativních a mocenských nástrojů vládnoucího režimu ovlivňovala práci redakcí periodického tisku stále více autocenzura v přímém důsledku personálních čistek. Relativní uvolnění poměrů však ještě v určité míře pokračovalo během roku 1969...

ČÚTI začal vykonávat svou špinavou práci: úředně zastavil desítky titulů periodik, mocensky stabilizoval personální obsazení redakcí a následně začal v rámci kontrolních mechanismů uplatňovat sankce různých stupňů. Důvody se vždy našly. Tisk, který tehdy u nás vycházel, se opět začal vyznačovat uniformní šedí obsahu. „Neposlušné tituly“, které si získaly velkou přízeň čtenářů, se nemilosrdně rušily: např. **Reportér, Listy, Zítřek, Orientace, Dějiny a současnost, My, Studentské listy, Skauting, Junácká stezka** aj. Na lídra, který určoval způsob a interpretaci domácího i zahraničního dění, byl opět pasován deník **Rudé právo**.

V období 1968–71 bylo zrušeno celkem 156 periodik. Cenzorům evidentně „rostla s jídlem chuť“. Zatímco se to v roce 1968 týkalo pouze 9 titulů, v roce 1971 to již postihlo 79 titulů! Počty vydávaných deníků zůstávaly v zásadě nezměněné až do sametové revoluce (1970: 19, 1989: 18). Výraznější propad byl však zaznamenán u týdeníků (jen v období 1970–75 z 203 na 186) a měsíčníků (za stejné období z 398 na 282). Pokles pokračoval až do roku 1989, i když už nebyl tak strmý (1975–89 v případě týdeníků z 186 na 180, u měsíčníků z 282 na 268).

Struktura produkce

Struktura produkce periodického tisku měla pevně nastavené kontury. V kategorii tzv. ústředního tisku vycházelo 6 celoplošných deníků v čele s **Rudým právem** s řadou privilegií včetně garantovaného nejvyššího nákladu jednoho milionu výtisků denně. Dále to byla **Lidová demokracie, Mladá fronta, Práce, Svobodné slovo a Zemědělské noviny**. K nim ještě patřily dva tematické celostátní deníky **Obrana lidu** a **Československý sport**. V kategorii regionálního tisku to bylo 10 krajských deníků a večerníků, dále okresní noviny zpravidla s týdenní periodicitou, podnikový, závodní a další tisk. Ke zmírňování tuhého centralizačního dozoru nad vydávaným periodickým tiskem u nás došlo až s nástupem Michaila Gorbáčova a jeho perestrojkou, a to na konci roku 1987. V českých podmínkách se však stále jednalo o velice pomalý proces.

Jinak lze konstatovat, že časopisecká produkce v tehdejší Československé socialistické republice byla relativně pestrá, ovšem včetně vyložené dogmatické produkce jakoby mimo čas, prostor a politickou

realitu (viz např. **Svět sovětů** nebo **Svět socialismu**). Naopak naprosto nepokrytý zůstával segment bulvární a erotické produkce. Centrální regulace přidělu papíru však dokázala účinně eliminovat nárůst zájmu čtenářů, kteří se naučili číst i „mezi řádky“.

1.7.1 SAMIZDATOVÁ PERIODIKA

Izolace země po únoru 1948 a zvláště za normalizace po roce 1970 vedla postupně k návratu samizdatových periodik. Samizdatová periodika jsou specifikem, shodným pro země střední a východní Evropy včetně dnešní České republiky. Ze své podstaty vznikla zejména jako reakce na politický a kulturní tlak komunistického režimu. Režim tuto produkci ovšem označoval jako ilegální, protistátní, protizákonnou a závadovou. Od okázalé ignorace však postupně přešel – vědom si její nebezpečnosti – k mediální skandalizaci.

V Československu měla svůj počátek zejména v ilegálních tiskovinách z doby nacistické okupace, později hlavně letácích z 50. let. Největší rozmach tohoto typu periodického tisku je však patrný především ze 70. a 80. let 20. století. Samizdatová periodika se začala vydávat spontánně na mnoha místech naší země, teprve později se vytvořila jejich určitá síť. V době totalitního systému mohly u nás vydávat časopisy a noviny pouze subjekty sdružené v Národní frontě; určitou výjimku tvořily koncem 80. let pouze **Lidové noviny**, ale i v tomto případě režim záhy sáhl k sankcionování a věznění těch, kteří je připravovali. Podle odhadů během normalizace u nás postupně vycházelo přes 200 nezávislých samizdatových titulů periodik.

Svým obsahovým zaměřením byly tyto tiskoviny zaměřené především na:

- oblast nezávislé či undergroundové kultury, a to především literaturu
- filozofii a náboženství, a to především katolické
- na politiku a oblast lidských práv.

Přehled nejznámějších samizdatových periodik

K nejznámějším samizdatovým titulům, které u nás vycházely, patří následující (uspořádáno abecedně podle názvu):⁸

- **Akord** – katolicky zaměřená revue pro literaturu, umění a život

⁸ Struktura informací o jednotlivých titulech:

Název – zaměření periodika, místo a rok zahájení vydávání, event. zjištěné ukončení vydávání; poznámka

Je zajímavou skutečností, že samizdatová periodika, která u nás vycházela i po sametové revoluci, nedoznala výraznějších změn ve svém obsahovém zaměření.

Brno; vychází od června 1989 a vydávání pokračuje i po listopadu 1989
pozn.: návaznost na titul vycházející v období 1. republiky; do roku 1992
šéfredaktorem katolický básník Z. Rotrekl

- BOX – moravská kulturní revue s důrazem na poezii a vazbou na křesťanství a katolickou církev Brno; po roce 1984 (vycházela 4 x ročně)
pozn.: revue vedená výraznou osobností, básníkem J. Kuběnou
- Haňta Press – čtvrtletník Společnosti Bohumila Hrabala; literární bulletin zaměřený na tvorbu B. Hrabala
Praha; 1989, do roku 1995 vycházela péčí nakladatelství Pražská imaginace
- Host – nezávislý občasník pro filozofii, literaturu, výtvarné umění, hudbu a...
Brno; od 1985 (4 x ročně) až do současnosti (revue pro literaturu)
pozn.: obrovský autorský potenciál, který se kolem samizdatového periodika vytvořil, se stal základem stejnojmenného nakladatelství, které patří k předním vydavatelským domům u nás
- Ilegální demokracie – recesistický časopis, reagující na stav kultury a společnosti
Praha; od září 1989 do 1993; po listopadu 1989 vyšlo celkem 71 čísel
- Informační zpravodaj Československého helsinského výboru – ochrana a dodržování lidských práv
Praha; od 1989, od roku 2003 pouze v elektronické formě na internetu
pozn.: vydávání většinou na základě poskytnutých dotací
- Kritický sborník – literární kritická revue
Praha; od 1981 do 2001; vyšlo celkem 35 čísel
- Lázeňský host (1977–79), pak Kašpar (1979–81) – časopis pro literární a alternativní formy života
Praha; od 1977 do 2007
- Lidové noviny – nezávislý měsíčník s aktualitami o politickém, společenském a kulturním dění
Praha; od 1987 (návaznost na periodikum založené a vycházející od roku 1893 v Brně), deník od 1990 (do března 1990 vycházel 2x týdně)
pozn.: v samizdatu se připravovalo cca 350 výtisků, s dalším rozmnožováním náklad stoupl až na

cca 10 000; od roku 1996 vlastníkem listu koncern Ringier

- Mašurkovské podzemné – kulturní revue ideově spojená s kulturou undergroundu
Přerov; 1987
- Možnost – literární revue zaměřená na náboženskou tematiku
Praha; od 1980 do 1988 (celkem 56 čísel), 2003–06 vydávání přerušeno...
- Prostor – politická a kulturní revue
Hradec Králové; od 1982 do současnosti (4 x ročně)
pozn.: založena A. Ledererem; v současnosti je také majitelem stejnojmenného knižního vydavatelství
- Revolver Revue – literární společenský časopis
Praha; od 1985 do současnosti (po roce 1989 vyšlo celkem 67 čísel)
pozn.: funkci šéfredaktora zde zastával i J. Topol
- Sklepník – kulturní revue
východní Čechy; od dubna 1988 do 1994
- Strážná věž – časopis sekty Svědci Jehovovi
od 1978 do současnosti na základě pomoci z centra v Pensylvánii a redakce ve Vídni
- Střední Evropa – časopis pro dějiny a kulturu střední Evropy
Praha; od 1984 do současnosti
- Teologický sborník, posléze Teologické texty – teologická revue se zaměřením na katolickou církev
Praha; od 1980 do současnosti (4 x ročně)
- Vokno – revue pro aktuální dění v české neoficiální kultuře (příloha Voknoviny)
Praha; od 1979 do 1995
pozn.: po listopadu 1989 revue o alternativní kultuře

Osud samizdatových periodik po listopadu 1989

Samizdatová periodika se ze své podstaty zejména vymezovala hlavně vůči politickému režimu. Po sametové revoluci se u nás podobně jako v ostatních postkomunistických zemích východní Evropy ukázala rozličnost východisek tvůrců těchto titulů. Proměna politicko-ekonomických podmínek, která výrazně poznamenala i mediální systém u nás, ovlivnila exis-

tenci řady titulů. Kolem některých periodik se však utvořilo velmi silné autorské zázemí a to umožnilo i vznik knižních vydavatelství s jasným edičním profilem a názorem. Ukázalo se rovněž, jak velká je u nás závislost periodického tisku na tržní úspěšnosti. I zde se tato oblast neubránila nástupu bulváru a sílící role regionálního tisku.

1.8 PO ROCE 1989

Po masovém vystoupení občanů v listopadu 1989, kteří vyjádřili otevřeně svůj nesouhlas s komunistickým režimem a pro které se ujalo označení sametová revoluce, došlo poměrně záhy k prolomení monopolu státní moci při ovládání tištěných médií. Nezávislé tiskové středisko Občanského fóra začalo už od 20. 11. 1989 vydávat deník **Informační servis**, z něhož se záhy vytvořil dodnes vycházející a respektovaný kritický týdeník **Respekt** (od března 1990).

Legislativní rámec vydávání periodického tisku

Pro legislativní rámec svobodného vydávání periodického tisku v dnešní České republice byla zásadní novela tiskového zákona č. 86/1990, přijatá v březnu 1990 tehdejší Federálním shromážděním. Jednoznačně deklarovala nepřipustnost cenzury a zároveň umožnila občanům i soukromým firmám, aby vydávali noviny i časopisy. V květnu 1990 byl pak zákonem č. 166/1990 zrušen ke dni 31. 7. 1990 i cenzorský úřad FÚTI. Nový tiskový zákon č. 46/2000 Sb. (zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku) byl přijat v únoru 2000, účinnosti nabyl dnem vyhlášení 14. 3. 2000. Dočkal se dvou novelizací (č. 302/2000 Sb. a 320/2002 Sb.). Vyhláška č. 52/200 Sb., která určovala regionální příslušnost příjemců regionálního povinného výtisku periodického tisku, byla zrušena vyhláškou č. 182/2001 Sb.

Odstátňování vydávání periodického tisku

K odstátňování vycházejícího periodického tisku docházelo v podstatě několika způsoby:

- kontrolu nad vydáváním a tvorbou jednotlivých vycházejících titulů přebírali sami pracovníci jednotlivých redakcí; docházelo tak k určité spontánní privatizaci zdola na hraně zákona, kdy se sami zaměstnanci stávali vlastníky daných titulů zakládáním různých vlastnických forem (většinou v podobě s. r. o. nebo a. s.); pro usměrňování tohoto vývoje chyběla potřebná legislativa, a tak se to tolerovalo (viz např. *Mladá fronta*, dnes *Mladá fronta Dnes*, nebo *Rudé právo*, od roku 1995 pouze *Právo*; změnu politicko-ekonomických poměrů naopak nepřežily např. *Svobodné slovo*, *Lidová demokracie*, *Obrana lidu* nebo *Práce*)

- obnova dříve zrušených nebo zakázaných titulů (viz deníky *Lidové noviny*, *Právo lidu*, *Venkov* nebo týdeník *Reportér*)
- zakládání zcela nových titulů (viz *Polední expres*, *Telegraf*, *Český deník*, *Prostor*, *Metropolitan* aj.).

Vlivem nedostatku kapitálu a zkušeností s distribucí a dalšími zákonitostmi mediálního byznysu však převážná většina nově založených nebo obnovených titulů ukončila během několika let svou existenci (např. *Venkov*: 1990–92, *Právo lidu*: 1991–92 apod.). Uvolněný prostor postupně přebíraly zahraniční mediální koncerny. Po přelévání vlastnictví se jim postupně podařilo získat prakticky rozhodující část produkce českého periodického tisku. Odhaduje se, že tento podíl činí cca 80 %. V tomto procesu byly obzvlášť úspěšné mediální koncerny ze Spolkové republiky Německo a ze Švýcarska. Např. Rheinisch-Bergische Druckerei- und Verlagsgesellschaft (RBVG) se sídlem v Düsseldorfu ovládá *Mladou frontu Dnes* a *Lidové noviny*, Passauer Neue Presse (PNP) z Passova prostřednictvím své českobudějovické pobočky Vltava-Labe-Press (VLP) je prakticky monopolním vlastníkem našeho regionálního tisku, který se mu podařilo jako skomírající značky získat často s minimálními náklady. Tento segment českých novin dnes tvoří cca 50 titulů.

Díru na trhu s periodickými publikacemi obratně využilo především vydavatelství Ringier, kterému se u nás prostřednictvím své pobočky Ringier ČR podařilo trvale a výrazně prosadit na trhu bulvárního tisku. Bulvární deník *Blesk* (vychází od roku 1992), v současnosti nejprodávanější noviny v ČR, využívá v českých podmínkách osvědčeného konceptu jeho původní německé verze, titulu *Blick*. *Blesk* také předznamenával budoucí komercializaci tištěných periodik v Česku. K dalším významným vydavatelským koncernům u nás patří *Economia* a *Borgis* (geneze tohoto vydavatelství: Vydavatelství *Rudé právo* – Vydavatelství *Delta* – *Borgis*).

V oblasti produkce periodického tisku v České republice tak došlo k diametrálně odlišnému postupu ve srovnání s oblastí vydávání knih, kde jsou naopak investice zahraničního kapitálu až na výjimky takřka minimální.

V následující tabulce je uveden počet vydávaných titulů periodického tisku v ČR za období 2005–2009, aby to bylo možné porovnat s údaji z předchozích částí o historickém vývoji vydávání periodických publikací na území dnešní České republiky:

TABULKA I

Přehled počtu vydávaných titulů novin (deníků)/časopisů v ČR za roky 2005–2009

ROK	NOVINY (DENÍKY) / ČASOPISY
2005	116 / 4167
2006	165 / 4667
2007	118 / 4829
2008	126 / 5561
2009	123 / 5358

zdroj: Národní knihovna ČR, oddělení tisku

Pozn.: Údaje ve výše uvedené tabulce pocházejí z podkladů získaných z oddělení tisku Národní knihovny ČR (NK ČR) na základě povinných výtisků, tj. fakticky ověřeně vycházejících titulů periodik, což je povinnost vydavatelů, zakotvená ve stávajícím tiskovém zákoně z roku 2000. Další evidence periodického tisku v ČR existuje v Národní technické knihovně (přidělování Mezinárodního standardního čísla periodické publikace – ISSN) a také na Ministerstvu kultury ČR (evidence odborem audiovizu). Rozpory v existujících údajích z těchto evidencí vyplývají především ze skutečnosti, že řada titulů s přiděleným číslem ISSN nebo evidovaných MK ČR nakonec z nejrůznějších důvodů nevyjde...

Stabilizace vydavatelů periodik

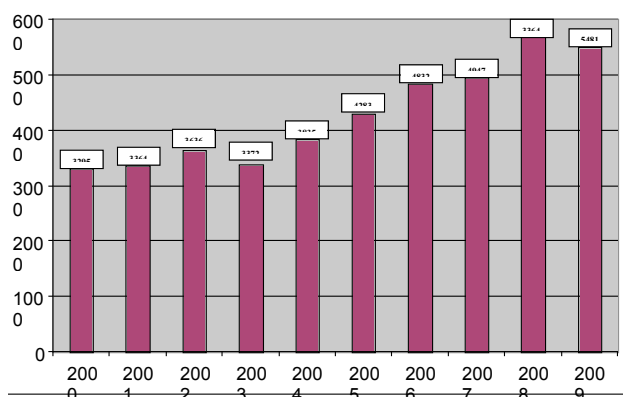
Je možné konstatovat, že se vydavatelská sféra za posledních deset let poměrně stabilizovala. Vydavatele periodického tisku sdružuje Unie vydavatelů (blíže viz 3 Profesionální organizace – Unie vydavatelů (UVDT)). Členství je dobrovolné; v současné době má 43 členů, kteří se podílejí na vydávání 375 titulů. Mezi největší a nejvýznamnější vydavatele, sdružené v této profesní organizaci, patří Ringier ČR, MAFRA, Vltava-Labe-Press, Ekonomia, Mladá fronta aj. Také problematice distribuce periodického tisku v ČR je věnována samostatná kapitola (viz 5 Vývoj distribuce periodického tisku v ČR po roce 1989).

Růst počtu vydávaných titulů

Počet vydávaných titulů periodik (viz Graf I) má od roku 2000 stále vzrůstající tendenci, mírný pokles nastal teprve v roce 2009.

GRAF I

Počet vydávaných titulů periodik za období 2000–2009

zdroj: Národní knihovna ČR, oddělení tisku

V období 2006–květen 2010 si v oddělení tisku NK ČR z důvodu zajištění dostatečných prostorových podmínek pro abecední ukládání nových titulů novin a časopisů analyzovali nárůst počtu nových titulů (abecedně podle názvu); ve studovně periodik se čtenářům NK ČR zpřístupňují periodika za posledních pět let. Dospěli k zajímavým poznatkům (viz Tabulka II).

TABULKA II

Nárůst počtu nově vzniklých periodik podle prvního písmene názvu (vybraná písmena)

PÍSMENO	NÁRŮST ZA OBDOBÍ 2006-2010
S	199
P	197
Z	174
M	153
K	135
Q	1
Y	1
X	1

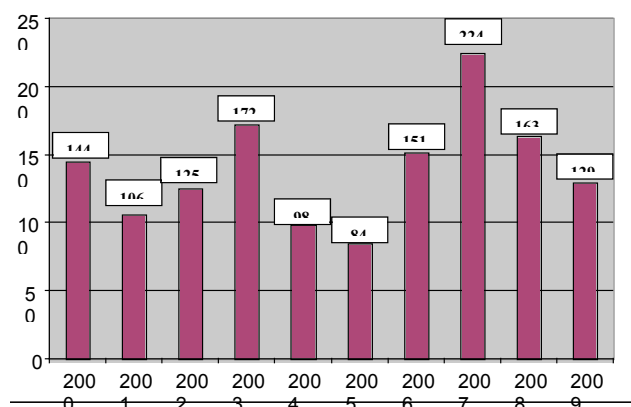
zdroj: Národní knihovna ČR, oddělení tisku

Z hlediska tematického zaměření nových titulů periodického tisku, který vychází v ČR, je zaznamenáván největší nárůst počtu titulů s rekreativně-luštělenskou produkcí (křížovky, sudoku), reklamních a realitních časopisů, časopisů společenských a pro volný čas.

Také u zpravodajů obcí a měst je každoročně vidět – jistě i v souvislosti s rozšiřujícími se možnostmi jejich počítačového zpracování – poměrně značný nárůst produkce (viz Graf II).

GRAF II

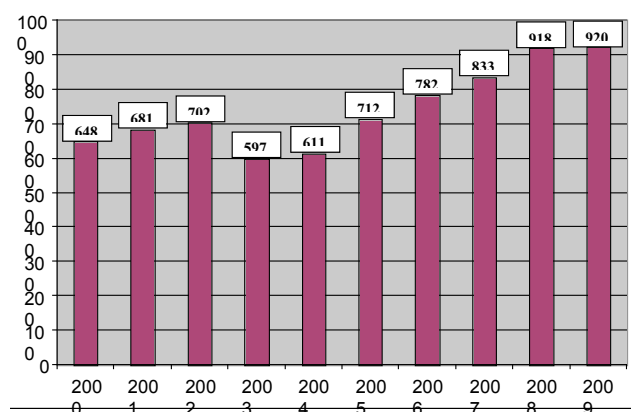
Počet vydávaných zpravodajů obcí a měst za období 2000–2009

U odborných a vědeckých časopisů je známý problém náklad-prodejnost-cena. Přesto i tady dochází od roku 2004 k mírnému navyšování vydávaných titulů (viz graf).

GRAF III

Počet vydávaných odborných a vědeckých časopisů za období 2000–2009

zdroj: Národní knihovna ČR, oddělení tisku

U vydávání odborných časopisů je v posledních 2–3 letech patrná další změna, která úzce souvisí s hodnocením publikační činnosti vědeckých pracovníků. Ročenky nebo sborníky, které dříve vycházely jedenkrát ročně, se „transformují“ na odborné, většinou recenzované časopisy s periodicitou alespoň 2x

ročně. Příkladem může být **Pantheon**, který vydávala Univerzita Pardubice do roku 2008 jako sborník; od roku 2009 je religionistickým časopisem, vycházejícím dvakrát ročně. Podobná situace je u titulu **Theatralia**, vydávaného Masarykovou univerzitou v Brně; do roku 2008 vycházel jako **Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada teatrologická**.

Digitalizace

Nástup moderní techniky, a to především digitalizace, také zásadně poznamenal formální podobu i přípravu periodického tisku u nás a také způsob práce některých profesí, tj. některé zanikly a jiné se nově utvořily (např. sazeč, resp. počítačový grafik). Současná formální podoba českého periodického tisku je srovnatelná s jeho podobou ve vyspělých západních zemích. I na stránky našich deníků pronikla barva, rozšířily se inzertní plochy, formát odpovídá existujícím formátům. Po obsahové stránce sem proniká i jistá bulvarizace.

Elektronické časopisy

Od poloviny 90. let se zároveň s rozvojem informačních technologií rozšiřují i možnosti elektronického publikování. Časopisy, které vycházejí v elektronické podobě, mají v řadě případů i svou tištěnou verzi. Mohou se však i obsahově lišit anebo jejich tištěná verze vůbec neexistuje. Podle údajů z databáze mezinárodního centra ISSN se stále zvyšuje počet ve světě vydávaných elektronických časopisů; mezi roky 2005 a 2009 šlo o výrazný 219% nárůst, u tištěných časopisů byl zaznamenán nárůst 17 % (viz Tabulka III).

TABULKA III

Porovnání nárůstu počtu titulů tištěných a elektronických periodik ve světě za období 2005–09

ROK	TIŠTĚNÉ	ONLINE
2005	1 182 241	32 967
2009	1 395 463	72 337

zdroj: Národní knihovna ČR, oddělení tisku – IC ISSN

V České republice bylo první ISSN pro elektronický časopis přiděleno Českým národním střediskem ISSN v roce 1995. Jednalo se o časopis **E-logos**, který stále vychází. Následovaly časopisy **Ikaros**, **Neviditelný pes**, **Lupa** a další. Zhruba v polovině roku 2010 bylo u nás již evidováno celkem 1516 on-line

titulů periodik, což ve světovém měřítku řadí Českou republiku na velmi lichotivé 13. místo. Pořadí v počtu přidělených ISSN on-line časopisů je následující:

1. USA (15 833 titulů)
2. Velká Británie
3. Kanada
4. Německo
29. Slovensko.

Stejně jako v případě zahraničních plnotextových on-line periodik jsou i u nás k dispozici databáze s českými novinami a časopisy, i když jich zatím není mnoho. Přístup do některých databází usnadňují jednoleté projekty programu, finančně podporovaného Ministerstvem kultury ČR, a to VISK (VISK 8-A). Zájem o zapojení mají hlavně městské a krajské knihovny. V budoucnu je třeba počítat s rostoucím počtem novin a časopisů, které se budou vydávat pouze on-line. Tomu by také měla být v blízké době přizpůsobena potřebná legislativa včetně zákonné úpravy povinného výtisku.

2. EVIDENCE PERIODICKÉHO TISKU

Za posledních zhruba dvacet let došlo k výrazným změnám na českém vydavatelském trhu a tyto změny se také logicky promítly do vydávání novin a časopisů a následně do jejich evidence i získávání povinného výtisku novin a časopisů do knihoven. Na základě došlých povinných výtisků se každoročně připravují i statistické výkazy pro Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NIPOS), které z pověření Ministerstva kultury ČR zabezpečuje státní statistickou službu za oblast kultury.

Katalogy periodického tisku

Před rokem 1989 bylo vydávání periodického tisku, jak už je uvedeno v předchozím textu, plně pod kontrolou státní správy. ČÚTI vydával každoročně **Katalog periodického tisku ČSR**. Jeho obsahem byl seznam vydavatelů, seznam ústředně registrovaných časopisů a tematické třídění periodického tisku (s Marxismem-leninismem jako první třídou a s podtřídou Psychologie a Sociologie!). V katalogu se také dále uváděly tituly, registrované tehdejšími krajskými národními výbory – to byly především okresní noviny a závodní časopisy. Národní výbor hl. m. Prahy zase registroval např. závodní časopisy **Dimitrovec** (závod Avia Letňany), **Stavbaři vpřed** (závod Průmstav)

nebo **Železničář** (České státní dráhy), který vychází dosud. Pro zajímavost: Severočeský krajský národní výbor registroval okresní noviny **Hlas** (Louny), **Proud** (Litoměřice), **Vpřed** (Liberec) a ze závodních časopisů např. **Břít** (Národní Děčín) nebo **Síto** (Severočeské papírný Štětí).

Katalog z roku 1978 uvádí 34 vydavatelů, 504 titulů evidovaných ústředně a 253 titulů krajskými úřady. Záznamy novin a časopisů obsahovaly kromě názvu a podnázvu také vydavatele, periodicitu, rozměr, rozsah (počet stran) a výši nákladu. Pro ilustraci jsou v Tabulce IV uvedeny náklady vybraných titulů v porovnání let 1978 a 1983.

TABULKA IV

Porovnání nákladů vybraných titulů periodik v roce 1978 a 1983

TITUL	NÁKLAD (1978)	NÁKLAD (1983)
Rudé právo	969 091	1 036 501
Lidová demokracie	217 400	218 960
Praktická žena	230 000	242 000
Mateřídouška	280 000	325 000

zdroj: Národní knihovna ČR, oddělení tisku

V roce 1981 nahradil pravomoci ČÚTI a SÚTI Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI). Obsah ročních katalogů zůstal stejný; přibýly informace o titulech vydávaných na Slovensku. Za rok 1983 je zveřejněno 56 vydavatelů včetně slovenských, 696 titulů evidovaných ústředně a 364 titulů evidovaných krajskými národními výbory. Tyto katalogy periodického tisku byly doprovázeny dopisem s obligátní poznámkou, že „...údaje mohou sloužit jen pro vnitřní potřebu organizace“.

Povinné výtisky periodik

Povinné výtisky periodik garantovala vyhláška Ministerstva školství a kultury ČSR č. 140/1964 Sb. – vyhláška o povinných a pracovních výtiscích. Vyhláška používala termín „tiskoviny“, který dále specifikovala. U novin a časopisů byla požadována četnost vydávání (alespoň 2× ročně), stejný název a úprava typická pro časopisy. Mezi uvedené příjemce dvou povinných výtisků novin a časopisů byla Státní knihovna ČSSR (nyní Národní knihovna ČR – NK ČR), Matica Slovenská v Martině (nyní Slovenská národná knižnica) a Univerzitní knihovna v Bratislavě. Jeden výtisk dostávalo Československé a Slovenské ústředí knižní

kultury, dále všechny tehdejší státní vědecké knihovny včetně slovenských a také Základní knihovna Československé akademie věd (nyní Knihovna Akademie věd ČR) a Ústředná knižnica Slovenské akademie vied. Ve vyhlášce byly také uvedeny ústřední oborové knihovny, které – pokud chtěly, resp. specializaci stanovilo již zmíněné Československé ústředí knižní kultury – dostávaly jeden exemplář odborných novin a časopisů. Povinné výtisky zasílala Poštovní novinová služba a knihovny byly povinny užívat je k účelům konzervačním, studijním nebo bibliografickým.

Po vzniku České republiky v roce 1993 vyhláška platila stále. Nastal však problém ve vztahu vydavatelé versus příjemci povinných výtisků. Povinnost vydavatelů nemohla být podložena dostatečnými argumenty ze strany knihoven. Navíc začátkem 90. let vzrostl počet vydavatelů, ale zároveň také mnohá vydavatelství po krátkém čase zanikla.

Na dokreslení tohoto stavu je v Tabulce V uveden počet nově vydávaných periodik v letech 1991 až 1995; je ovšem třeba také poznamenat, že v letech 1991–93 bylo u 306 titulů vydávání naopak ukončeno (např. časopisy **Evropan**, **Metal maniac**, **Pražské noviny**, **Sprint** aj.). Statistika vychází z počtu povinných výtisků dodaných v uvedených letech do NK ČR.

TABULKA V

Počet nově vydávaných titulů periodik v letech 1991–95

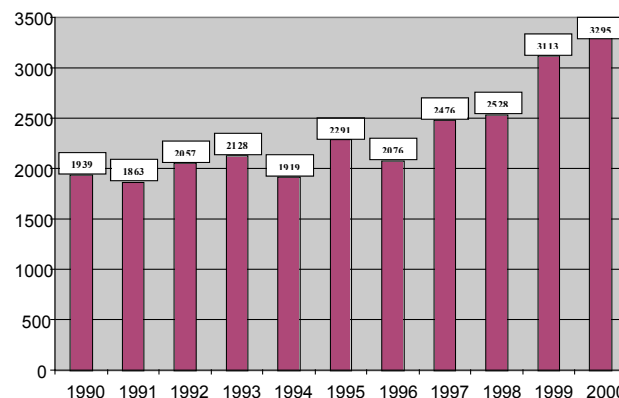
ROK	1991	1992	1993	1994	1995
počet nově vydávaných titulů	977	813	857	729	695

zdroj: Národní knihovna ČR, oddělení tisku

Vydavatelé novin a časopisů měli povinnost zaregistrovat vydávaný titul buď na ministerstvu kultury (v případě tisku s celostátním dosahem), nebo na okresním úřadě. Pro akvizitery knihoven však de facto nebyla možnost dozvědět se o nově zaregistrovaných periodikách. Počet titulů novin a časopisů, které v letech 1990–2000 získala NK ČR jako povinný výtisk, ukazuje Graf IV, ze kterého je od poloviny 90. let patrný stálý nárůst počtu titulů.

GRAF IV

Povinné výtisky, docházející do NK ČR v letech 1990–2000

zdroj: Národní knihovna ČR, oddělení tisku

U relativně velkého množství periodik dochází v průběhu vydávání ke změnám vydavatele, periodicity nebo se periodika slučují, rozdělují a mění názvy. Pro ilustraci uvedme typické ukázky změn z první poloviny 90. let: **Nová železniční technika** (původně **Železniční technika**) nebo **Nezávislé karlovarské noviny** (původně **Karlovarské noviny**).

U vědeckých a specializovaných časopisů dochází ke změnám názvů velmi zřídka. Příkladem může být měsíčník pro knihovny **Čtenář**, který vychází již od roku 1949 nebo časopis **Slavia**, vydávaný od roku 1922 apod. Také některé zpravodaje měst a obcí pokračují již desetiletí beze změn (třeba v roce 2010 38. ročník **Zpravodaje města Cvikova** nebo 32. ročník **Zpravodaje města Kamenice nad Lipou**).

Nový tiskový zákon

Zákonnou úpravu přinesl dlouho vznikající tiskový zákon č. 46/2000 Sb. (jen pro porovnání: zákon o neperiodických publikacích o vydávání knih byl schválen již v roce 1995 a stanovuje celkem 5 povinných výtisků pro čtyři příjemce). Tiskový zákon vymezuje periodický tisk jako noviny, časopisy a jiné tiskoviny vydávané pod stejným názvem, se stejným obsahovým zaměřením a v jednotné grafické úpravě nejméně dvakrát v kalendářním roce. Novinkou v zákoně je povinnost vydavatele uvádět některé povinné údaje jako např. periodicitu, název a sídlo vydavatele a také evidenční číslo, které bylo přiděleno Ministerstvem kultury ČR.

Předchozí povinnost registrace se v zákoně mění na povinnost evidence, kterou vede pouze Ministerstvo kultury ČR (odbor audiovizí). Vydavatel má roční lhůtu k zahájení vydávání ohlášeného titulu a jeho další povinností je oznámit změny nebo ukončení vydávání. Zákon také stanovuje pokuty při neplnění povinnosti vydavatelů.

Evidence periodického tisku je veřejně přístupná a její databázová aplikace je zveřejněna na webových stránkách ministerstva kultury www.mkcr.cz/media-a-audiovizie/periodicky-tisk/default.htm. K vyhledání titulu je však třeba znát alespoň jeden z následujících údajů: evidenční číslo, název, vydavatele, obsahové zaměření, okres, kraj, periodicitu. Databáze se pravidelně neaktualizuje, a tak vzhledem k roční lhůtě, do kdy musí vydavatel zahájit vydávání ohlášeného titulu, není příliš spolehlivým ani aktuálním informačním zdrojem (viz pozn. u Tabulky I na s. 15).

Mezi příjemce povinného výtisku periodika patří v současné době kromě NK ČR se dvěma exempláři dále s jedním exemplářem MZK v Brně, knihovna Národního muzea v Praze, Parlamentní knihovna, Ministerstvo kultury ČR a všechny krajské knihovny. Periodický tisk, který je určen pro nevidomé nebo krátkozraké, dostává Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana.

3. PROFESNÍ ORGANIZACE – UNIE VYDAVATELŮ (UVDT)

Současná Unie vydavatelů byla založena v roce 1990, původně pod názvem Unie vydavatelů denního tisku (k přejmenování došlo v roce 1995), jako reprezentativní sdružení podnikatelů a zaměstnavatelů v oboru vydávání periodického tisku a poskytování jeho obsahů prostřednictvím internetu v České republice. UVDT sdružuje až na jednu výjimku (vydavatelství Futura) všechny vydavatele celostátních a regionálních deníků a výraznou většinu rozhodujících vydavatelů časopisů. Pouze časopisy vydává 29 členů, 3 jsou deníková vydavatelství, 4 vydavatelé vydávají deníky, suplementy i časopisy a 7 je provozovatelů internetových periodik. Celkem má v současnosti Unie vydavatelů 43 členů (včetně 3 přidružených členů, vydávajících odborné časopisy).

Členem UVDT se může stát fyzická nebo právnická osoba, která je zapsána jako vydavatel periodického tisku v evidenci periodického tisku, vedené v soula-

du s tiskovým zákonem Ministerstvem kultury ČR, a která pravidelně vydává deník nebo časopis nebo jiný periodický tisk včetně internetového periodika. Přidruženými členy UVDT jsou vydavatelé odborného tisku.

3.1 ZÁKLADEM ČINNOSTI SEKCE

Základem činnosti UVDT jsou sekce. Unie vydavatelů je společnou asociací vydavatelů deníků, časopisů a provozovatelů internetového obsahu. Základem její činnosti jsou ale samostatné sekce, které tvoří:

- Sekce deníků
- Sekce časopisů
- Sekce vydavatelů internetových titulů (SVIT).

Dále fungují:

- Sekce výzkumu a analýzy trhu
- Sekce odborného tisku.

Sekce podle vlastních statutů samostatně jednají a rozhodují včetně hospodaření s vlastními rozpočty o všech činnostech, které se týkají výhradně jejich oblasti vydavatelského nebo internetového podnikání. Sekce ale nemají právní subjektivitu, v právních vztazích vystupuje pouze UVDT. Výkonným a statutárním orgánem Unie vydavatelů je od ledna 2007 správní rada v čele s prezidentem. Blížší informace o činnosti UVDT jsou k dispozici na jejích webových stránkách www.uvdr.cz.

UVDT vydává od roku 2005 ročenku, která rekapituluje základní události v českých tištěných médiích za uplynulý rok (6. vydání z roku 2010 tedy shrnuje události roku 2009), uvádí seznam členské základny, přehled vydavatelů tištěné i elektronické produkce periodického tisku vydavatelů ČR, údaje o ověřených nákladech periodik (blíže viz část 4 Ověřování nákladů periodického tisku), čtenost našeho tisku, výdaje na tištěnou reklamu i reklamu na internetu apod. Odhady čtenosti tisku v rámci Media projektu (MP) iniciovala rovněž UVDT. Tuto aktivitu dnes prakticky provádějí firmy GfK Praha a MEDIAN; zadavateli jsou UVDT a Asociace komerčních agentur (AKA), metodickým koordinátorem Sdružení komunikačních a mediálních organizací v ČR (SKMO).

Soutěže

UVDT rovněž vyhlašovala v letech 1996–2006 soutěž Zlatý štůček o nejlepší uveřejněný inzerát v periodickém tisku. V roce 2010 proběhl již 6. ročník soutěže o nejlepší časopis roku (v letech 2005–06 se uskutečnila nejprve pod názvem Nejlepší časopis roku). Probíhá v několika kategoriích podle výše nákladu

a tituly periodik se vždy hodnotí zpětně, tj. v roce 2010 byli vyhlášeni vítězové za rok 2009.

3.2 ČLENSTVÍ V MEZINÁRODNÍCH ORGANIZACÍCH

UVDT je rovněž členem mezinárodních organizací, působících ve sféře periodického tisku. Jde o následující instituce:

- Světová asociace novin (WAN)
- Mezinárodní federace vydavatelů periodického tisku (FIPP)
- Evropská asociace vydavatelů novin (ENPA) a
- Evropská federace vydavatelů periodického tisku (FAEP).

4. OVĚŘOVÁNÍ NÁKLADŮ PERIODICKÉHO TISKU

V březnu 1993 začala profesní organizace vydavatelů periodického tisku UVDT organizačně a metodicky oficiálně ověřovat náklady vycházejícího tisku v České republice. Od 1. 1. 1997 zajišťuje zveřejňování a ověřování nákladů tisku v plném rozsahu sdružení právnických osob ABC ČR (Kancelář ověřování nákladu tisku), které je neziskovou organizací se zastoupením vydavatelů (UVDT), Asociace komerčních /reklamních/ agentur (AKA) a inzerentů (ČSZV). V roce 1997 bylo ABC ČR přijato za řádného člena Mezinárodní federace kancelářů ověřování nákladů tisku (IF ABC – International Federation of Audit Bureau of Circulations). Tato instituce mj. dohlíží na dodržování mezinárodních standardů při ověřování nákladů periodického tisku. Podle těchto údajů vyplývá, že průměrné náklady periodik vycházejících v ČR klesají.

Ověřování nákladů tisku probíhá ve dvou samostatných systémech – periodický tisk a inzertní a účelové publikace.

Systému ověřování nákladů **periodického tisku** podléhají publikace, které se distribuují formou předplatného nebo se prodávají v pultovém či ostatním prodeji za cenu konečné spotřeby. Nahlášené údaje se publikují okamžitě po zpracování a ověřují se jednou za půl roku v jednom stanoveném měsíci, a to losem. Ověřování probíhá u vydavatele na základě předložené účetní dokumentace. Jednou ročně také probíhá ověřování pultového prodeje přímo u distri-

butorů tisku. Tolerance mezi daty, která byla zjištěna, a daty, která byla zveřejněna na základě hlášení vydavatele, nesmí přesáhnout 1 %.

Po úspěšně absolvovaném vstupním ověřování, které prokáže, že účetní evidence vydavatele splňuje všechna kritéria řádného prokazování jednotlivých druhů nákladů, se s vydavatelem podepíše smlouva o poskytování standardních, popř. nadstandardních služeb. Na základě standardní smlouvy ABC ČR u periodického tisku ověřuje a publikuje tištěný a prodaný náklad, kdy prodaný náklad je součtem výtisků prodávaných v rámci pultového prodeje, předplatného včetně předplatného elektronických verzí tištěných titulů a ostatního prodeje. Pro všechny výtisky započtené do prodaného nákladu platí podmínka, že za ně vydavatel musí inkasovat minimálně 51 % ceny konečné spotřeby pultového prodeje, tj. ceny, která se uvádí na obálce titulu nebo v tiráži. U suplementů se namísto prodaného nákladu zveřejňuje a ověřuje vkládaný náklad.

ABC ČR poskytuje rovněž nadstandardní služby, mezi které patří ověřování výtisků prodávaných za cenu nižší než 51 % ceny konečné spotřeby, příp. distribuovaných zdarma na náklady vydavatelství. Jedná se o řízenou a ostatní distribuci. Dalšími nadstandardními službami je ověřování souhrnných nákladů (do této kategorie je zahrnuto publikování souhrnných údajů o jednotlivých cenově rozlišených titulech) a ověřování celkově distribuovaného nákladu, který je součtem prodaného a distribuovaného nákladu.

Od 1. 1. 2007 vstoupila v platnost novelizovaná metodika ověřování **inzertních a účelových publikací**, hlavně z důvodu sjednocení způsobu získávání, zpracování a publikování dat v obou systémech ověřování. V systému inzertních a účelových publikací se ověřují publikace, které slouží k propagaci firem, výrobků a služeb, k inzerci nebo k jinému komerčnímu záměru. Zájemcům jsou tyto publikace dostupné zpravidla zdarma, za členský nebo jiný poplatek, který není cenou publikace. V systému ověřování inzertních a účelových publikací se standardně ověřuje tištěný náklad. V rámci nadstandardních služeb se ověřuje řízená distribuce a počet distribučních míst. Podle nové metodiky jsou nahlášené údaje od vydavatele – stejně jako u periodického tisku – okamžitě po zpracování publikovány a poté jednou za půl roku ověřeny. Ověřuje se celé dané pololetí. V systému ověřování inzertních a účelových publikací se standardně ověřuje tištěný náklad. V rámci nadstandardních služeb se ověřuje řízená distribuce a počet distribučních míst.

Aktuální informace o ověřených titulech se pravidelně publikují v týdenících Strategie a Marketing & Media a na internetových stránkách www.abccr.cz a www.unievychydatelů.cz. Na internetových stránkách jsou dostupné údaje o ověřování od roku 1993. Na začátku roku 2009 došlo k inovaci ve způsobu komunikace vydavatelů s ABC ČR. Vydavatelé nově vyplňují hlášení o nákladech tisku prostřednictvím systému pro administraci webu, do kterého mají přístup na základě přístupového jména a hesla. Data o nákladech tisku jsou pak na těchto internetových stránkách následně i zveřejněna, a to v celkových tabulkách o nákladech tisku všech titulů, které podléhají ověřování v systému ABC ČR. Na www.abccr.cz jsou zároveň k nalezení i odkazy na webové stránky všech členů IF ABC.

S Uníí také souvisí ověřované náklady tisku a od prodaného nákladu se odvozuje čtenost tisku. Tabulka VI ukazuje ověřené náklady u vybraných titulů.

TABULKA VI
Ověřené náklady vybraných titulů periodik

TITUL	2005	2007	2009
Právo	170 583	153 944	138 476
Blesk	524 595	459 626	412 238
MF Dnes	299 889	301 644	256 118
Lidové noviny	68 884	70 355	58 543
Praktická žena	-----	226 000	184 000

5. VÝVOJ DISTRIBUCE PERIODICKÉHO TISKU V ČR PO ROCE 1989

Distribuce periodického tisku je důležitým předpokladem pro percepci tohoto druhu tiskovin. V České republice prošla zvláště po roce 1989 podstatnou proměnou. Dnes, kdy její struktura i vlastnické vztahy jsou již v zásadě stabilizovány, lze konstatovat, že skončila podstatnou měrou v rukou zahraničních vlastníků. Vzhledem k téměř nepřehlednému zástupu měnících se podílníků na vlastnictví dominantní firmy, která distribuuje periodický tisk na území České republiky, a to První novinové společnosti, a. s. (dříve

Poštovní novinové služby), i dalších distributorů novin a časopisů, jsou v této kapitole poněkud podrobněji rozklíčovány vlastnické vztahy v této firmě i dílčí regionální subjekty druhého významného existujícího distributora periodického tisku na území ČR, a to firmy Dispress.

Počátky transformace PNS (1990–92)

Do roku 1990 existovala v tehdejší Československu jediná ústřední distribuční firma periodického tisku, a to Poštovní novinová služba (PNS). Byla centrálně organizována a řízena jako součást spojů a pošty. Na Federálním ministerstvu spojů působil odbor pošty a PNS, v České republice fungovalo jako řídicí orgán Ústřední ředitelství spojů se samostatným odborem PNS. I v jednotlivých okresech působily okresní závody PNS, které byly centrálně zásobovány tiskem z Ústřední expedice a dovozu tisku. Ta tehdy měla 3 závody (Praha, Brno a Ostrava) a byla smluvně navázána na vydavatele.

V roce 1991 vznikla Správa pošt a telekomunikací a v jejím rámci začal působit jako celorepublikový odstěpný závod Poštovní novinová služba, do které se postupně začleňovaly příslušné útvary distribuce tisku na všech úrovních. Stávající model distribuce novin a časopisů však výrazně poznamenala tzv. malá privatizace. V letech 1991 až 1992 se tak zhruba 90 % maloobchodní sítě prodeje tisku a tabáku v Čechách, na Moravě i ve Slezsku proměnilo, což se v dalším vývoji distribuce periodik ukázalo jako zásadní problém. Prodejci totiž přecházeli od jedné distribuční společnosti ke druhé a zanechávali za sebou značné dluhy.

Vedení PNS v roce 1991 zpracovalo a předložilo privatizační projekt, který vznikl ve spolupráci s UVDT). A tak vznikla pod stejnou zkratkou PNS První novinová společnost, a. s. (dále v textu jako PNS, a. s.) se základním kapitálem 177 milionů Kč. Podle předloženého projektu se předpokládalo, že se vznikem akciové společnosti bude vkladem vydavatelů v celkové výši 88,5 milionu Kč její kapitál navýšen (celkový kapitál by tak činil 265,5 milionu Kč). Vlastnická struktura PNS, a. s. měla proto být následující:

- třetina v držení vydavatelů (podíly jednotlivých vydavatelů byly stejné, teprve v případě nízkého zájmu bylo možné podíly navyšovat)
- třetina v držení Fondu národního majetku (FNM)
- 25 % akcií bylo zařazeno do kupónové privatizace
- zbytek připadl na zaměstnanecké akcie a rezervní fond.

Současně se uvažovalo, že akcie v držení FNM se budou později privatizovat ve prospěch širokého spektra dalších vydavatelů, nebo také budou zařazeny do kupónové privatizace.

PNS, a. s. byla pak registrována 21. 7. 1992 na základě uvedeného privatizačního projektu, schváleného vládou v květnu 1992. Akciová společnost však vznikla bez kapitálové účasti vydavatelů, o které se v té době dále jednalo. K majetkovému vstupu vydavatelů však nakonec stejně nedošlo, neboť po volbách v červnu 1992 nová vláda privatizační projekt změnila tak, že 63 % akcií zařadila do II. vlny kupónové privatizace, 3 % ponechala v rezervním fondu a 34 % v držení FNM. Na protest proti tomuto postupu k 31. 1. 1993 z představenstva PNS, a. s. odstoupily osoby, které do něho byly jmenovány z řad zástupců vydavatelů.

PNS, a. s. v letech 1990–1991 fakticky nepřestala být stále monopolním distributorem tisku, i když už začínaly vznikat různé soukromé distribuční společnosti. Distribuce prostřednictvím dalších soukromých firem činila v období let 1991–1992 ale asi jen 5–10 %. Z objemu tisku rozšiřovaného PNS, a. s. připadlo na předplatné cca 40 %.

V roce 1992 došlo k založení společnost Mediaprint & Kapa Pressegrasso (MPK) s celoplošnou působností v ČR; dnes patří 63 % podílu Medienbeteiligungs GmbH & KG z Rakouska, 37 % Ing. Ivanu Kaufmannovi. V jednotlivých krajích rovněž začaly působit různé regionální společnosti, které byly později soustředěné převážně do sítě Dispress.

Proměny vlastnických vztahů PNS, a. s. (1993–96)

Po II. vlně kupónové privatizace se struktura vlastníků PNS, a.s. proměnila. Byla ve vlastnictví těchto podílníků:

- A-Invest (13,7 %)
- YSE (10,1 %)
- IS Linh Art (8,6 %)
- IF AGB (5,7 %)
- ŽB Trust IS (5,6 %)
- IF Kredittal (3,0 %)
- 7 dalších investičních fondů (4,3 %)
- Restituční investiční fond (3,0 %)
- DIKové (12,0 %)
- FNM (34,0 %).

Následně dochází k prvnímu vstupu vydavatele do PNS a. s., když Ringier ČR a. s. na základě vzájemného vyrovnání pohledávek za inzerci s jedním z privatizačních fondů získává náhradou akcie PNS, a.

s. Poté Agrobanka nabídla celkem cca 20 % akcií, které před tím dokoupila od některých privatizačních fondů, čtyřem vydavatelům, a to firmám MAFRA, Borgis, Economia a I. ZN (Zemědělské noviny). Kromě I. ZN vydavatelé nabídku přijímají a kupují podíly rovným dílem.

Později došlo k dokupování akcií i od jiných majitelů, takže v červenci 1996 struktura akcionářů PNS, a. s. doznala dalších změn a měla následující složení:

- FNM (34,73 %)
- Ringier ČR, a. s. (23,32 %)
- Economia, a. s. (11,27 %)
- MAFRA, a. s. (10,62 %)
- Investiční a poštovní banka, a.s. (6,06 %)
- Borgis, a.s. (5,00 %)
- 4 investiční fondy a DIKové (9,00 %).

Koncem roku 1996 převedla Economia, a. s. své akcie na svou dceřinou společnost Ecomedia, s. r. o. Zhruba v té době učinil totéž Ringier ČR, a. s. a převedl své akcie na společnost Ringier-Springer (Nederland) B. V. (tehdejší název; společnost se pak přejmenovala pouze na dnešní Ringier (Nederland) B. V.). Všichni akcionáři z řad vydavatelů uplatnili svá práva na valné hromadě v roce 1995. Od roku 1996 doposud řídí PNS, a. s. zástupci vydavatelů.

Od roku 1994 působí v distribuci periodického tisku Dispress, s. r. o. (jediným vlastníkem je GWP-Presse-Vertrieb und Beteiligungs GmbH ze SRN), který postupně získává většinový podíl v soukromých distribučních firmách (s výjimkou Morava Print, s. r. o., která působí na jižní Moravě a kde mají dvě firmy – většinově ovládané Dispressem – celkem 20 %, většina ale patří soukromým osobám). Skupinu Dispress v roce 1996 tvořily následující subjekty:

- RX (severní Čechy)
- SD Centrum (Chomutov)
- B+B, Redit (východní Čechy)
- ABO (západní Čechy)
- TransPress (Praha a střední Čechy)
- Press servis, R.E.T., R.E.T.-M (střední a severní Morava)
- Morava Print (jižní Morava).

V roce 1993 činil podíl PNS, a. s. na celkové distribuci periodického tisku cca 90 % prodaného nákladu (z toho cca 35–40 % připadlo na předplatné, kde monopol PNS, a. s. trval nadále, neboť specializované firmy na předplatné se teprve zakládaly). Vedle toho si předplatné začínali zajišťovat sami vydavatelé. Podíl MPK a dalších soukromých distribučních firem, působících v oblasti volného prodeje, byl po

5 %. V roce 1996 činil podíl PNS, a. s. včetně předplatného 65 %, podíl Dispressu byl 25 % a MPK necelých 10 %.

V tržbách z prodeje zboží činil celkový obrát PNS, a. s. v roce 1996 4,32 miliardy Kč, v MPK 0,86 miliardy Kč a Dispressu méně než 2 miliardy Kč. Na trhu volného prodeje tisku měla PNS, a. s. v roce 1996 podle obrátu podíl 55 %, Dispress 30 %, MPK 12 % a ostatní distributoři 3 %. Podle počtu prodejen činil podíl PNS, a. s. 55 %, Dispressu 35 % a MPK 10 %. Cca 10 % prodejen v té době zásobovalo více distributorů.

Za zmínku také stojí, že jedním z prvních rozhodnutí představenstva PNS, a. s., ve kterém měli většinu zástupci vydavatelů, bylo, že už v roce 1993 zvýšilo rabat pro distributora na 30 % z ceny konečné spotřeby a stanovilo, že polovina z této částky případně prodeji (do té doby činil rabat 25 %). Od roku 1993 byly také zrušeny limity remitendy pro prodejce (plné riziko tedy nese vydavatel). Od roku 1995 distributoři rovněž poskytují vydavatelům data z prodejní sítě.

V roce 1992 skupina poslanců navrhla zvláštní zákon o distribuci tisku v ČR; několik principů se objevilo i v návrhu zásad tiskového zákona v roce 1996. Žádou z diskutovaných zásad se však nepodařilo začlenit do legislativního předpisu, který by mohl být přijatý parlamentem. Nepodařilo se je uplatnit ani ve smluvních vztazích mezi vydavateli a distribučními firmami.

Přelévání kapitálu a posilování vlastnického vztahu v PNS, a. s. (1997–2002)

V únoru 1997 se mezi akcionáři PNS, a. s. objevilo i Vydavatelství VLTAVA, s. r. o. s podílem 1,05 %; tento podíl se ale později při navyšování kapitálu snížil, protože vydavatelství se na rozdíl od majoritních akcionářů neúčastnilo navyšování základního jmění. 34,73 % akcií PNS, a. s. bylo ve FNM do roku 1997, kdy se rozhodnutím vlády celý tento podíl odprodal konkurenčnímu distribučnímu uskupení Dispress, které od roku 1994 z většiny vlastnil vydavatel titulu Zemské noviny (dříve Zemědělské noviny) a Svobodné slovo. Tento vydavatel se tak stal největším akcionářem PNS, a. s.

V roce 1998 PNS, a. s. od Dispressu koupila všechny jeho distribuční dceřiné společnosti (tzv. skupinu Dispress). Samotný Dispress, s. r. o. zůstal akcionářem až do roku 2001, kdy své akcie prodal. Ještě předtím v roce 1999 Borgis, a. s. odprodal své akcie ve výši 5 % společnosti Ecomedia. Struktura akcionářů PNS, a. s. byla tedy v polovině roku 2002 následující:

- Ecomedia, s. r. o. (20,24 %)
- MAFRA, a. s. (26,27 %)
- Ringier (Nederland), B. V. (27,02 %)
- POL-Print Medien GmbH (26,00 %)
- ostatní akcionáři 0,47 %.

V listopadu 2002 zase Ecomedia odprodala své akcie vydavatelům Sanoma Magazines Praha (celkem 9 %) a Europress (celkem 11 %).

V roce 2000 se z PNS, a. s. osamostatňuje předplatné pod dnešním názvem Mediaservis (v době osamostatnění se tento subjekt jmenoval Předplatné tisku); ve volném prodeji se síť Dispress sloučila s PNS, a. s. Od roku 2000 ve volném prodeji periodického tisku v České republice působí na trhu jen dva distributoři: PNS, a. s. (tehdejší podíl na trhu cca 65 %) a MPK (s podílem cca 35 %).

TABULKA VII

Porovnání tržeb distribučních firem MPK a PNS, a. s.

ROK	TRŽBY Z PRODEJE ZBOŽÍ MPK	MPK TRŽBY Z PRODEJE ZBOŽÍ PNS, A. S. (V TISÍCÍCH Kč)
1997	1 119 649	4 424 203
1998	1 467 453	4 351 428
1999 ⁹	1 945 538	5 510 088
2000 ¹⁰	2 394 360	3 911 534
2001	2 791 664	3 836 742

V roce 2002 na trhu volného prodeje působí dále oba distributoři. Celkový počet prodejních míst činí 21 500. PNS, a. s. má podíl na trhu přibližně 50–55 % (při 12 500 prodejních místech) a MPK 45–50 % (při 9000 prodejních místech).

⁹ po fúzi se společnostmi Dispress

¹⁰ po osamostatnění předplatného

6. VÝDAJE NA REKLAMU V PERIODICKÉM TISKU

Detailní přehled o reklamě v mediích až na úroveň informací o jednotlivých spotech poskytuje monitoring reklamy/inzerce, jehož jediným dodavatelem je v současné době společnost TNS Media Intelligence (TNS MI). Monitoring ovšem poskytuje údaje o finančních objemech inzerce v tzv. hrubých ceníkových cenách, což jsou ceny stanovené za plochu konkrétních inzertů podle ceníků inzerce bez zohlednění množstevních slev za opakování nebo bonusů.

Monitoring inzerce TNS MI za rok 2008 vykázal, že objem inzerce v českém periodickém tisku dosáhl výše 20,029 miliardy Kč, což je o 3,5 % více než v roce 2007, kdy hrubý objem tiskové reklamy v ceníkových cenách představoval 19,356 miliardy Kč. Je třeba konstatovat, že na nárůstu objemu se podílelo především první pololetí. Na výsledcích zejména posledních dvou měsíců roku 2008 se negativně projeví důsledky nastupující hospodářské krize, které vedly řadu výrobců a poskytovatelů služeb především k omezení jejich marketingových a reklamních výdajů.

Do monitoringu hrubého objemu inzerce v periodickém tisku, který v roce 2008 překročil hranici 20 miliard Kč bylo zařazeno 14 deníků s celkem 177 samostatně zaznamenávanými přílohami nebo mutacemi, 16 titulů suplementů, 49 týdeníků, 30 titulů čtrnáctideníků s 13 regionálními mutacemi, 226 měsíčníků, 41 dvoměsíčníků, 23 čtvrtletníků a 2 tituly vycházející dvakrát ročně. Byla zaznamenána všechna plošná a řádková inzerce větší než 1/8 strany v časopisech a 1/20 strany a s cenou vyšší než 5000 Kč v denících. Plocha menších inzertů se sčítala za jednotlivá vydání titulu, ale detailní informace se u ní nezaznamenávaly. Ceny inzertů byly vypočteny podle ceníkových cen, tj. hrubé ceníkové ceny. Nebyly tedy zohledněny slevy za opakování nebo množstevní slevy ani žádné další speciální individuálně dohodnuté cenové redukce.

Monitoring inzerce v roce 2008

V první polovině roku 2008 došlo v metodice monitoringu inzerce v tisku k několika změnám. Především se jedná o oceňování vlastní inzerce a nadačních inzertů ceníkovými cenami, které platí pro komerční inzerty stejné velikosti a umístění. Vlastní a nadační inzerty se dosud neoceňovaly, resp. nulovou cenou. Změna byla provedena na žádost mediálních agentur, jež projeví zájem o cenu inzertní plochy, která byla využita pro nekomerční inzerci.

Čisté reklamní příjmy tisku

Průzkum čistých inzertních příjmů z tiskové reklamy realizovala za dané období společnost PriceWaterhouseCoopers (PWC). Čisté inzertní příjmy vydavatelů periodického tisku tato společnost zjišťuje od roku 2001. S žádostí o poskytnutí údajů oslovuje všechny vydavatele, kteří podle údajů monitoringu inzerce společnosti TNS Media Intelligence vykázali v hrubých příjmech alespoň 0,3 % z celkového ročního objemu inzerce v tisku.

Podle získaných výsledků společností PWC měli vydavatelé periodického tisku v České republice inkasovat za rok 2008 celkem 8 491 353 000 Kč. Údaje o skutečných čistých inzertních příjmech poskytl rekordní počet 16 vydavatelství. Celkový objem čistých inzertních příjmů těchto vydavatelů dosáhl výše zhruba 6 142 000 000 Kč. Z 16 největších hráčů na inzertním tiskovém trhu jich 13 předalo informace o svých čistých inzertních příjmech; jejich tržní podíl představuje podle údajů o hrubých inzertních příjmech podle monitoringu inzerce TNS MI 75 % inzertního tiskového trhu v České republice. Objem zbývajících čtvrtiny objemu trhu je výsledkem odhadu. Výsledky tohoto průzkumu jsou tedy nejpřesnějšími údaji od roku 2001, kdy se začal monitoring objemu inzerce v periodickém tisku provádět.

Z výsledků průzkumu je zřejmé, že objem inzerce v roce 2008 poznamenaly snížené marketingové rozpočty velkých zadavatelů reklamy v důsledku finanční krize. Přesto ve srovnání s rokem 2007 nejde o nijak dramatické snížení reklamních investic do tisku. Meziroční pokles o 1 % signalizuje spíše stagnaci inzertních příjmů vydavatelství v roce 2008 a zastavení dlouhodobého růstu reklamních investic do tohoto segmentu trhu. Český tiskový trh dopadl v roce 2008 výrazně lépe než tisk v celosvětovém měřítku. Podle informací společnosti ZenithOptimedia klesly v roce 2008 ve srovnání s rokem 2007 celosvětové výdaje do tiskové reklamy o 5,1 %!

7. FAKTORY CHARAKTERIZUJÍCÍ SOUČASNÝ STAV OBLASTI PERIODICKÉHO TISKU V ČR

Pro oblast periodického tisku v ČR jsou v současnosti charakteristické následující okolnosti:

- V porovnání s oblastí vydávání neperiodických publikací (knih) je zde zásadní vliv zahraničního kapitálu.
- Trh s prodejem periodických publikací představuje celkový úhrnný objem zhruba 7,5 miliardy Kč.
- Průměrné náklady vycházejících periodik klesají.
- Z obsahového hlediska se většina vycházejících novin (deníků) nevyhnula určité bulvarizaci.
- Projevuje se sílící role regionálního tisku.
- Publikační činnost vědeckých pracovníků, která se považuje za jedno z kritérií pro udělování vědeckých hodnot, má za následek zvyšování periodicity řady vycházejících vědeckých a odborných časopisů.
- Ve srovnání s oblastí produkce neperiodických publikací (knih) a jejich prodeje zde existuje větší průhlednost v údajích o prodeji i tržbách.
- V oblasti distribuce a předplatného periodického tisku, tj. jeho šíření na území České republiky, zde existuje nesrovnatelná koncentrace ve srovnání s oblastí neperiodických publikací (knih).
- Počet fungujících distributorů periodického tisku odpovídá v zásadě velikosti českého trhu ve srovnání s jinými podobně vyspělými zeměmi; tato distribuce je koncentrována většinou v rukou zahraničních vlastníků.
- Vydavatelé periodik při přípravě tištěných titulů časopisů i v oblasti produkce elektronických časopisů zachytili v podstatě nástup těch trendů, kterými se vyznačuje tato oblast také v ostatních vyspělých zemích.
- Objem inzertního trhu v oblasti periodik v hrubých ceníkových cenách, tj. beze slev a poskytovaných bonusů činí cca 20 miliard Kč; čisté příjmy činí zhruba 8,5 miliardy Kč.

8. POUŽITÁ LITERATURA

- ČELOVSKÝ, Bořivoj: Konec českého tisku. Praha, Tilia 2002. 2. přeprac. a rozš. vyd. 316 s.
- KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr: Dějiny českých médií 20. století. Praha, Portál 2010. 310 s.
- NOVÁ, Hana: České noviny a časopisy včera, dnes a zítra... Čtenář, 62, 2010, č. 11.
- Novin a časopisů v ČR ubylo. Lidové noviny, 2010 (18. 10.), s. 18.
- SACHER, Tomáš: Transformace českých samizdatových periodik po roce 1989. Praha, Fakulta sociálních věd UK 2010. 182 s. – rigorózní práce
- TRÁVNÍČEK, Jiří: Jak čteme (1). GRAND BIBLIO, 4, 2010, č. 11/12, s. 34–35.

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka I – Přehled počtu vydávaných titulů novin (deníků)/časopisů v ČR za roky 2005–2009	59
Tabulka II – Nárůst počtu nově vzniklých periodik podle prvního písmene názvu (vybraná písmena)	59
Tabulka III – Porovnání nárůstu počtu titulů tištěných a elektronických periodik ve světě za období 2005–09	60
Tabulka IV – Porovnání nákladů vybraných titulů periodik v roce 1978 a 1983	61
Tabulka V – Počet nově vydávaných titulů periodik v letech 1991–95	62
Tabulka VI – Ověřené náklady vybraných titulů periodik	65
Tabulka VII – Porovnání tržeb distribučních firem MPK a PNS, a.s.	67
Graf I – Počet vydávaných titulů periodik za období 2000–2009	59
Graf II – Počet vydávaných zpravodajů obcí a měst za období 2000–2009	60
Graf III – Počet vydávaných odborných a vědeckých časopisů za období 2000–2009	60
Graf IV – Povinné výtisky, docházející do NK ČR v letech 1990–2000	62

PROFIL OBLASTI KNIH A TISKU

PŘEKLAD PŘÍLOHY Č. 1 STUDIE VYPRACOVANÉ PRO EVROPSKOU KOMISI EKONOMIKA KULTURY
V EVROPĚ, KEA, 2006

KNIHY A TISK

Oblast tisku a vydavatelství hraje v ekonomice kultury Evropské unie zásadní roli. Někteří z evropských vydavatelů jsou zároveň největšími světovými vydavateli. Kulturní a jazyková rozmanitost, která charakterizuje evropskou identitu, se projevuje v bohaté šíři národních, regionálních a lokálních vydavatelů, kteří na území EU působí.

Od vynálezu knihtisku v Německu v 15. století hraje Evropa významnou roli při inovaci vydavatelského průmyslu. Vydavatelství se etablovalo jako první z kulturních průmyslů v 18. století a od té doby jsou knihy a tisk stále zásadními prostředníky přenosu idejí. Digitální revoluce, stejně jako rozvoj nových médií, významně ovlivňuje strukturu a fungování vydavatelského průmyslu.

STRUKTURA SEKTORU

Struktura oblasti tisku a vydavatelské činnosti se napříč různými státy EU významně liší – mezi jednotlivými státy stejně jako mezi jednotlivými oblastmi vydavatelských aktivit existují značné rozdíly. Zároveň se co do principů tvorby obsahu od sebe zásadně liší oblast tisku knih a novin – zatímco nakladatelé knih získávají obsah od externích autorů a spisovatelů, noviny a časopisy pracují s novináři jako s placenými zaměstnanci.

KONKURENCESCHOPNOST SEKTORU

Velcí a malí hráči

Stejně jako oblast filmu a hudby lze i oblast vydavatelských aktivit charakterizovat přítomností malého počtu velkých hráčů (v některých případech jde o největší světové vydavatele) a velkého počtu středně velkých a malých, nebo dokonce mikro hráčů. To platí především pro knižní oblast, kde dodnes ve všech členských státech existuje celá řada drobných specializovaných vydavatelů. V oblasti tisku (noviny a časopisy) potom existuje výraznější dominance velkých skupin a trh je koncentrovanější, což je způsobeno především většími překážkami při vstupu na trh. Přesto však pestrost regionálního a lokálního tisku v některých evropských státech svědčí o vitalitě vydavatelského průmyslu.

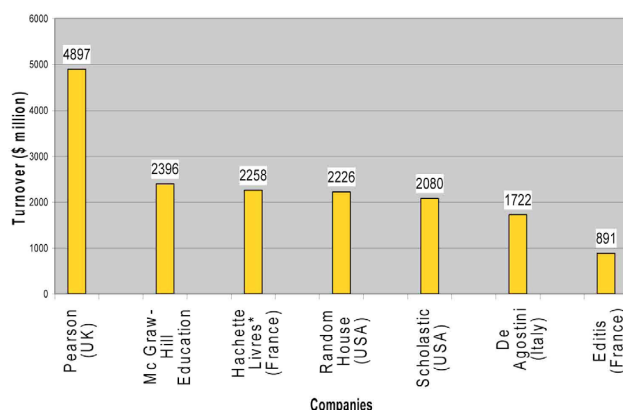
Přední evropští vydavatelé

Velcí a velmi velcí vydavatelé působí především v největších členských státech:

- v Německu sídlí společnost Bertelsmann, která má pod kontrolou vydavatelství Random House Group, největšího světového nakladatele knih v anglickém jazyce
- francouzské skupině Lagardère patří vydavatelství Hachette, které je dle počtu titulů a díky silnému mezinárodnímu zastoupení světovým vydavatelem časopisů číslo jedna
- ve Velké Británii také sídlí několik velkých mezinárodních vydavatelských společností
- Itálie a Španělsko mají vydavatelské domy, které jsou aktivní mimo Evropu (především na latinskoamerických trzích)

Čtyři ze šesti největších světových vydavatelů jsou evropští vydavatelé – viz následující graf.

Graf č. 36: Světoví lídři v oblasti knižního nakladatelství (obrat v mil. USD)

(Mimo odborné publikace a knižní kluby)

Někteří z největších evropských vydavatelů jsou součástí mediálních skupin, které jsou kromě tisku a vydavatelství aktivní i v dalších oblastech. To je případ následujících společností:

- Bertelsmann (audiovizí, rádio a televize, hudba, tisk) a Springer (vysílání) v Německu
- Lagardère (audiovizí, rádio a televize, nová média) ve Francii
- Mondadori, největší italské vydavatelství, součást skupiny Fininvest Media Group (TV, rádio, audiovizí), De Agostini v Itálii a Grupo Planeta ve

Španělsku společně vlastní vysílací stanici a jsou aktivní v oblasti filmové a televizní produkce

- Některá vydavatelství ve Skandinávii, Německu a Rakousku využila liberalizace trhu s médii ve střední a východní Evropě, která nastala po pádu komunismu, po němž následovala privatizace většiny médií, a rozšířila své pole působnosti i na tuto geografickou oblast – to se týká norské skupiny Orkla a dánské skupiny Egmont, které mají významné vydavatelské aktivity ve východní Evropě; mnoho vydavatelských společností je také součástí větších uskupení, která jsou aktivní i v jiných oblastech, než je oblast médií

EKONOMIKA VYDAVATELSKÉHO PRŮMYSLU V EVROPĚ¹¹

Vydavatelský průmysl tvoří několik oblastí podnikání. Pro zjednodušení analýzy jsou vzaty v úvahu tři základní oblasti, z nichž každá obsahuje další podoblasti. Jedná se o:

1. Noviny
 - Deníky / jiné / nedělní noviny
 - Celostátní / regionální / lokální
 - Placené / zdarma
2. Knihy
 - Běžná nakladatelství
 - Akademická a školní nakladatelství
 - Odborná nakladatelství
3. Časopisy
 - Běžné
 - Inzerční a účelové
 - Akademické

Každá z těchto oblastí má tak specifické charakteristiky, že je lze jen těžko srovnávat. Přesto můžeme vytyčit několik základních indikátorů, s jejichž pomocí lze stanovit ekonomickou roli vydavatelského průmyslu v celé jeho šíři. Byly zvoleny tyto indikátory:

- obrat
- počet vydaných titulů

Pro vydavatele časopisů a novin představuje značnou část příjmů reklama. Proto byly vzaty do úvahy i následující kritéria:

- příjmy z reklamy
- podíl příjmů z reklamy na celkovém obratu

OBRAT SEKTORU

Celkový obrat vydavatelského průmyslu činil v roce 2001 v Evropě (EU25, všechny tři výše specifikované oblasti) 112 miliard €. Příspěvek jednotlivých oblastí do celkového obratu byl následující:

Tabulka č. 33: Obrat vydavatelského průmyslu v Evropě v roce 2001

OBLAST	CELKOVÝ OBRAT V ROCE 2001 (V MILIARDÁCH €)
Noviny	43
Knihy	32
Časopisy	37
CELKEM	112

Srovnání s předchozími lety, přestože v nich nebyla k dispozici kompletní data, ukazuje postupný nárůst obratu (+ 5,4 % mezi lety 1999 a 2001). Na celkovém obratu se 70 % podílejí čtyři největší evropské země (Německo, Velká Británie, Francie a Itálie).

Čísla týkající se knižního průmyslu byla prezentována ve zprávě Publishing Market Watch, která vzešla ze studie zadané Evropskou komisí společností Rightscom a Media Group of Turku School of Economics and Business Administration, jako celkový obrat evropského knižního průmyslu podle dat Eurostatu.

Je nutné zmínit, že panevropská federace vydavatelů knih (FEP)¹² ve svých posledních statistikách (z května 2006) uvádí, že skutečné číslo týkající se roku 2001 se blíží 21 miliardám € (a 22 miliard € pro rok 2004). Tyto rozdíly ve výsledcích jsou způsobeny odlišnou metodologií ve výpočtu celkového obratu knižního vydavatelského sektoru.

¹¹ Data jsou převzata z Publishing Market Watch (PMW), závěrečné zprávy studie vypracované na zakázku Evropské komise společností Rightscom a Media Group of the Turku School of Economics and Business Administration z ledna 2005. Jakýkoliv jiný zdroj je označen.

¹² <http://www.fep-fee.be>.

POČET VYDANÝCH TITULŮ

Počty vydaných titulů se liší podle jednotlivých oblastí. Pokud jde o noviny, počet vydávaných titulů postupně klesá, a to ve všech třech podoblastech (deníky, jiné, noviny zdarma). Naopak časopisy zaznamenávají nárůst, a to především díky inzertním a účelovým časopisům (i když v případě nových členských států je tomu naopak). Počet vydaných knih ročně se v Evropě v posledních letech také soustavně zvyšuje. Následující tabulka ukazuje počty titulů dostupných v Evropě v roce 2001:¹³

Tabulka č. 34: Obrat vydaných titulů v Evropě (noviny, časopisy, knihy) v roce 2001

OBLAST	POČET VYDANÝCH TITULŮ (2001)
Noviny z nichž:	6 066
- deníky	1 315
- jiné	1 643
- noviny zdarma	3 108
Časopisy z nichž:	29 968
- běžné	8 178
- inzertní a účelové	18 670
Knihy	468 435

V tomto případě hrají velkou roli velké členské státy (především Spojené království a Německo). Co se například počtu vydaných knižních titulů týče, čtyři největší členské státy mají na svém kontě dvě třetiny celkového počtu vydaných titulů.

REKLAMA¹⁴

V roce 2001 činily příjmy z reklamy v denících 20,9 miliardy €, v časopisech potom 14,2 miliardy €. Celkovým trendem je soustavný nárůst příjmů z reklamy v oblasti tisku s drobnými dočasnými výjimkami.

Mimo absolutní hodnotu reklamy v tisku je zajímavé podívat se na množství peněz investovaných do reklamy v tisku v porovnání s investicemi do reklamy v jiných typech médií. Procentuální poměr zůstává již několik let relativně stálý a představuje 30 % v případě novin a 20 % v případě časopisů, mezi jednotlivými

mi státy však samozřejmě existují rozdíly: investice do reklamy v novinách jsou tradičně vyšší v severských zemích (58 % ve Finsku, 55 % ve Švédsku) a nižší v jižních státech a také v nových členských státech. Investice do reklamy v časopisech jsou víceméně podobné, nejvyšších čísel dosahuje Francie (33 %), Řecko (29 %) a Rakousko (29 %), nejnižších Dánsko a Irsko (v obou zemích se hranice pohybuje pod 5 %).

DOPAD ELEKTRONICKÉHO OBCHODU (E-COMMERCE) A INFORMAČNÍCH A KOMUNIKAČNÍCH TECHNOLOGIÍ (ICT)

Stejně jako jiné „obsahové“ průmysly (film a hudba) zažívá vydavatelský průmysl velké změny ve struktuře a fungování v důsledku digitální revoluce. Dopad ICT na vydavatelský průmysl byl v posledních letech enormní – a bude tomu tak i do budoucna. Základními oblastmi vydavatelského průmyslu, na které má ICT vliv, jsou změny chování zákazníků, změny ve výdajích na reklamu, zvyšující se fragmentace médií a vstup nových hráčů na trh digitálního vydavatelského průmyslu.

Výzvy, které vydavatelskému průmyslu přináší on-line služby, se liší podle jednotlivých oblastí.

Noviny

Oblast, která na jedné straně čelí největšímu ohrožení ze strany internetu, na straně druhé z něj čerpá mnohé výhody. Většina evropských novin si již vytvořila on-line služby, což jim přivedlo nové čtenáře a také pomohlo nastavit nový typ obchodních modelů a interaktivní vztah se čtenáři. Stejný proces se nyní odehrává v rovině služeb prostřednictvím mobilních telefonů, kdy se mnoho vydavatelů novin připravuje využít trh s 3G mobily.

Knihy

Základní změnou v souvislosti s internetem je v oblasti knih a jejich vydávání nový přístup ke vzdělávání, kdy rozvoj interaktivních médií nabourává klasické metody vyučování (audio, video, virtuální knihovny, e-learningové nástroje). Mnoho vydavatelů se však dokázalo chopit příležitosti, kterou digitální média nabízí, a zkombinovat nové a staré vzdělávací přístupy.

¹³ Publishing Market Watch, op.cit.

¹⁴ Ibid.

Pokud jde o elektronické knihy (e-knihy), nezažívají v Evropě ve srovnání s USA přílišnou popularitu. V USA se v roce 2003 prodalo 1,3 milionů e-knih (za 7,4 milionů dolarů), což znamenalo nárůst o 27 % oproti roku 2002¹⁵. Podobná data vztahující se k evropskému území bohužel nejsou k dispozici, nicméně víme, že se pohybují daleko pod hranicí objemu prodeje v USA.

Časopisy

Stejně jako noviny i časopisy zažívají pokles zájmu inzerentů v důsledku nástupu nových médií a internetu. Některé časopisy významně investovaly do rozvoje on-line služeb (založených na předplatném nebo placení za jednotlivé náhledy), nicméně zatím není jasné, zda jde o investice, které se vrátí. Zajímavé příležitosti vydavatelům časopisů nabízí mobilní interaktivní služby. Business to business (B2B) a také specializované časopisy většinou byly schopny vyrovnat se a využít internet lépe než běžné tituly.

OBCHOD

Dle statistik UNESCO činila v roce 2002 hodnota obchodu s tištěnými médii 18,2 miliardy USD, z toho 11,3 miliardy se týkalo knih, 4,5 miliardy USD se týkalo novin a časopisů a 2,4 miliardy USD dalších tiskovin.

Export i import byly v Evropě relativně vyšší. V roce 2002 se 53,1 % celkového obchodu s knihami odehrávalo v souvislosti s evropskými zeměmi, číslo je ještě mnohem vyšší u novin a časopisů – 66 %. Je třeba vzít v úvahu, že tato čísla zahrnují také obchod mezi jednotlivými evropskými státy a v jejich rámci. V této oblasti je druhým nejaktivnějším regionem Severní Amerika, jejíž obchod s tiskovinami dosahuje jedné až dvou třetin (podle konkrétní oblasti) obchodu evropského.

Co se trendů v tomto sektoru týká, následující tabulka ukazuje vývoj obchodu v rámci vydavatelských aktivit v letech 1994–2002 a zároveň je srovnáním situace v Evropě a Severní Americe.

Tabulka č. 35: Vývoj obchodu s tiskovinami v Evropě a USA (1994–2002)

ROK	EVROPA VÝVOZ	DOVOZ	SEVERNÍ AMERIKA VÝVOZ	DOVOZ
1994	Hodnota:	Hodnota:	Hodnota:	Hodnota:
	8 517 milionů USD	7 233 milionů USD	3 394 milionů USD	3 527 milionů USD
	Podíl:	Podíl:	Podíl:	Podíl:
	Knihy 58,4 %	Knihy 47,3 %	Knihy 24,1 %	Knihy 25,2 %
2002	Noviny a periodika	Noviny a periodika	Noviny a periodika	Noviny a periodika
	67,3 %	57,3 %	25,2 %	22 %
	Jiné tiskoviny 61,5 %	Jiné tiskoviny 50,1 %	Jiné tiskoviny 24 %	Jiné tiskoviny 26,5 %
2002	Hodnota:	Hodnota:	Hodnota:	Hodnota:
	10 897 milionů USD	9 474 milionů USD	4 013 milionů USD	4 999 milionů USD
	Podíl:	Podíl:	Podíl:	Podíl:
	Knihy 60,9 %	Knihy 45,2 %	Knihy 21,4 %	Knihy 26,5 %
2002	Noviny a periodika	Noviny a periodika	Noviny a periodika	Noviny a periodika
	70,4 %	62,7 %	23,7 %	20,3 %
	Jiné tiskoviny 55,7 %	Jiné tiskoviny 46,9 %	Jiné tiskoviny 33,9 %	Jiné tiskoviny 35,8 %

Obecně lze říci, že regionální struktura obchodu se mezi lety 1994 a 2002 nijak zásadně nezměnila, největšími podíly na obchodu stále disponuje Evropa a USA. Evropa je hlavním světovým vývozcem tiskovin se dvěma třetinami celkového vývozu knih, novin a časopisů v roce 2002. Export Evropy je navíc na vzestupu a do budoucna bude tento trend pokračovat.

¹⁵ Publishing Market Watch, op. cit.

Podíváme-li se na situaci v jednotlivých zemích, lze konstatovat, že v roce 2002 byly největšími vývozci následující země: Německo, Itálie, Španělsko, Velká Británie a USA. V daném roce tvořil jejich export 57 % celkového exportu tiskovin. Pokud jde o dovoz, jsou hlavními destinacemi Kanada, Francie, Německo, Velká Británie a USA s celkem 76 %. Stojí za zmínku, že vysoká čísla u exportu byla zaznamenána u některých netradičních exportérů, jako např. u České republiky a Polska – v obou případech v oblasti novin a časopisů.

PRACOVNÍ MÍSTA

Celkový počet zaměstnanců v oblasti vydavatelského průmyslu (noviny, časopisy a knihy) činil v EU25 v roce 2001 přes 670 000 osob¹⁶. Od té doby počet ve většině členských zemí vzrůstá, s výjimkou Itálie a severských zemí. Situace v jednotlivých státech v roce 2001 byla následující:

Tabulka č. 36: Celkový počet pracovních míst v oblasti vydavatelských aktivit v roce 2001

ZEMĚ	POČET PRACOVNÍCH MÍST
Rakousko	7 981
Dánsko	30 908
Finsko	16 635
Francie	81 487
Německo	178 388
Maďarsko	7 155
Itálie	35 078
Lotyšsko	6 022
Litva	5 089
Malta	698
Nizozemí	37 145
Polsko	28 082
Portugalsko	10 488
Španělsko	45 411
Švédsko	24 570
Slovinsko	2 943
Slovensko	4 056
Velká Británie	148 644
CELKEM	670 808

Zemí s nejvyšším počtem pracovních míst v dané oblasti bylo Německo, na druhém místě se umístila Velká Británie. Severské země mají vyšší procento pracovních míst v oblasti vydavatelských aktivit oproti celkovému průměru. Nizozemí má více pracovních míst než Itálie; Dánsko více než Polsko, přičemž je na šesté příčce dle počtu pracovních míst v porovnání s počtem obyvatel, přestože v absolutních číslech je až na příčce čtrnácté.

Analýza jednotlivých oblastí

Tabulka č. 37: Zaměstnanost ve vydavatelském průmyslu podle jednotlivých oblastí (2001)

OBLAST	POČET ZAMĚSTNANCŮ (2001)
Noviny	303 271
Časopisy	209 225
Knihy	159 909
CELKEM	672 405

Velké členské země stojí za více než polovinou pracovních míst v každé oblasti. K této skutečnosti je nutné učinit několik poznámek:

- **Noviny:**
Se 100 000 zaměstnanci je Německo zdaleka největším evropským zaměstnavatelem v oblasti novin, na druhém místě je Velká Británie se 48 659 zaměstnanci. Na pátém místě je Dánsko s 17 798 zaměstnanci – daleko před Itálií, Nizozemím, Polskem a Švédskem.
- **Časopisy:**
Nejvíce lidí pracujících v oblasti časopisů je ve Velké Británii (65 896), na druhém místě je Německo (46 105), na třetím Francie (32 224). Ve Spojeném království a ve Francii pracuje víc lidí v oblasti časopisů než v oblasti novin, zatímco v ostatních členských zemích je tomu naopak.
- **Knihy:**
Na prvním místě co do počtu zaměstnanců je Velká Británie (34 089), následuje Německo (31 339), Francie a Španělsko. Itálie a Polsko mají více zaměstnanců v oblasti knih než v oblasti novin a časopisů.

¹⁶ Publishing Market Watch, op.cit.

JEDNOTLIVÉ STÁTY

Spotřebitelské návyky

Značná různorodost je pozorován v chování spotřebitelů a jejich vztahu k tiskovinám. V tomto ohledu je základní rozdíl mezi severní a jižní Evropou. V průměru čte denně noviny 46 % Evropanů (5–7 dní v týdnu), nicméně procenta se liší na ose sever – jih: 78 % Švédů a Finů oproti 32 % Francouzů a 20 % Řeků¹⁷. Průměrný náklad denního tisku na tisíc osob je téměř desetkrát vyšší v Norsku než Řecku, Portugalsku a Rumunsku.

Čtenářská obec

Ten samý vzorec lze nalézt v oblasti knih. V severních zemích je vyšší tendence číst knihy než v jakémkoli jiném evropském regionu. Na otázku, zda čtou i z jiných než pracovních či studijních důvodů, odpovědělo kladně 71,8 % Švédů, 66,2 % Finů a 63,2 % obyvatel Velké Británie (evropský průměr činí 45 %). Naproti tomu 67,3 % Portugalců, 58,3 % Belgičanů a 54,3 % Řeků se vyjádřilo, že za posledních 12 měsíců nepřečetlo jedinou knihu¹⁸.

Evropský průměr čtenářů časopisů (kdo čte pravidelně alespoň jeden nebo dva časopisy) je značně vyšší než v oblasti knih a novin. Časopisy čte 70 % Evropanů. Tento poměr se ani výrazně neliší podle jednotlivých zemí, tak jak je tomu právě u ostatních tiskovin.

¹⁷ Publishing Market Watch, op.cit.

¹⁸ Ibid.